

UNIVERSITETET I
NORDLAND

HANDELSHØGSKOLEN

MASTEROPPGAVE

Hva er realismen i økologisk økonomi som perspektiv på samfunnsutviklingen?

Christin Kjølseth og Astrid Bjerke

MBA i Økologisk økonomi 2015
Kurskode BE335E

Forord

Vi hadde lyst til å skrive en oppgave på et overordnet nivå. Vi ville ta for oss hvordan verdiene som fremmes av vårt økonomiske system stemmer med viktige verdier i befolkningen og sammenligne dette med de verdiene som er grunnleggende i økologisk økonomi.

Før vi startet arbeidet med oppgaven var vi så heldige å få en inspirerende samtale med Øystein Dahle om utfordringer og muligheter. Denne samtalen er gjengitt i vedlegg 1.

Vi dro på Nysætra. En sæter med utedo, og uten innlagt vann eller strøm. Her kunne vi i ro og fred og diskutere oss fram til hva vi ønsket å undersøke og hvordan vi ville gå fram. Det har blitt flere turer opp på sætra, det er et fint sted å tenke.

Vi vil takke alle personene vi fikk intervju. Vi hadde fine og hyggelige samtaler som ikke bare har gitt oss datagrunnlag til oppgaven, men som også har lært oss mye. Underveis i prosessen har vi hatt gode hjelpere. Vi var en hel dag på besøk hos Jacob Bomann-Larsen. Han er en kunnskapsrik mann, vi lærte mye. Jan og Ruth Sundt inviterte oss til en samtale sammen med Lasse Mjerskau. Denne samtalen ga oss perspektiver vi ikke hadde. Per Espen Stoknes har svart oss på spørsmål om grønn økonomi.

En ekstra takk til Bjørn Stensaker som har gitt oss gode råd og veiledning underveis.

Så må vi takke familiene våre for tålmodighet. Kjell-Arne har kommet med mange konstruktive innspill og Svein har lest korrektur.

Takk også for spennende studie på senter for økologisk økonomi og etikk og takk til veileder Stig Ingebrigtsen på Universitetet i Nordland

Asker 21.mai 2015

Christin Kjølsest og Astrid Bjerke

Sammendrag

Jorden er under press. Klimaforandringer, tap av biologisk mangfold, ørkenspredning og spredning av miljøgifter, er tydelige tegn på at noe er galt. Ikke bare bruker vi opp de ikke-fornybare ressursene. Også fornybare ressurser som fiskebestander, skog og dyr er truet. I følge WWFs Living Planet Report 2014 bruker vi nå ressurser tilsvarende ca. en og en halv jordklode hvert år. I tillegg medfører dette helseproblemer. I 2013 slo en internasjonal forskergruppe fast at cirka 2,5 millioner mennesker i verden dør på grunn av luftforurensing. I tillegg er jordas goder svært skjevt fordelt. Fremdeles lever over en milliard mennesker i fattigdom.

Det er flere forhold som har bidratt til at vi er kommet i en situasjon hvor vi er i ferd med å skade livsgrunnlaget vårt som følge av økt forbruk av klodens ressurser og miljøbelastningen dette har ført med seg. I vår oppgave tar vi utgangspunkt i at dagens markedsøkonomiske system er kritisert for å være en av bidragsyterne til den negative utviklingen.

I oppgaven ønsker vi å undersøke realismen i økologisk økonomi som perspektiv på samfunnsutviklingen. Økologisk økonomi er et forskningsfelt som omfatter alle sider ved natur, kultur og økonomi. Vår oppgave er et forsøk på å teste ut en del av det teoretiske fundamentet i økologisk økonomi i praksis gjennom at verdigrunnlaget for dette konseptet blir prøvd empirisk. For å undersøke dette valgte vi å sammenligne denne økonomiske teorien med neoklassisk og grønn økonomisk teori. Neoklassisk økonomisk teori valgte vi fordi den beskriver viktige elementer og virkemåter ved dagens markedsøkonomiske system. Grønn økonomisk teori valgte vi fordi det er den som i hovedsak presenteres som det bærekraftige alternativet til neoklassisk økonomisk teori.

Vi så på hvilke verdier og hvilke miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper som de tre ulike økonomiske teoriene baserer seg på. Så sammenstilte vi dette med verdiene til et lite utvalg personer i Norge og de miljømessige og økonomiske prinsipper de mener er viktige.

Vi valgte en kvalitativ tilnærming. Gjennom semistrukturerte intervjuer med en liten gruppe mennesker, ønsket vi å gå i dybden for å få forståelse for hvilke synspunkter de enkelte intervjupersonene hadde. Vi ønsket å høre den enkeltes personlige beretning og søkte gjennom den kvalitative tilnærmingen å få fram et mest mulig helhetlig og nyansert bilde.

Verdiene og prinsippene vi ønsket å høre intervjupersonenes synspunkter på ble delt i fire kategorier. Vi ønsket å undersøke: $\propto$ intervjupersonenes livssyn og etikk, $\propto$ intervjupersonenes syn på økonomiske forhold, $\propto$ hvordan intervjupersonene forholder seg til natur og miljøproblematikken, $\propto$ og hvilke forhold som er viktige for at intervjupersonene skal ha et godt liv/ha høy livskvalitet.

Undersøkelsen viste at alle intervjupersonene i hovedsak har verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper som er organiske, dvs. at de er koplet opp mot de verdier og prinsipper som reflekteres i økologisk økonomisk teori og i liten grad mot neoklassisk og grønn økonomisk teori.

Undersøkelsen viste også at utdanning/yrke synes å påvirke synet på samfunnsøkonomiske forhold. Intervjupersonene med økonomisk bakgrunn og jobb innen det private næringsliv hadde et tydelig mer mekanistisk syn, dvs. et positivt syn på økonomisk vekst, konkurranse og dagens markedsøkonomi enn de øvrige intervjupersonene hadde.

Videre fant vi dissonans mellom holdninger og adferd hos intervjupersonene innen områdene miljø og etisk handel.

Undersøkelsen viste at verdiene og prinsippene som representerer økologisk økonomisk teori samsvarer bedre med de verdiene og synspunktene våre intervjupersoner har enn verdiene og prinsippene som representerer de to andre økonomiske teoriene gjør. Dette kan tyde på at et økonomisk system basert på verdiene til økologisk økonomi vil kunne samsvare bedre med folks verdigrunnlag enn dagens markedsøkonomiske system og derfor være et realistisk perspektiv på samfunnsutviklingen i Norge.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	ii
Innholdsfortegnelse	iv
Tabeller og figurer	vi
1.0 Innledning	1
1.1 Bakgrunn for oppgaven	1
1.2 Noen hovedfaktorer som bidrar til manglende miljømessig og kulturell bærekraft.....	1
1.3 Kort beskrivelse av samfunnsøkonomiske systemer og konsepter i fokus for oppgaven	2
1.4 Avgrensning av oppgaven.....	3
1.5 Oppbygging av oppgaven	3
2.0 Teoretisk grunnlag	4
2.1 Neoklassisk økonomisk teori.....	5
2.1.1 Filosofisk grunnlag	5
2.1.2 Teoretisk grunnlag	6
2.1.3 Kritikk av neoklassisk økonomisk teori og markedsøkonomisk praksis.....	10
2.1.4 Sammenfatning av verdier og prinsipper: Det økonomiske mennesket	14
2.2 Grønn økonomisk teori.....	15
2.2.1 Filosofisk grunnlag	15
2.2.2 Teoretisk grunnlag	15
2.2.3 Kritikk av grønn økonomisk teori	18
2.2.4 Sammenfatning av verdier og prinsipper: Det grønne økonomiske mennesket	20
2.3 Økologisk økonomisk teori	21
2.3.1 Filosofisk grunnlag	21
2.3.2 Teoretisk grunnlag	21
2.3.3. Livskvalitet.....	25
2.3.4 Kritikk av økologisk økonomisk teori	26
2.3.5 Sammenfatning av verdier og prinsipper: Det økologiske mennesket.....	26
2.4 Oppsummering.....	27
3.0 Metode.....	29
3.1 Undersøkelsesopplegg	29
3.1.1 Valg av undersøkelsesopplegg	29
3.1.2 Valg av intervjupersoner	30
3.1.3 Intervjuguiden.....	30
3.1.4 Etske avveininger	32
3.2 Intervjuene	33

3.2.1 Forberedelse til intervjuene	33
3.2.2 Gjennomføring av intervjuene	34
3.3 Transkripsjon.....	35
3.4. Analyse	35
3.4.1 Beskrivelse og analyse på individnivå.....	35
3.4.2 Tematisk analyse	36
3.4.3 Oppsummering.....	37
3.5 Verifisering	37
3.5.1 Reliabilitet	37
3.5.2 Validitet	38
3.5.3 Generalisering.....	39
4.0 Analyse.....	40
4.1 Beskrivelse og analyse på individnivå.....	40
4.1.1 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Karl.....	40
4.1.2 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Oskar.....	44
4.1.3 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Jane	48
4.1.4 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Peter.....	52
4.1.5 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Rune.....	56
4.1.6 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Ralph.....	60
4.1.7 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Martin	64
4.1.8 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Marit	68
4.2 Tematisk analyse	72
4.2.1 Livssyn og etikk.....	73
4.2.2 Økonomi.....	75
4.2.3 Natur	76
4.2.4 Samfunn.....	78
4.3 Oppsummering.....	83
5.0 Konklusjon og refleksjon.....	84
5.1 Hovedfunn og hovedkonklusjon	84
5.2 Refleksjon	85
5.2.1 Samfunnsutvikling	85
5.2.2 Er grønn økonomi et reelt alternativ?	86
5.2.3 Lykkeforskning og livskvalitet	87
5.2.4 Utdannelse/yrke påvirker holdning	88
5.2.5 Dissonans mellom holdninger og adferd	88
Litteraturliste	90

Tabeller:

Tabell 2.4.1 Sammenfatning av verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper hos det økonomiske, grønne økonomiske og økologiske mennesket	28
Tabell 3.1.1 Grunnlag for utarbeidelse av intervjuguiden	31
Tabell 4.2.1 Intervjupersonenes mening om livssyn og etikk.	74
Tabell 4.2.2 Intervjupersonenes mening om økonomiske forhold	75
Tabell 4.2.3 Personenes miljøbekymring, mening om miljøtiltak og egne miljøbidrag	77
Tabell 4.2.4 Intervjupersonenes mening om hva som er viktig for å ha høy livskvalitet.....	79
Tabell 4.2.5 Intervjupersonenes meninger om utvalgte sider ved dagens samfunn.	81
Tabell 4.2.6 Tema intervjupersonene selv har brakt inn i samtalen.....	82
Tabell 4.2.7 Intervjupersonenes oppfatning av etisk handel.....	83
Tabell 4.3.1 Overordnet sammenstilling av analyseresultatene.	84

Figurer:

Figur 2.1.1 Modell av hvordan varer og tjenester tilbys og etterspørres i markeder.....	7
Figur 2.1.2 Tilbud- og etterspørselskurve	8
Figur 2.1.3 Verdikjede - neoklassisk økonomisk teori (markedsøkonomi).....	10
Figur 2.2.1 Verdikjede - grønn økonomisk teori	18
Figur 2.3.1 Verdikjede - økologisk økonomisk teori (kretsløpsmodellen)	22
Figur 2.3.2 Verditriangellet	24
Figur 5. 2.1 Myndiggjøringshjulet.....	89

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for oppgaven

Vår fantastiske, lille, vakre, blå planet Gaia, svever rund i verdensrommet. I over fire og en halv milliarder år har den år etter år gått i bane rundt sola. Gradvis har jorda utviklet seg fra en kule av gass til dagens gjestfrie og gavmilde klode, full av liv. Ørsmå mikrober lever sammen med store dyr og planter, gjensidig avhengig av hverandre. Alt har sin plass i kretsløpet, vokser opp og brytes ned om og om igjen.

Men Gaia er under press. Klimaforandringer, tap av biologisk mangfold, ørkenspredning og spredning av miljøgifter, er tydelige tegn på at noe er galt. Ikke bare bruker vi opp de ikke-fornybare ressursene. Også fornybare ressurser som fiskebestander, skog og dyr er truet.

Hvert år brukes mer og mer av reservene. I følge WWFs Living Planet Report 2014 bruker vi nå ressurser tilsvarende ca. en og en halv jordklode hvert år. I tillegg medfører dette helseproblemer. I 2013 slo en internasjonal forskergruppe (Silva et. al.) fast at cirka 2,5 millioner mennesker i verden dør på grunn av luftforurensing.

Fremdeles regner FN at over en milliard mennesker lever under den ekstreme fattigdomsgrensa på 1,25 dollar om dagen.

Levestandarden i den rike delen av verden har økt jevnt etter krigen, men livskvaliteten eller følelsen av lykke har ikke økt tilsvarende. Dette er også utviklingstrenden i Norge. Det er et paradoks at vi som bor i det som karakteriseres som et av verdens beste land å bo i, ikke selv opplever oss som svært lykkelige. Undersøkelser fra NOVA (2014) viser at et økende antall ungdommer rapporterer om psykiske helseplager.

1.2 Noen hovedfaktorer som bidrar til manglende miljømessig og kulturell bærekraft

Det er flere forhold som har bidratt til at vi er kommet i en situasjon hvor vi er i ferd med å skade livsgrunnet vårt som følge av økt forbruk av klodens ressurser og miljøbelastningen dette har ført med seg. Vi nevner noen her. Befolkningsveksten er sterkt økende. Det innebærer stadig økende ressursbruk. Menneskets iboende trang til å samle og forbruke stadig flere materielle goder (Bongard, 2010) har ført til økt forbruk. Menneskets evne til utvikling av ny, avansert teknologi, har bidratt til et voksende uttak av jordas naturressurser. Det markedsøkonomiske systemet som er rådende i verden i dag, kritiseres for ikke å være bærekraftig fordi det ikke sees i sammenheng med naturgrunnet og samfunnet for øvrig. Verdens markeder er i dag globale, uten at man har globale styringsorganer som har

tilstrekkelig myndighet til å kunne regulere denne produksjonen og handelen i en bærekraftig retning. Verdensbanken og Det Internasjonale Pengefond kritiseres for å ikke å hjelpe de fattige land ut av fattigdommen (Jackson, 2012) og derigjennom bidra til bærekraft.

Av de ovennevnte forhold ønsker vi å ta utgangspunkt i at dagens markedsøkonomiske system kritiseres for ikke å være bærekraftig.

1.3 Kort beskrivelse av samfunnsøkonomiske systemer og konsepter i fokus for oppgaven

I oppgaven vår vil vi se på markedsøkonomi, grønn økonomi og økologisk økonomi.

Det markedsøkonomiske system har så langt vist seg velegnet til å sikre en effektiv allokering av ressursene og frambringe de varer og tjenester som forbrukerne ønsker og trenger. Den har også vist seg godt egnet til å frambringe den lavest mulige prisen på et produkt. Disse forholdene er markedsøkonomiens store styrke og har ført til at denne samfunnsøkonomiske koordineringsformen har fått verdensomspennende utbredelse. Men det markedsøkonomiske systemet har også medført uttapping av naturressurser og urettferdig fordeling av godene i verden. En gradvis forståelse av disse utfordringene har bidratt til utvikling av blant annet grønn og økologisk økonomisk teori.

Det grønne økonomiske konseptet bygger på dagens markedsøkonomiske system, men søker gjennom ulike tiltak å ta hensyn til miljøutfordringene. Det legges opp til fortsatt økonomisk vekst, men den er forutsatt å skje parallelt med reduksjon i miljøbelastningen. Ulike land har utviklet deler av sin markedsøkonomi i denne retningen. Flere stiller imidlertid spørsmål ved om dette er en tilstrekkelig og tilfredsstillende løsning.

I følge Albert Einstein kan ikke problemer løses med det samme slags tankesett som skapte dem. Man kan følgelig ikke løse miljøutfordringene ved å fortsette med det markedsøkonomiske systemet som har vært med å skape problemene. Dette er utgangspunktet for økologisk økonomisk teori. Økologisk økonomi er ikke et implementert økonomisk system, men et forskningsfelt som omfatter alle sider ved natur, kultur og økonomi. Det innebærer et nytt økonomisk tenkesett hvor økonomien er forankret i naturen og kulturen (samfunnet) og hvor økonomisk vekst må tilpasses økosystemenes kapasitet. Det økologisk økonomiske konseptet har på denne måten innebygde mekanismer som hindrer overbelastning av natur og miljø, sikrer rettferdig fordeling av godene og fokuserer på høy livskvalitet framfor økt materiell velferd for det enkelte individ.

1.4 Avgrensning av oppgaven

I oppgaven vår ønsker vi å undersøke realismen i det økologisk økonomiske konseptet som perspektiv på samfunnsutviklingen. Oppgaven er et forsøk på å teste ut en del av det teoretiske fundamentet i økologisk økonomi i praksis gjennom at verdigrunnlaget for dette konseptet prøves empirisk. For å undersøke dette har vi valgt å sammenligne denne økonomiske teorien med neoklassisk og grønn økonomisk teori. Neoklassisk økonomisk teori er valgt fordi den beskriver viktige elementer og virkemåter ved dagens markedsøkonomiske system. Grønn økonomisk teori er valgt fordi det er den som i hovedsak presenteres som det bærekraftige alternativet til neoklassisk økonomisk teori.

Vi vil se på hvilke verdier og hvilke miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper som de tre ulike økonomiske teoriene baserer seg på. Så vil vi undersøke hvilke verdier et lite utvalg personer i Norge har og hvilke miljømessige og økonomiske prinsipper de mener er viktige. Hvis verdiene og prinsippene som representerer økologisk økonomisk teori samsvarer bedre med de verdier og synspunkter vårt utvalg har enn verdiene og prinsippene som representerer de to andre økonomiske teoriene, kan dette indikere at det økologisk økonomiske konseptet er et realistisk alternativ for organisering av samfunnsøkonomien i Norge. Vi har valgt en kvalitativ tilnærming. Gjennom intervjuer med en liten gruppe mennesker, ønsker vi å gå dybden for å få forståelse for hvilke synspunkter de har.

Basert på ovennevnte har vi definert tre forskningsspørsmål:

1. Hvilke verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper reflekteres i neoklassisk, grønn og økologisk økonomisk teori?
2. Hvilke verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper kan identifiseres hos personer med ulik sosio-økonomisk bakgrunn?
3. Hvordan reflekteres verdiene og de miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsippene i neoklassisk, grønn og økologisk økonomisk teori hos personer med ulik sosio-økologisk bakgrunn?

Opgaven undersøker ikke realismen i det økologiske økonomiske konseptet innenfor andre områder enn det ovenfor nevnte.

1.5 Oppbygging av oppgaven

I kapittel 2 presenterer vi det teoretiske grunnlaget for de tre økonomiske systemene/konseptene. Kapittel 3 inneholder beskrivelse av undersøkelsesopplegget. I kapittel 4 presenterer resultatene av undersøkelsen. I kapittel 5 tar vi for oss hovedfunnene og drøfter disse.

2.0 Teoretisk grunnlag

Begrepet økonomi har gresk opphav fra ordene oikos som betyr hus og nomos som betyr lære. Økonomi kan følgelig defineres som læren om hushold (Fremmedord.org).

Den akademiske disiplinen samfunnsøkonomi forstås som læren om eller studiet av bruk og fordeling av knappe ressurser til å dekke menneskers ulike behov (Ringstad, 2011; Daily & Farley, 2011). Faget går ut på å studere hvordan knappe ressurser og verdier fordeles mellom mennesker, husholdninger og bedrifter i et samfunn og hvordan de samme aktørene skaper verdier gjennom effektiv bruk av knappe ressurser (Fremmedord.org). Den vanlige forståelsen av ordet behov innenfor dagens samfunnsøkonomiske disiplin, er hva forbrukeren mener han/hun trenger eller ønsker seg (Ringstad, 2011).

Formålet med kapittel 2 er å besvare det første forskningsspørsmålet: Hvilke verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper reflekteres i neoklassisk, grønn og økologisk økonomisk teori? Disse verdiene og prinsippene gir også rammeverket for datainnsamlingen og analysen som er beskrevet i kapittel 3 og 4.

I kapittel 2.1 beskriver vi neoklassisk økonomisk teori (markedsøkonomi). Vi omtaler først det filosofiske grunnlaget denne teorien bygger på, beskriver deretter det teoretiske grunnlaget og presenterer så kritikk som er blitt reist overfor neoklassisk økonomisk teori og markedsøkonomien. Til slutt i kapittel 2.1 sammenfatter vi det vi oppfatter som viktige verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper i det vi kaller «det økonomiske mennesket» som en tenkt representant for et samfunn basert på neoklassisk økonomisk teori. De verdier og prinsipper som neoklassisk økonomisk teori er basert på, kommer på denne måten fram gjennom verdisyn og holdninger hos denne tenkte representanten.

I kapittel 2.2 og 2.3 beskriver vi henholdsvis grønn og økologisk økonomisk teori. Kapitlene er bygd opp på samme måte som kapittel 2.1. Også her avslutter vi kapitlene med å beskrive verdiene og de miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsippene til tenkte representanter for samfunn bygget på henholdsvis grønn og økologisk økonomisk teori. Verdiene og holdningene til de tre tenkte representantene «det økonomiske mennesket», «det grønne økonomiske mennesket» og «det økologiske mennesket» er oppsummert i tabellform i kapittel 2.4.

I vår beskrivelse av de ulike økonomiske teoriene har vi søkt å ha fokus på det som viser viktige forskjeller mellom de tre teoriretningene for å kunne identifisere ulikhetene i verdigrunnlag som basis for verdianalysen.

I oppgaven vår brukes markedøkonomi, det markedøkonomiske system og dagens markedøkonomiske system om hverandre. Vi bruker det om dagens økonomiske system i Norge.

2.1 Neoklassisk økonomisk teori

Begrepet neoklassisk økonomi brukes i flere sammenhenger (Gyldendal, Den Store Norske). Det kan ansees å ha to hovedbetydninger: dels betegner det den dominerende teoriretningen fra slutten 1800-tallet til begynnelsen av 1900-tallet, som etterfulgte perioden med klassisk økonomisk tenkning (Gyldendal, Den Store Norske), dels betegner det dagens dominerende tankegang innen økonomisk vitenskap. Begrepet brukes da som et synonym for «mainstream» økonomi. Når vi bruker ordet neoklassisk, er det denne siste betydningen vi legger i begrepet.

En generell definisjon av begrepet neoklassisk økonomi kan være: *tankegang som omhandler bestemmelsen av priser, produkter og inntektsfordeling i markeder via tilbud og etterspørsel, ofte framkommet som resultatet av rasjonelle beslutninger hos nyttemaksimerende husholdninger og overskuddsmaksimerende virksomheter som anvender den tilgjengelige informasjon til å treffe beslutninger* (Campus, 1987: bind 3, side 323)

2.1.1 Filosofisk grunnlag

Markedøkonomien og neoklassisk økonomisk teori som beskriver denne, har sin basis i et mekanistisk verdensbilde (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007; Ingebrigtsen og Jakobsen, 2011). I det mekanistiske verdensbildet betraktes mennesket og naturen som adskilte substanser. Naturen er uten subjektivitet, viljeløs og mekanisk, mens mennesket er tenkende og har mål. Virkeligheten er naturen slik den framstår for menneskene gjennom målbare metoder, metoder som gjør den forutsigbar, manipulerbar og nyttig for menneskene (Vetlesen, 2015). Naturen har dermed ingen egenverdi. Rene Descarte var den filosofen som klarest uttrykte skillet mellom mennesket og naturen. I følge ham kunne naturen og hele universet beskrives som en maskin (Descarte, 1637). I et mekanistisk verdensbilde er naturen en maskin hvor delene ansees å være utskiftbare og uavhengig av hverandre.

Ovennevnte innebærer at man innenfor dagens økonomiske system fokuserer på det som er kvantitativt målbart. Kvalitative verdier som ikke kan veies eller telles eller på annen måte måles, har ingen verdi og regnes følgelig ikke med (Daily og Farley, 2011). Dette gjenspeiles

i hvordan man definerer verdiskapningen i samfunnet. Verdiskapningen er summen av nasjonens produksjon av varer og tjenester målt i pengeverdi (Ringstad, 2011). I Norge måles verdiskapningen ved hjelp av brutto nasjonalprodukt (BNP).

En viktig politisk ambisjon i Norge og de øvrige vestlige land, er over tid å øke nasjonens verdiskapning, dvs. øke produksjonen av varer og tjenester (Ringstad, 2011).

2.1.2 Teoretisk grunnlag

2.1.2.1 Viktige elementer i klassisk økonomisk teori

Neoklassisk økonomisk teori bygger på klassisk økonomi. Den skotske samfunnsøkonomen og moralfilosofen Adam Smith (1723-1790), grunnleggeren av moderne økonomisk tenkning og klassisk økonomi, mente at frie markeder, dvs. markeder som ikke utsettes for politisk styring, vil sikre best mulig utnyttelse av ressursene og at alle aktørene kommer best mulig ut av det. Han pekte på at når hver enkelt handlet ut fra egeninteresse ville konkurransen som en «usynlig hånd» lede markedene mot deres naturlige likevekt til beste for den enkelte og samfunnet som helhet så lenge det ikke legges politiske føringer (Smith 1776).

Den britiske samfunnsøkonomen David Ricardo (1772-1823) introduserte grunnrenteteorien eller distribusjonsteorien. Den innebærer at etter hvert som en naturressurs utnyttes mer og mer, vil kostnadene for tilleggsuttak øke og lønnsomheten avta. Kapitalen vil da flyttes til mer lønnsomme aktiviteter (Ricardo 1817). Markedet vil således sørge for at prisene øker når tilgangen på en ressurs avtar.

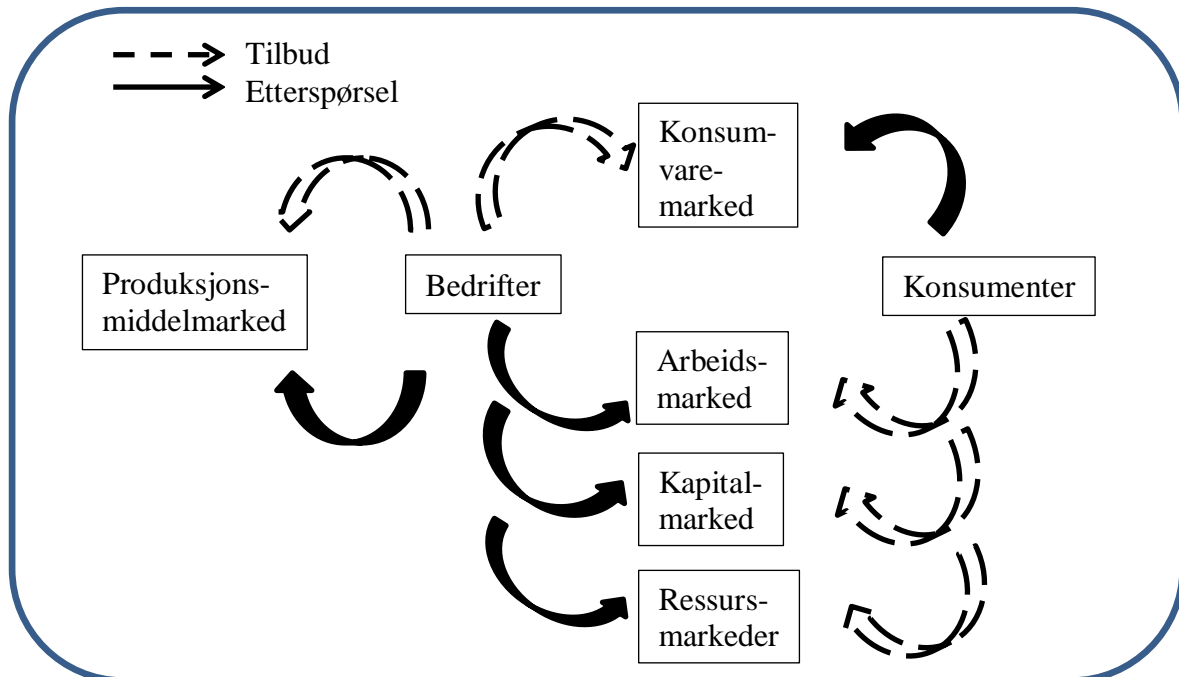
Ricardo påviste også hvordan internasjonal handel kan øke de enkelte landenes velstand og hele verdens velstandsnivå ved at landene spesialisere seg i produkter hvor de har komparative fordeler (Daily og Farley 2011). Ricardo henviste til handelen i vin og klær mellom England og Portugal. Han viste at siden England produserte klær relativt sett billigere enn vin og Portugal produserte vin relativt sett rimeligere enn de produserte klær, burde England spesialisere i klær og selge til Portugal og Portugal spesialisere i vin og selge til England. Slik ville begge landenes velstand øke. Teoriens gyldighet forutsetter at kapital ikke flyttes over landegrensene, dvs. at ikke firmaer i ett land kan investere i et annet land (Daily og Farley 2011).

2.1.2.2 Viktige elementer i neoklassisk økonomisk teori

Neoklassikerne med den engelske samfunnsøkonomen Alfred Marshall (1842-1924) i spissen utviklet de frie markedsidene til Adam Smith og de klassiske økonomene videre.

Neoklassisk økonomisk teori fokuserer på markedet som allokeringmekanisme. En modell for å få en overordnet oversikt, er vist i figur 2.1.1 (Hagen & Naug, 1976).

Det er ulike generiske markeder for ulike varer og tjenester. Virksomheter etterspør produksjonsfaktorer (naturressurser, kapital og arbeidskraft) og tilbyr varer og tjenester til konsumenter eller andre bedrifter. Konsumenter tilbyr, direkte eller gjennom upersonlige institusjoner, kapital, naturressurser eller egen arbeidskraft til virksomhetene (Hagen & Naug, 1976).

Figur 2.1.1 Modell av hvordan varer og tjenester tilbys og etterspørres i markeder.

Noen anser at det mest karakteristiske kjennetegnet ved neoklassisk økonomi er teoriens forutsetning om metodologisk individualisme. Det vil si at all økonomisk atferd er avledet av handlinger til enkeltaktører som søker å maksimere egen nytte innenfor rammene av teknologi og finanskapital. (Blaug, 1992)

Neoklassisk økonomisk teori bygger på minst syv viktige forutsetninger: α homogene varer, α rasjonelle aktører, α at nyttemaksimering (forbrukere) eller overskuddsmaksimering (produsenter) forutsettes å være målsettingene for aktørene, α et stort antall markedsdeltakere som hver for seg er så små at de ikke kan påvirke prisen, α deltakere som forutsettes å ha full viten om og oversikt over markedsforholdene, α fri adgang til å produsere og markedsføre varer og tjenester, α fri kontraktsrett (Blaug, 1992; Hagen og Naug, 1976).

I et marked med homogene varer spiller det ikke noen rolle for forbrukerne hvem de kjøper av, siden varene er identiske. I et slikt marked vil varemerker pr. definisjon ikke forekomme (Hagen og Naug, 1976).

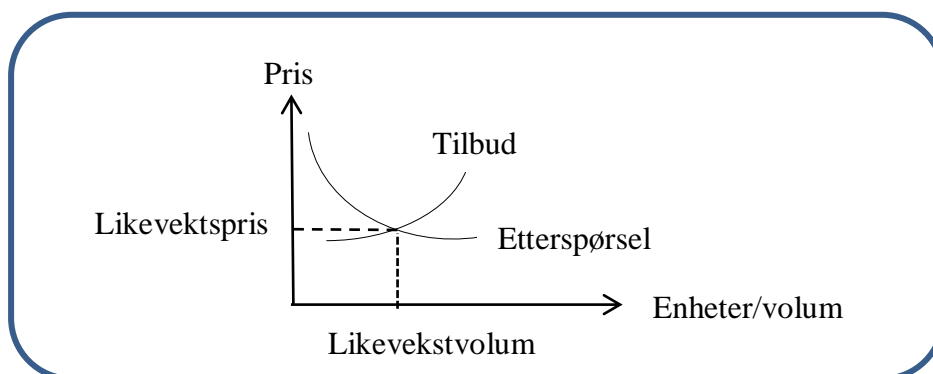
En rasjonell aktør vil alltid velge det alternativet som gir best utfall ifølge hans eller hennes ønsker og oppfatninger. Rasjonalitet innebærer at preferansene må være fullstendige. Det betyr at aktøren er i stand til å rangere preferanser i forhold til hverandre. Hvis han eller hun har valget mellom to godekombinasjoner A og B, skal han/hun kunne avgjøre om han/hun foretrekker A eller B, om kombinasjonene A og B er likeverdige eller om han/hun foretrekker B framfor A. Preferansene må også være transititive. Det innebærer at dersom aktøren foretrekker A framfor B og B framfor C, så følger av dette at aktøren må like A framfor C. Han/hun kan ikke like C bedre enn A. Det forventes dessuten at aktørens preferanser er stabile over tid. Videre forventes at den rasjonelle aktøren ved bestemmelse av preferanse, tar hensyn til all tilgjengelig informasjon, slik som mulige kostnader og fordeler ved preferansen, sannsynlighet for hendelser som følge av preferansen, osv. (Blaug, 1992; Hagen og Naug, 1976).

Nytte er evnen noe har til å tilfredsstillе ønsker eller behov. I neoklassisk økonomisk teori måles nytte gjennom hvilke økonomiske valg konsumentene gjør. Nytt måles gjennom hva konsumentene er villig til å betale for å få tilfredsstilt sine ønsker (Marshall, 1920).

Nyttemaksimering er følgelig noe som måles kvantitativt.

Overskuddsmaksimerende produsenter innebærer at firmaene søker å fastsette produktpriser og produsert mengde varer slik at det gir maksimal fortjeneste (Hagen og Naug, 1976).

Tilbud refererer til den mengde av et produkt som produsenter er villig til å selge til en gitt pris når alle andre faktorer holdes konstant. Etterspørsel viser til den mengde av et produkt konsumentene er villige til å kjøpe til en gitt pris. Tilbud og etterspørsel kan framstilles grafisk (se figur 2.1.2). Aktørens rasjonelle valg og nyttemaksimering er utgangspunktet for formen på tilbuds- og etterspørselskurvene. Tilbudskurven viser at antall produsenter som er villige til å selge øker når prisene øker. Etterspørselskurven viser at antall konsumenter som er villige til å kjøpe øker med avtagende pris, (Hagen og Naug, 1976).

Figur 2.1.2 Tilbud- og etterspørselskurve

Dersom de syv forutsetningene listet opp over er tilstede, vil det føre til en likevekt i det aktuelle markedet. Det innebærer at selgerne er villig til å selge den mengde varer som konsumentene etterspør til den prisen som konsumentene er villig til å betale. I figur 2.1.2 er likevektspris og –volum merket av (Hagen og Naug, 1976).

Generell likevektsteori forsøker å forklare tilbud, etterspørsel og priser i en hel økonomi med mange markeder og markeder som påvirker hverandre ved å prøve å bevise at et sett av priser eksisterer som vil resultere i en overordnet likevekt (Ringstad, 2011). Partiell likevektsteori analyserer bare et marked og tar utgangspunkt i at prisene i andre markeder er konstant (Hagen og Naug, 1976).

Av det over følger at markedskreftene vil sikre produksjon av de rette varene og tjenestene. Fordi produsentene er opptatt av å tjene penger, vil de produsere de varene forbrukerne etterspør. Konkurransen mellom produsentene vil medføre at de prøver å overgå hverandre i å tilby lavest mulig pris for et produkt. Prisen presses ned til det nivå som gir minimum fortjeneste for produsenten. Hvis det ikke er nok konkurranse, vil fortjenesten bli større, noe som vil tiltrekke flere firmaer til bransjen, som igjen vil bringe prisene ned. Fri markedskonkurranse vil følgelig sikre forbrukeren den lavest mulige prisen på en vare eller tjeneste (Smith, 1776).

Antallet markedsdeltakere på både tilbudssiden og etterspørselssiden forutsettes å være stort, slik at ingen av dem er store nok til å påvirke prisene eller andre viktige forhold i markedet (Ringstad 1983).

Med perfekt informasjon i markedet menes at alle konsumenter og produsenter antas å ha perfekt kunnskap om priser, nytte, kvalitet, produksjonsmetoder, etc. før de tar en beslutning om preferansevalg og transaksjonsbeslutninger i markedet (Ringstad, 1983).

Det forutsettes at produsenter har fri adgang til å produsere og markedsføre varer og tjenester. Ingen hindrer noen i å starte produksjon og ingen hindrer noen i å nedlegge produksjon (Ringstad, 1983).

I et frikonkurransemarked forutsettes det også at aktørene har full frihet til å inngå kontrakter med hverandre.

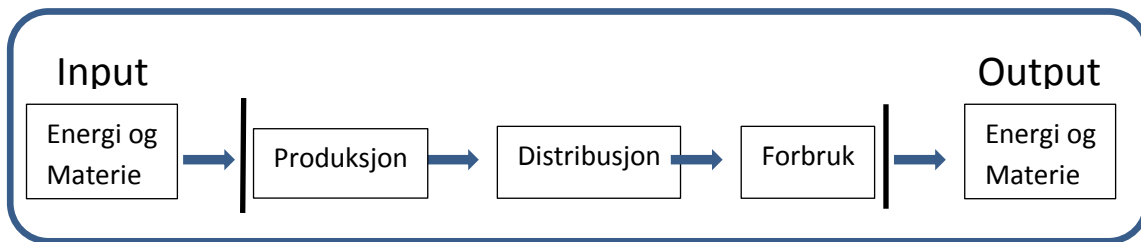
Et prinsipp for velferdssammenligninger innenfor neoklassisk økonomisk teori er Pareto-optimalisering. Når noe er Pareto-optimalt innebærer det en ressursfordelingstilstand hvor det

er umulig at noen kommer bedre ut av det uten at minst en annen må få det dårligere, dvs. en ressursfordeling hvor ingen kommer dårligere ut av det etter fordelingen (Daily og Farley 2011).

2.1.2.3 Verdikjeden i neoklassisk økonomisk teori

Verdikjeden i neoklassisk økonomisk teori er vist i figur 2.1.3. Verdikjeden viser hvordan naturressurser (energi og materie) bringes inn økonomisk aktivitet og bringes ut i naturen igjen som avfallsprodukter (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007).

Figur 2.1.3 Verdikjede-neoklassisk økonomisk teori (markedsøkonomi)

Neoklassisk økonomisk teori oppstod primært for å forklare markedsøkonomien (Daily og Farley, 2011).

En viktig politisk ambisjon i Norge og de øvrige vestlige land, er å øke nasjonens verdiskapning, dvs. øke produksjonen av varer og tjenester (Ringstad, 2011).

2.1.3 Kritikk av neoklassisk økonomisk teori og markedsøkonomisk praksis

2.1.3.1 Kritikk av filosofisk grunnlag

Neoklassisk økonomisk teori innebærer at alle aktiviteter som medfører transaksjoner i et marked har verdi, mens øvrige aktiviteter er utelatt fra registreringen av verdiskapningen og regnes følgelig ikke med i bruttonasjonalprodukt (BNP). Aktiviteter med positiv effekt for mennesker og samfunn, men som ikke involverer pengeoverføringer og derfor faller utenfor markedet, har følgelig ingen verdi (Kubiszewski et al., 2013). Eksempler er mat dyrket i kjøkkenhagen, arbeid i hjemmet, ubetalt omsorgsarbeid samt kvalitative verdier som kunnskap, gleden ved å gå i naturen eller oppleve god kunst, sosialt samvær, god helse, osv.

Verdiskapningen i samfunnet er definert som summen av alle varer og tjenester som produseres. Det skilles ikke mellom kostnader knyttet til produksjon som har positiv eller negativ effekt på natur og samfunn (Cobb et al., 1995; Talberth et al., 2007). For eksempel vil alle kostnader knyttet til tiltak for å redusere skadevirkninger på miljø og klima som følge av økonomisk aktivitet, øke verdiskapningen i samfunnet. Opprenskning etter oljeutslipp vil således øke verdiskapningen. Kostnader knyttet til behandling av sykdom, kostnader

forbundet med ulykker, kriminalitet, krig og terror blir på samme måte regnet som positive bidrag til verdiskapningen.

Negative effekter som følger av produksjonen av varer og tjenester, for eksempel forhold som medfører uttapping og overforbruk av jordas ressurser og forurensning av jord, vann og luft, synliggjøres ikke i verdiskapningen og BNP fordi de ikke medfører transaksjoner i et marked. (Ringstad, 2011; Daily & Farley, 2011).

Verdiskapningen inkluderer ikke lykke- og tilfredshetsforhold i samfunnet eller forhold som har å gjøre med om et lands inntekter er rettferdig fordelt eller ikke, noe som har betydelig effekt på individuell og sosial velbefinnende. Til tross for ovennevnte brukes verdiskapningen, målt ved BNP pr. innbygger, ofte som mål på den sosiale og økonomiske velferden i et land (Ringstad, 2011; Marcuss og Kane, 2007; McCulla og Smith, 2007).

I et mekanistisk system anses naturlig kapital å ha samme verdi som menneskeskapt kapital, dvs. at naturressurser i ubearbeidet form har samme verdi som i bearbeidet form. For eksempel anses olje å ha samme verdi enten den er i grunnen, er omdannet til forbruksvarer eller eksisterer som penger i banken. Det tas følgelig ikke hensyn til termodynamikkens 2. lov som innebærer at uttak og bearbeiding av råvarer til forbruksvarer er en enveisstrøm fra laventropisk til høyentropisk materie, dvs. fra uoppbrukt til mer oppbrukt materie, eller fra orden til mer uorden. Prosessen er irreversibel. Man kan ikke omdanne høyentropisk materie til laventropisk materie igjen (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2011; Daily og Farley, 2011).

2.1.3.2 Kritikk av teoretisk grunnlag og markedsøkonomisk praksis

Basert på Ricardos distribusjonsteori, mener mange at markedet automatisk vil regulere bruken av naturressursene slik at overforbruk og påfølgende miljøproblemer ikke oppstår. Weizsäcker et al. (2009: 333) mener imidlertid at *“it cannot be denied that markets can eventually lead to rising resource prices, as limits of mineral resources and, more important, land availability, come close. However, the timing of such price increase are unlikely to reflect the reality of the pressure on the environment, and would in fact occur through non-linear jumps or wild fluctuations, influenced by cartels, protectionist responses and speculation, and periodically attenuated by social policy measures trying to beat and overcome the physical realities”*.

Ricardos teori om internasjonal handel forutsetter at kapital ikke flyttes over landegrensene og handelen baseres på de komparative fordelene landene har. I dag er imidlertid fokuset på globalisering med fri flyt av kapital over landegrensene og fokus på lands absolutte fortrinn heller enn komparative fortrinn. Globaliseringen og fokuset på absolutte fortrinn resulterer i

større produksjon og raskere økonomisk vekst enn handel basert på komparative fortrinn. Globaliseringen fører med seg flere uheldige forhold: Små bedrifter utkonkurreres av store transnasjonale selskaper; store selskaper kan gjennom lobbyvirksomhet få uforholdsmessig stor påvirkningskraft på politiske avgjørelser; demokratiske nasjoners reguleringer må tilsidesettes til fordel for fri handel; land som gjør den dårligste jobben med internalisere sosiale kostnader og miljøkostnader får konkurransemessige fortrinn, noe som medfører flytting av produksjon til disse områdene som igjen kan medføre totalt sett større globale miljøskadelig utslipp; nasjoner aksepterer eller tilbyr lavere lønnskostnader som medfører dårlige sosiale kår for arbeiderne. Erfaring tyder også på at globalisering av økonomien har ført til betydelig større vekst i verdens rike land enn i verdens fattige (Daily og Farley, 2011).

De teoretiske forutsetningene om markedsformen fri konkurranse er i mange tilfeller ikke oppfylt i virkeligheten. Den første forutsetningen om homogene varer er ofte ikke gyldig fordi produsenter prøver å differensiere sine produkter fra konkurrentenes.

Den andre forutsetningen om rasjonelle aktører er ofte gyldig når det gjelder virksomheter. De prøver å maksimere fortjeneste. Men antagelsen er ofte ikke gyldig når det gjelder forbrukere fordi de ikke bare handler rasjonelt, men også emosjonelt eller i henhold til vaner og tradisjoner. De kan også være opptatt av å tilfredsstille idealistiske målsettinger eller handle ut ifra rettferdighet eller solidaritet.

Et annet problem med teorien om rasjonelle valg er at en rasjonell aktør trenger informasjon for å ta rasjonelle valg, men aldri kan vite selv om man har nok informasjon. Om man ikke har tilstrekkelig informasjon, er det vanskelig å beregne sannsynlig utfall av sine valg, og man kan derfor aldri vite helt sikkert om man kan treffe en god rasjonell beslutning. Teorien om rasjonelle valg er ifølge Jon Elster (1989) først og fremst normativ. Den forteller oss hvordan vi bør handle for å nå målene våre på best mulig måte, men ikke hvordan vi faktisk handler.

En tredje forutsetning er at ingen av markedsaktørene er store nok til å kunne gjøre noe annet enn å tilpasse seg markedsprisene. I mange markeder er det imidlertid få og store aktører som påvirker produktprisene.

En fjerde antagelse er at deltakerne har full viten om og oversikt over markedsforholdene. En svakhet ved denne forutsetningen er at det koster å skaffe seg informasjon både i tid og innsats, slik at i praksis har mange aktører ikke full oversikt når de foretar transaksjonsbeslutninger.

Når det gjelder den femte forutsetningen om at aktørene har fri adgang til å produsere og markedsføre varer og tjenester, så oppfylles denne forutsetningen i praksis bare i varierende grad avhengig blant annet av internasjonal og nasjonal lovgivning, ulike handelshindringer som tollbarrierer og eksport- og importregler. På mange områder ser vi at de teoretiske forutsetningene for fri markeds konkurranse ikke stemmer med den praktiske virkeligheten.

Likevektsteorien baserer seg på at forutsetningene kommentert over er gyldige. Som vi har sett kan det være store avvik fra dette, noe som påvirker gyldigheten av teorien. Partiell likevektsanalyse tar utgangspunkt i at prisene i de markedene som ikke er inkludert i analysen er konstante. I virkeligheten henger priser og produksjon på alle varer inkludert pris på penger og renter sammen. Å analysere et marked krever i utgangspunktet en analyse som tar hensyn til alle de millioner ulike varer som er tilgjengelige. Dette vil være svært vanskelig å gjennomføre i praksis.

Pareto-optimalitet, som innebærer en ressursfordeling hvor ingen kan få det dårligere, medfører ikke nødvendigvis en sosial ønskelig fordeling av ressursene. Den sikrer ikke nødvendigvis en rettferdig fordeling. Paretooptimalisering innebærer at de rike ikke kan gi av sitt overskudd til de fattige. Skal de fattige få mer må hele kaken som skal fordeles økes. I praksis innebærer dette at bekjempelse av fattigdommen i verden må gjøres gjennom at alle får mer, dvs. gjennom fortsatt økonomisk vekst (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2009; Daily og Farley, 2011).

Verdikjeden i neoklassisk økonomisk teori er lineær som vist i figur 2.1.3. Den viser ikke hvor naturressursene som bringes inn i det økonomiske system kommer fra og hvor avfall og forurensning, som er et resultat av den økonomiske aktiviteten, ender opp. Verdikjeden viser følgelig ikke at ressurser brukt et sted kan ha sammenheng med avfall/forurensning som slippes ut et annet sted. Verdikjeden synliggjør heller ikke at naturressurser kan ha en verdi utover å være innsatsfaktorer i økonomien og at avfall kan ha en nytteverdi knyttet til gjenbruk og resirkulering. I et slikt system er det stor sannsynlighet for at verken materialer eller energi blir optimalt utnyttet (Ingebrigtsen og Jakobsen 2007; Daily og Farley, 2011).

Neoklassisk økonomisk teori beskriver ingen begrensninger på bruken av naturressurser og hvor mye avfall og forurensning som kan slippes ut i naturen. Den har heller ingen innebygde mekanismer som gjør det dyrere å forbruke knappe ressurser og å skade eller ødelegge miljøet. Økonomisk vekst kan i prinsippet fortsette i det uendelige. (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007; Daily og Farley, 2011).

2.1.4 Sammenfatning av verdier og prinsipper: Det økonomiske mennesket

I det følgende har vi sammenfattet noen sentrale verdier og prinsipper knyttet til markedsøkonomi og neoklassisk økonomisk tenkning i det vi heretter vil kalle «det økonomiske mennesket».

Det økonomiske mennesket baseres seg i hovedsak på et mekanistisk verdensbilde (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007). Det innebærer at livet ikke har noen iboende mening, ingen forankring i noe åndelig/noe som er større enn oss selv eller en filosofi (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2009).

Menneskene handler rasjonelt og uavhengig av hverandre og er i hovedsak influert av egoistiske motiver. Målet er å maksimere egen nytte (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2009; Ingebrigtsen og Jakobsen, 2011). I forretningslivet er fokuset på å øke effektivitet og produktivitet, blant annet ved å erstatte arbeidskraft med teknologi, for å maksimere fortjenesten. Samspillet mellom menneskene i forretningslivet består av en mekanisk solidaritet, *“analogy with the cohesion that links together elements of raw materials, in contrast to that which encompasses the unity of living organisms”* (Durkheim 1991:84).

I følge Marshall er det økonomiske mennesket likevel *“neither above vanity and recklessness, nor below delight in doing his work well for its own sake, or in sacrificing himself for the good of his family, his neighbours, or his country; a man who is not below the love of a virtuous life for its own sake”* (Marshall, 1920: I.II.33).

Det økonomiske mennesket forholder seg kun til instrumentelle verdier. Dette innebærer at også naturen kun har instrumentell verdi og ingen egenverdi. Den ansees som et undersystem til økonomien og en ressurs man kan utnytte med det formål å gi mest mulig menneskelig nytte (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007; Daily og Farley, 2011). Knappe naturressurser er ingen hindring for økonomisk vekst fordi menneskelig kunnskap og intelligens vil utvikle teknologi og metoder som vil kunne erstatte disse naturressursene (Daily og Farley, 2011). Å ta vare på naturen er følgelig ikke noe man fokuserer på. Det økonomiske mennesket føler ingen nærhet til naturen.

Utilitarismen er det økonomiske menneskets etikk. Den innebærer at det valg som gir størst mulig nytte og glede og minst mulig smerte til flest mulig er det moralsk riktige valget (Ingebrigtsen & Jakobsen, 2009). Rettfærdig fordeling av godene blant verdens befolkning, er ikke et tema. Det henvises til at når økonomien fortsetter å vokse, vil også de fattige få det bedre (Daily & Farley, 2011).

2.2 Grønn økonomisk teori

2.2.1 Filosofisk grunnlag

Siden grønn økonomi er basert på markedsøkonomi, har den sin basis i et mekanisk verdensbilde. Tilsvarende som for neoklassisk økonomi fokuserer den på det som er kvantitativt målbart og målet med den økonomiske aktiviteten er å øke verdiskapningen, dvs. produksjonen av varer og tjenester (Kane, 2012; Weizsäcker, 2009).

Innenfor et mekanistisk verdensbilde er det å sikre en bærekraftig planet et middel for å sikre menneskets overlevelse på jorda, det er ikke et mål i seg selv. Det innebærer at det å sikre en bærekraftig planet har en instrumentell verdi i grønn økonomi.

Et grunnleggende prinsipp innenfor grønn økonomi er dekopling mellom økonomisk vekst og miljøforurensning. Dette betyr at man skal klare å redusere miljøbelastning selv om økonomien og materiell velstand vokser (Kane, 2012; Weizsäcker, 2009).

2.2.2 Teoretisk grunnlag

Som nevnt innledningsvis bygger også grønn økonomi på den markedsøkonomiske modellen. Siden den markedsøkonomiske modellen ikke har innebygde mekanismer for å ta vare på miljøet (se kapittel 2.1.3), søker man i grønn økonomi å ta hensyn til dette gjennom ulike tilnæringsmåter. I det følgende presenterer vi øko-effektivitet, økosystemmodellen, statlige reguleringer og økonomiske insentiver som er de vanlige tilnærmingene for å redusere miljøbelastningene.

2.2.2.1 Øko-effektivitet

Øko-effektivitet er den rådende miljøstrategien (Kane, 2012). Den går ut på å redusere mengden av materialer og energi som strømmer gjennom økonomien. Målet er å få mer ut av hver naturressursenhet. Forbedringer og miljømål uttrykkes som «faktor X». En faktor 2 innebærer en dobling av effektiviteten enten gjennom en dobling av nytten, en halvering av ressursbruken eller en kombinasjon. En global øko-effektivitetsfaktor på 10 er nødvendig for at de fattige i verden skal oppnå en akseptabel levestandard uten at jordas bærende kapasitet overskrides (Kane, 2012). Økoeffektivitetsstrategien er meget bedriftsvennlig i og med at den ofte innebærer reduserte kostnader for bedriften. (Kane, 2012)

2.2.2.2 Økosystemmodellen

Økosystemmodellen tar utgangspunkt i at økonomisk aktivitet må etterligne de naturlige prosessene og syklusene i naturen.

Økologer systematiserer utviklingen av økosystemer i tre trinn. Trinn1 innebærer at arter sprer seg utover og søker å dekke så mye av et områdets overflate som mulig. De danner

ingen symbiotiske relasjoner. I trinn 2 hvor ressurser begynner å bli mer knappe, starter økosystemene å resirkulere avfallet sitt internt og organismene danner symbiotiske relasjoner for å overleve. I trinn 3, hvor man har modne økosystemer, resirkuleres alt avfall. Utvikling er ikke lenger basert på vekst, men forandring og symbiotiske forhold erstatter konkurranse (Kane, 2012).

Økosystemmodellen påpeker at det postindustrielle mennesket i hovedsak er på trinn 1, eller i ferd med å entre trinn 2, mens vi for å overleve må etterligne de modne økosystemene i trinn 3 (Kane, 2012).

Det er utviklet flere økosystemmodeller. Den enkleste inneholder tre krav: all energi må være fornybar; alt materiale som brukes må kunne (re)sirkuleres; konsentrasjonen av stoffer må være på et trygt nivå. Det siste kravet forhindrer blant annet bruk av giftige stoffer (Kane, 2012).

En kombinasjon av økoeffektivitet og økosystemmodellen vil være nødvendig for å sikre en bærekraftig økonomi (Kane, 2012).

2.2.2.3 Praktiske eksempler på bruk av øko-effektivitet og økomodellen

Øko-effektivisering på bedriftsnivå innebærer gjennomgang av produksjonsprosesser, vedlikeholdsrutiner, osv. for å se om man kan redusere bedriftens bruk av råmaterialer, fossil energi, og giftige stoffer, utslipp og avfall. Dette kan skje ved gjenbruk og resirkulering av materialer/avfall og energi/varme og gjennom bruk av fornybare materialer og fornybar energi. Det kan også innebære redesign/forenkling av produksjonsprosessen, mere effektive vedlikeholdsrutiner, mindre bruk av emballasje, lage emballasje av resirkulert materiale eller lage emballasje som kan gjenbrukes. Produkter kan også utvikles/redesignes slik at det inneholder mindre materiale. Det kan designes slik at det i bruk krever lite energi og lite vedlikehold og kan resirkuleres.

Whole System Design (Stasinopoulos, 2008) er en metode for å arbeide fram mest mulig effektive totalløsninger. Livsløpsvurderinger av produkter/tjenester er et viktig element. Det omfatter vurdering av hele prosessen fra uttak av råvarer, gjennom ulike trinn i produksjon og transport, til levering av varen/tjenesten til kunde og til slutt gjenvinning av restmaterialer og -energi. Bruk av nye materialtyper (lettmaterialer, komposittmaterialer, nye isolasjonsmaterialer, etc.) og gjenbruk og resirkulering av materialer er viktig. Likeledes er bruk av lokal fornybar energi (sol, vind, vann, biomasse, etc.) og varmegjenvinning viktig. Praktiske eksempler viser at det er mulig å redusere ressursbruken med 80 % og også mer ved bruk av «whole system design» (Weizsäcker et al., 2009).

I industrielle økosystemer prøver man å etterligne naturens egne økosystemer i økonomisk praksis. Et industrielt økosystem er et fellesskap av to eller flere bedrifter, innenfor et regionalt område, som utvikler felles fordelaktig forbindelse gjennom produktiv bruk av hverandres uutnyttede ressurser. De uutnyttede produktene kan være avfallsprodukter, biprodukter, vann, energi. Det sentrale er resirkulering av ressurser; output fra en bedrift er input til en annen bedrift. Samarbeidet kan også omfatte felles infrastruktur som energi og vanntilførsel og felles anskaffelse av tjenester som kantine, transport, osv. Samarbeidet kan også omfatte lokalsamfunnet. Samarbeid gjennom industrielle økosystemer bidrar til både reduserte kostnader og reduserte miljøbelastninger (Boons og Baas, 1997; Chertow, 2007; Jacobsen, 2006).

En måte å redusere forbruk av naturressurser og avfall/forurensning på, er å erstatte salg av fysiske gjenstander med salg av tjenester som dekker det behovet den fysiske gjenstanden er ment å dekke. Ved å fokusere på behov istedenfor gjenstander kan svært mange materielle ting vi i dag tar som en selvfølge å eie, erstattes med leie av tjenester (Bjørngum, 2010). Eksempler på dette er fellesløsninger som vaskeri-, bil- og sykkelkollektiv og utleie av kopimaskiner, verktøy osv.

2.2.2.4 Offentlige tiltak

Offentlige tiltak er av to typer. Den første typen omfatter økonomiske virkemidler som oppmuntrer til en mer bærekraftig industriell produksjon og et mer bærekraftig forbrukermønster gjennom belønning for grønn oppførsel og straff for å bidra til miljøbelastning. Den andre typen innebærer aktiv styring fra statens side, gjennom innføring av lover og regler, for å sikre miljøvennlig oppførsel/aktivitet eller hindre miljønegativ oppførsel/aktivitet (Kane, 2012).

Ved å bruke økonomiske virkemidler søker en å internalisere kostnadene knyttet til miljødegradering som ikke er gjenspeilet i prisen på varene eller tjenesten. For eksempel har man tradisjonelt sett ikke betalt noe for å slippe ut karbon til atmosfæren. Ved å innføre en karbonskatt bringes kostnaden for fossilt brensel nærmere dens sanne verdi (Kane, 2012).

Slike økonomiske virkemidler vil også kunne avhjelpe tilbakeslag-effekten (se kapittel 2.2.3.2 under). Weizsäcker et al. (2009) foreslår et interessant grep, hvor man hever prisene på energi og andre primærressurser proporsjonalt med økende ressursproduktivitet. Dette vil da i gjennomsnitt ikke forårsake høyere priser for forbruker eller høyere kostnader for industrien og det vil få investorer til å prioritere ressursproduktivitet istedenfor arbeidsproduktivitet. I en

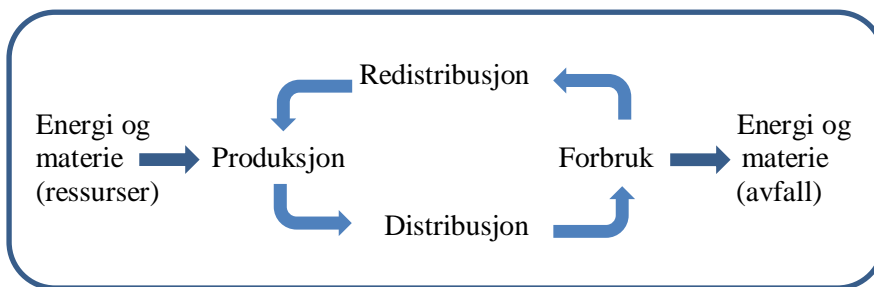

verden med arbeidsledighet og knappe ressurser er vekst basert på økt arbeidseffektivitet mindre rasjonell enn en vekst basert på økt effektivitet i bruk av naturressurser.

Eksempler på offentlig inngrep er statlige reguleringer for å begrense utslipp av farlige stoffer, forbud mot bruk av visse teknologier, regulering for å sikre energieffektiviseringstiltak (eks. byggenormer), påbud om resirkulering av avfall og fokus på miljø i forbindelse med offentlige innkjøp (Kane, 2012; Weizsäcker et al., 2009).

2.2.2.5 Verdikjeden

Verdikjeden for grønn økonomi kan i hovedsak beskrives som i figur 2.2.1.

Figur 2.2.1 Verdikjede – grønn økonomisk teori

Av figuren ser vi at verdikjeden er en kombinasjon av en lineær og sirkulær kjede. Gjennom gjenbruk og resirkulering føres i stor grad avfall tilbake til produksjonen som nytt råstoff.

2.2.3 Kritikk av grønn økonomisk teori

2.2.3.1 Kritikk av filosofisk grunnlag

Det kan stilles spørsmål ved om grønn økonomis forutsetning om dekopling (økonomisk vekst med avtagende miljøbelastning) er tilstrekkelig til å redusere dagens overforbruk av naturressurser og miljøforurensning ned til et bærekraftig nivå. Også blant dem som sterkt framhever dekoplingsalternativet, stiller man spørsmål ved om dette er nok, og påpeker at den vestlige sivilisasjon må begynne å vurdere grenser for grådighet, vekst og forbruk (Weizsäcker et al., 2009).

2.2.3.2 Kritikk av øko-effektivitet

Å klare å oppnå så store effektivitetsforbedringer som nevnt over kan bli utfordrende. Det er flere gode eksempler på store effektivitetsforbedringer. For eksempel er LED-pærer 90 % mer effektive enn glødepærer, dvs. en faktor10 - forbedring. Mange andre teknologier viser seg imidlertid vanskelig å forbedre i betydelig grad (Kane, 2012). Med en jevnt økende velstandsvekst, er det vel også usikkert om en effektivitetsfaktor på 10 er tilstrekkelig.

Den andre store utfordringen er den såkalte tilbakeslagseffekten («rebound effect») (Kane, 2012; Weizsäcker et al., 2009). Et eksempel på tilbakeslagseffekten er at når noe gjøres mer effektivt og dermed blir billigere å bruke, så vil forbrukeren som oftest bruke mer av det. Et annet eksempel er når forbrukeren sparer penger på energieffektiviseringstiltak og bruker dem på noe som er mye mindre energieffektivt, for eksempel på en flyreise, slik at den totale energibesparelsen blir negativ. Tilbakeslagseffekt innebærer at å forbedre ressursproduktiviteten alene ikke løser problemet.. Offentlige reguleringer er nødvendig for å styre forbrukermønsteret (Kane, 2012; Weizsäcker et al., 2009).

2.2.3.3 Kritikk av økosystemmodellen

En utfordring knyttet til økosystemmodellen er i hvilken grad den er mulig å gjennomføre innenfor dagens markedsøkonomiske system (Kane, 2012). Hvis de miljøtiltak modellen krever medfører økte kostnader vil dette kunne være i konflikt med bedriftens behov for å redusere kost for å være konkurransedyktig. Sterke offentlige inngrep, reguleringer og økonomiske virkemidler vil følgelig være nødvendige for å virkeliggjøre modellen.

Modellen synes ikke å sette grenser for hvor mye ressurser som kan forbrukes.

2.2.3.4 Kritikk av offentlige tiltak

Internalisering av kostnader knyttet til miljødegradering/skader innebærer at det må settes en pris på miljødegraderingen. Dette er en stor og kompleks utfordring. Hva er for eksempel verdien av en sommerfugl eller et naturskjønt område (Kane, 2012)? Et annet aspekt er at en miljødegradering et sted også kan medføre miljøkonsekvenser innen andre områder som ikke umiddelbart framkommer, eller det kan ha framtidige konsekvenser vi i dag ikke overskuer. Hvordan skal slike forhold fanges opp i regnestykket?

En annen utfordring er at måten vi måler verdi på i dagens samfunn ikke nødvendigvis understøtter en miljøvennlig oppførsel (Kane, 2012). Som vi omtalte i kapittel 2.1.3.1, vil for eksempel opprenskningskostnadene knyttet til en oljekatastrofe innebære en økning i verdiskapningen i samfunnet. Bruk av for eksempel fornybar solenergi, som ikke vil medføre tilsvarende problemer med påfølgende opprettingskostnader, vil følgelig ikke bidra like mye til verdiskapningen.

Innenfor grønn økonomi er tydelig statlig styring av både produsent og forbruker nødvendig. Tilbakekoblingseffekten viser nødvendigheten av tydelige tiltak for å sikre miljøvennlig forbrukeratferd. Produsenter i et marked som kun forholder seg til produksjons- og distribusjonskostnader og kundens betalingsvillighet og ikke til langtidsbegrensninger i

tilgang på ressurser og miljøkostnader, krever også tydelig styring (Weizsäcker et al., 2009; Kane, 2012).

Det vil være nødvendig med forutsigbare rammer i lang tid for å sikre at produsenter, handelsstand og forbrukere beveger seg i en miljøriktig retning (Weizsäcker, 2009).

I en verden hvor økonomien globaliseres, er det nødvendig med global styring. Regler og institusjoner må videreutvikles, aksepteres og bli respektert av private virksomheter i alle land (Weizsäcker, 2009). Dette vil være en stor utfordring å gjennomføre.

2.2.3.5 Kritikk av verdikjeden

Termodynamikkens 2. lov viser at resirkulering av materiale ikke er 100 % mulig. Grunnen til dette er at for hver resirkulering blir materialet litt mer «oppbrukt». Det vil si at entropien øker for hver kretsløpsrunde (se kapittel 2.1.3.1). Et eksempel på dette er resirkulering av drikkekartonger. De lages av jomfruelig materiale. Kartongene blir resirkulert i form av ulike typer papirprodukter. For hver resirkulering blir fibre kortere. Etter 6-7 resirkuleringer er fibre så korte at materialet ikke lenger kan resirkuleres. Det ender opp som brennbart avfall. Resirkulering av materiale krever følgelig jevnlig tilførsel av nytt materiale, selv om disse mengdene vil være vesentlig mindre enn om man ikke resirkulerte. Et annet viktig element er at resirkulering krever energi, selv om energibehovet normalt er vesentlig mindre enn når produktet lages av jomfruelig materiale (Grønt Punkt Norge, 2015). Resirkulering av materie er altså ikke et per petum mobile: både nytt materiale og ny energi må tilføres.

2.2.4 Sammenfatning av verdier og prinsipper: Det grønne økonomiske mennesket

Det grønne økonomiske menneskets verdier og prinsipper er identiske med det økonomiske menneskets med ett unntak. Det ser at for å overleve på jorda og kunne fortsette med økonomisk aktivitet, er det avhengig av naturen. Siden uttapping av naturressurser og forurensning av jordkloden i dag truer natur, må det iverksettes tiltak for å beskytte denne.

Det grønne økonomiske mennesket er følgelig opptatt av å ta vare på naturen. Siden det grønne mennesket har et mekanistisk verdenssyn, er det ikke opptatt av å beskytte naturen for naturens egen del, men fordi den er en nødvendig innsatsfaktor i økonomisk aktivitet.

Det grønne mennesket er for økonomisk vekst. Veksten må imidlertid være av den typen som gir avtagende miljøbelastning.

2.3 Økologisk økonomisk teori

Økologisk økonomi søker å være et svar på den sterke kritikken som er framført overfor markedsøkonomiens manglende evne til å håndtere ikke bærekraftig produksjonsvolumer og urettferdig fordeling av godene blant verdens befolkning (Daily og Farley, 2011).

2.3.1 Filosofisk grunnlag

Økologisk økonomi er basert på et organisk verdensbilde hvor alt sees som integrerte deler av et hele og hvor alt avhenger av hverandre (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007). Man kan ikke fjerne en del uten at det påvirker helheten. Og helheten er mer enn summen av delene og delen kan ikke forstås uten at man kjenner helheten: «*Greater wholes have qualities and character not present in any of their constituent wholes (parts), one must seek to understand the greater whole to understand its parts*» (Savoy og Butterfield, 1999:154).

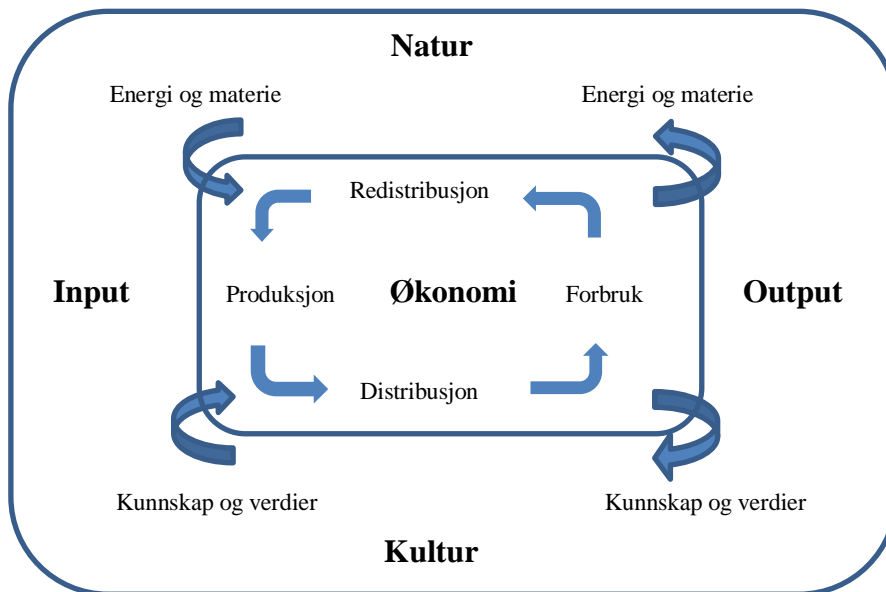
Den organiske verden er en ikke-lineær, dynamisk og mangfoldig verden. Liv og sinn er vevet sammen med materie og bevegelse. Livet eksisterer for sin egen del, det har egenverdi (Ingebrigtsen og Jacobsen, 2007). I en organisk verden har naturen både egenverdi og instrumentell verdi. Måleindikatorer som måler jordas helsetilstand (som økologisk fotavtrykk og biokapasitet) og menneskenes tilfredshetsnivå (som Gross National Happiness (GNH), lykkeforskning og Genuin Progress Indicator (GPI) er viktigere enn BNP (Daily og Farley, 2011).

I en organisk verden fortsetter ikke fysisk vekst i det uendelige. En plante, for eksempel, vokser fysisk til et visst nivå, blomstrer, bærer frukter og visner for så å vokse opp igjen neste år. På et tidspunkt går den fysiske veksten i planten over i kvalitativ vekst (blomstring og fruktbering). I et organisk verdenssyn forstås vekst som en dynamisk balanse mellom kvantitativ og kvalitativ vekst hvor fysisk vekst avløses av kvalitativ vekst (modning), tilbakegang, ny fysisk vekst, osv. (Capra og Henderson, 2009).

2.3.2 Teoretisk grunnlag

I en verden hvor alt henger sammen med alt ser man at det økonomiske systemet bæres og opprettholdes av naturen. Alt økonomien skaper bruker råmaterialer og energi fra naturen. Hvis mengden av råmaterialer og energi, som forbrukes i økonomien, og avfallet som kommer ut av økonomien er mer enn naturen kan tåle, vil den degraderes og grunnlaget for vårt liv her på jorden vil bli undergravd (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007; Daily og Farley, 2011). «*Økonomien må bygge på et helhetlig og økosentrisk fundament som gjør det mulig å fange opp de komplekse sammenhengene som eksisterer mellom økonomisk sektor og økosystemene*» (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2004: 28).

Kretsløpsmodellen gir et slikt fundament for økonomisk aktivitet (se figur 2.3.1). Den søker å etterligne økosystemene i naturen. Et økosystem kan sies å bestå av spesialiserte organismer som samarbeider om resirkulering av essensielt materiale og derigjennom sikrer at systemet er bærekraftig langt utover levetiden til de enkelte komponentene i systemet (Bossel, 1996). Et eksempel på dette er dyreekskrementer som komposteres og benyttes som gjødsel for planter. Resirkulering av dyreekskrementene (avfall) gir nytt råstoff (gjødsel).

Figur 2.3.1 Verdikjede - økologisk økonomisk teori (kretsløpsmodellen)

Det vesentlige i den økonomiske kretsløpsmodellen, vist i figur 2.3.1, er at ressursene som bringes inn i økonomien er forbundet med (rest)produktene som kommer ut av den økonomiske aktiviteten (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007). Den innerste sirkelen i figur 2.3.1 viser produksjonsprosessen bestående av å skaffe til veie råvarer, produksjon, distribusjon, forbruk og repressering (redistribusjon). Figuren viser videre hvordan dette produksjonskretsløpet står i et tett samspill med naturen som gir ressurser og tar imot restprodukter og avfallsstoffer fra økonomien. Figuren viser også hvordan produksjonskretsløpet er tett knyttet til kulturen som med basis i samfunnets normer og verdier bringer kunnskap og innovasjon inn i økonomien og samler opp erfaringer fra den økonomiske aktiviteten for å revitalisere/foredle dette til ny kunnskap. Denne revitaliserte kunnskapen kan så i neste runde påvirke samfunnets normer og verdier. Kunnskap og verdier revitaliseres følgelig utenfor det økonomiske produksjonssystemet.

Implisitt i naturkretsløpet ligger at forbruket av naturressurser må tilpasses naturens regenereringskapasitet og at avfallsmengden som sendes ut i naturen ikke kan være større enn dennes assimilasjonsevne. Implisitt i kulturkretsløpet ligger at menneskene må gis mulighet til

å uttrykke sine evner, sin kunnskap og sin kreativitet i frihet. I motsetning til naturressursene er de kulturelle ressursene ubegrenset i omfang (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007).

I figur 2.3.1 er natur å forstå som den delen av virkeligheten som ikke er kultivert av mennesket. Kultur er den delen som er blitt utviklet av mennesket og består av fysiske, kognitive og mentale strukturer slik som teknologi, institusjoner, kunnskap, verdier og normer (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007).

Kretsløpsmodellen er basert på sirkulære verdikjeder. Det er ingen rettlinjede «løse ender», slik det er i neoklassisk og delvis i grønn økonomi (se figur 2.1.3. og figur 2.2.1) (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007). Produksjonskretsløpet i økologisk økonomi (den innerste sirkelen i figur 2.3.1) tilsvarende resirkuleringskretsløpet i grønn økonomi (figur 2.2.1).

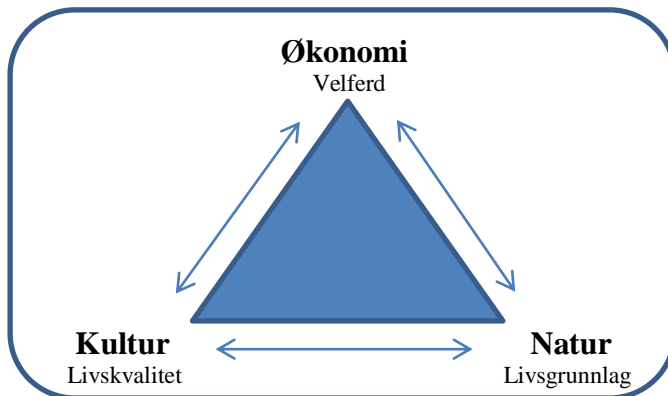
I et økonomisk konsept som er basert på et organisk verdensbilde, ser man ikke markedet som bestående av isolerte aktører uten relasjoner til hverandre slik man gjør i et økonomisk system basert på et mekanistisk verdensbilde. I økologisk økonomi består markedet av samarbeidende aktører som er gjensidig avhengig av hverandre og som gjensidig påvirker hverandre (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007). Gjennom en erkjennelse av at man er avhengig av hverandre, utvikles en organisk solidaritet. Tilsvarende som delene i en organisme bidrar med aktiviteter for å finne løsninger som er til det felles beste, søker markedsaktørene å komme fram til løsninger som er til det beste for fellesskapet (Durkheim, 1991).

Samarbeid aktørene imellom er følgelig sentralt og avgjørende for at det økonomiske kretsløpet skal fungere. Samarbeidet foregår i hovedsak i desentraliserte nettverk på lokalt og regionalt nivå. Likeverdige og uavhengige aktører, som blant annet omfatter produsent, distributør og konsument, skal sikre effektiv ressursutnyttelse og rettferdige løsninger. Samarbeidet innebærer også utveksling av erfaring og kunnskap på tvers av faggrenser og mellom vitenskapsfolk og praktiske utøvere (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007).

Verdipluralismen som økologisk økonomi bygger på, kan framstilles gjennom verditriangellet vist i figur 2.3.2 (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007).

Naturen danner livsgrunnlaget, ødelegges den, ødelegges livet. Økonomien skal produsere varer og tjenester, slik skaper den velstand. Men økonomien må ikke bli større enn at den er i balanse med naturen og kulturen. Målet er en optimal, ikke maksimal, velferd. Kulturen gir grunnlaget for livskvalitet. I et harmonisk samfunn er disse tre elementene i likevekt med hverandre (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007). Situasjonen i dag er at økonomien har økt på bekostning av naturen og kulturen. Dette har medført at vi har store problemer som følge av

overforbruk av naturressurser, forurensning og urettferdig fordeling av godene (Jackson, 2012).

Figur 2.3.2 Verditriangellet

Verdipluralisme innebærer at økonomiske beslutninger ikke bare baseres på hvilken inntjening et prosjekt får, slik som i markedsøkonomien, men like mye på hvilke konsekvenser prosjektet har for natur og kultur. Innen økologisk økonomi eksisterer en bedrift fordi den har et samfunnsoppdrag. Bedriftens mål er å bidra til en positiv utvikling av samfunnet: bidra til det gode liv i det gode samfunn (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007).

I et samfunn hvor økonomien ikke kan fortsette å vokse fysisk, trenger man kun ny produksjon for å holde vedlike nivået av fysiske goder («steady-state» -økonomi). Det vil være stort behov for vedlikehold og reparasjon av eksisterende produkter og fokus på gjenbruk og resirkulering av restprodukter og avfall (Daily og Farley, 2011). Det vil også være stort behov for tjenester som øker livskvaliteten. Enkle teknologiske løsninger hvor man spiller på lag med naturen, ansees som vel så effektive som høyteknologiske (Schumacher, 1979) Kretsløpsøkonomien vil således kunne gi levedyktige kår for mange mindre produsenter.

I et samfunn hvor fysisk vekst ikke lenger er mulig, vil effektiv bruk av naturressursene og ikke minst rettferdig fordeling av de godene man har, være av stor viktighet (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007; Daily og Farley, 2011).

Som beskrevet i kapittel 2.1.3.1, innebærer termodynamikkens 2. lov at uttak og bearbeiding av råvarer til forbruksvarer er en enveisstrøm fra laventropi materie til høyentropi materie, dvs. fra uoppbrukt til mer oppbrukt materie. I økologisk økonomi tar man hensyn til dette. Laventropisk, uoppbrukt materie har høyere verdi enn høyentropisk, oppbrukt materie. Naturressurser og energi i ubearbeidet form, som olje i grunnen, har følgelig større verdi enn i

bearbeidet form, som et forbrukerprodukt eller som penger i banken (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007; Daily og Farley, 2011).

2.3.3. Livskvalitet

I økologisk økonomi søker man det gode liv i det gode samfunn hvor vekst i livskvalitet erstatter vekst i materielle gjenstander. Dette innebærer at hvert enkelt individ får dekket fundamentale behov som å leve et liv i frihet, trygghet og sikkerhet med kjærlighet og omsorg hvor man får anerkjennelse, vises respekt og har mulighet til selvrealisering (Maslow, 1943 og 1954).

Aristoteles diskuterte hva som skulle til for å oppnå det gode liv i det gode samfunn. Han skilte mellom tre tilfredshetsnivåer: $\propto$ Et behagelig liv som innebærer at man maksimerer egen nytte/materielle goder, $\propto$ et godt liv som innebærer at man utnytter sitt potensiale mest mulig, $\propto$ et meningsfylt liv som innebærer at man bidrar til å virkeliggjøre verdier utenfor seg selv. Det betyr at man deltar i ego-overskridende aktiviteter, dvs. aktiviteter som har betydning for andre, som å fremme naturinteresser eller andre menneskers ve og vel. Det gode liv, sa Aristoteles, inneholder alle tre nivåene. Nivå en og to skal imidlertid ikke maksimeres, de skal optimaliseres. Nivå tre, det meningsfulle liv med ego-overskridende aktiviteter, skal maksimeres. Basert på dette kan man si at høy livskvalitet forutsetter tilfredsstillende av basis materielle goder og at man får utvikle sine potensialer, men det viktigste er å bidra utover seg selv (Nystad og Jakobsen, 2007).

Av det ovennevnte framgår det at det gode liv/høy livskvalitet kun kan oppnås gjennom relasjoner til andre mennesker. Det framgår også at høy livskvalitet ikke er en tilstand, det er noe man oppnår gjennom kontinuerlig interaksjon med andre, det er en prosess (Nystad og Jakobsen, 2007).

Livskvalitet er i stor grad koplet til frihet. Frihet kan forstås på to måter: $\propto$ Negativ frihet som innebærer fravær av hindringer, barrierer, begrensninger eller inngrep fra andre. Negativ frihet betyr at man er fri til å gjøre hva man vil som å følge sine begjær og lyster til enhver tid. $\propto$ Positiv frihet som innebærer mulighet til å ta kontroll over eget liv og utvikle og utfolde sitt potensiale både individuelt og kollektivt. I motsetning til negativ frihet som innebærer fravær av noe, kan man forstå positiv frihet som tilstedeværelse av noe. Dette noe er kontroll, selvbeherskelse, mulighet til å styre egen skjebne. Positiv frihet innebærer at man i et fellesskap (samfunn) er enige om visse normer og regler som gjør at man kan utfolde friheten (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007). Trafikkreglene er et eksempel på positiv frihet. Uten

trafikkregler ville det lett oppstå kaos i trafikken og ingen ville komme fram. Reglene sikrer at alle har mulighet til å bli transportert dit de ønsker, dvs. har frihet til å bevege seg dit de vil.

I økologisk økonomisk teori er høy livskvalitet koplet til positiv frihet. Positiv individuell frihet er mulig innenfor de ulike samfunnsgruppene uten at dette ødelegger målet til samfunnet som helhet (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007). I dagens konkurransestyrte samfunn er fokuset i stor grad på negativ frihet.

Negativ og positiv frihet er tett knyttet til begrepene svake og sterke vurderinger, henholdsvis. Svake vurderinger er slike som har med økonomiske preferanser å gjøre. Hvis jeg har et valg, velger jeg det som er mest lystbetont i øyeblikket. Sterke vurderinger har å gjøre med valg som berører grunnleggende verdier og identitet. Man har en refleksjon rundt om man ønsker å gjøre det man vil. Man har kontroll over sine lyster. Innenfor det økologisk økonomiske konseptet oppnås høy livskvalitet gjennom sterke vurderinger (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007).

Livskvalitet har også med etikk å gjøre. Det økologisk økonomiske konseptet er basert på dygdsetikk (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2009). Aristoteles er dygdsettikkens far. I følge ham er alle vesener født med iboende muligheter i seg som det skal utvikle og virkeliggjøre. For menneskene innebærer dette å utvikle dygdene for gjennom dette å oppnå det gode liv. Dygder er karakteregenskaper som ærlighet, mot, måtehold, vennlighet, rettferdighet, tålmodighet. Utvikling av dygdene skjer i fellesskap med andre. For eksempel lærer man seg vennlighet gjennom å være vennlig overfor andre mennesker. For å utvikle dygdene på en god måte, må man samtidig utvikle klokskap/visdom (Kvamme et.al. 2013).

I henhold til dygdsetikken er en moralsk korrekt handling en handling som utøves av en dygdig person. Utvikling av dygdene er altså nødvendig for å handle moralsk korrekt (Crane og Matten, 2010). Et godt og moralsk liv innebærer, i henhold til dygdsetikken, at man responderer på behovene i verden (Ingebrigtsen og Jakobsen 2009).

Utvikling av dygdene vil medføre høy livskvalitet.

2.3.4 Kritikk av økologisk økonomisk teori

Den viktigste utfordringen med økologisk økonomi er at det ikke finnes noe samfunn hvor dette konseptet er utprøvd.

2.3.5 Sammenfatning av verdier og prinsipper: Det økologiske mennesket

Det økologiske mennesket baserer seg på et organisk verdensbilde. Livet har en iboende mening og har en religiøs eller filosofisk forankring (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2009).

Menneskene i et organisk samfunn er frie, spontane, kreative og følsomme og er i kontinuerlig interaksjon med hverandre. Felleskap og samarbeid er sentralt og samspeilet dem imellom er basert på ansvar for individuelle og felles verdier og mål (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2011).

Det økologiske mennesket forholder seg både til egenverdier og instrumentelle verdier.

Naturen har egenverdi og må tas vare på for sin egen del (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2007).

Det økologiske mennesket føler seg sterkt knyttet til naturen. Økonomisk aktivitet må tilpasses naturens kapasitet og være til glede for menneskene. Den må bidra til det gode liv i det gode samfunn (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2009 og 2011). Et meningsfylt arbeid er viktig.

Dygdsetikken er det økologiske menneskets etiske fundament. Det innebærer å leve et moralsk liv og utvikle dygder som ærlighet, vennlighet, lojalitet, moderasjon og rettferdighet. Det innebærer også å responderer på behovene i verden, (Ingebrigtsen og Jakobsen, 2009 Og 2011).

2.4 Oppsummering

Basert på den teoretiske gjennomgangen over, har vi sammenstillet det økonomiske, grønne økonomiske og økologiske menneskets verdier og prinsipper i tabell 2.4.1. Til venstre i tabellen har vi listet opp ulike tema. Det økonomiske, grønne økonomiske og økologiske menneskets verdisyn og prinsipper er knyttet opp mot disse temaene. Temaene er inndelt i fire kategorier som viser: ☒ representantenes livssyn og etikk, ☒ representantenes syn på økonomiske forhold, ☒ hvordan representantene forholder seg til natur og miljøproblematikken, ☒ hvilke forhold som er viktige for at de skal ha et godt liv og hvordan de forholder seg til rettferdig fordeling av godene.

Som nevnt innledningsvis i kapittel 2, gir verdiene og prinsippene i tabell 2.4.1 rammeverket for datainnsamlingen og analysen som er beskrevet i kapittel 3 og 4.

Mennesketype/ representant		Det økonomiske mennesket (neoklassisk økonomisk teori)	Det grønne økonomiske mennesket (grønn økonomisk teori)	Det økologiske mennesket (økologisk økonomisk teori)
Tema				
Kategori: Livssyn og etikk				
L1	Åndelig/filosofisk basis	Nei	Nei	Ja
L2	Helhetsforståelse	Mekanistisk verdenssyn	Mekanistisk verdenssyn	Organisk verdenssyn
L3	Instrumentelle verdier og/eller egenverdier	Instrumentelle	Instrumentelle	Egenverdier og instrumentelle
L4	Menneskets forhold til naturen	Instrumentell	Instrumentell	Egenverdi og instrumentell
L5	Diversitet	Ikke i fokus	Noe fokus	Nødvendig for overlevelse
L6	Etikk	Utilitarismen	Utilitarismen	Dygdsetikken
Kategori: Økonomi				
Ø1	Målet med økonomisk virksomhet	Vekst i velstand/ levestandard	Vekst i velstand/ levestandard	Kvalitativ utvikling/vekst i livskvalitet
Ø2	Økonomisk system/konsept	Markedsøkonomi	Markedsøkonomi	Kretsløpsøkonomi
Ø3	Konkurransse eller samarbeid	Konkurransse	Konkurransse	Samarbeid
Ø4	Produksjon og handel	Fokus på globaliserte markeder	Fokus på globaliserte markeder	Fokus på desentraliserte markeder
Ø5	Vektlegging av den tredelte bunnlinjen (PPP)	P (Profit)	PP (Planet, Profit)	PPP (People, Planet, Profit)
Kategori: Natur				
N1	Naturen som ressurs	Ubegrenset ressurs	Begrenset ressurs	Begrenset ressurs
N2	Tiltak for å redusere miljøbelastning	Ingen	Økoeffektivisering, økosystemmodellen, statlige reguleringer/ økonomiske insentiver	Innebygd i den økonomiske modellen
Kategori: Samfunn				
S1	Hva er viktig for å ha et godt liv/høy livskvalitet?	Velstandsvekst Behovstilfredsstillelse Egen nyttemaksimering Valgfrihet Konkurransse Effektivitet Produktivitet Teknologi	Velstandsvekst Behovstilfredsstillelse Egen nyttemaksimering Valgfrihet Konkurransse Effektivitet Produktivitet Teknologi Dekopling økonomisk vekst /miljøbelastning	Vekst i livskvalitet Nære sosiale bånd Et meningsfylt arbeid Naturopplevelser Å yte noe for andre Tradisjoner Fellesskapstenkning Kommunikasjon Samarbeid Positiv frihet Bærekraftig teknologi
S2	Rettferdig fordeling	Ikke i fokus fordi fattigdom reduseres gjennom økonomisk vekst	Fattigdom reduseres gjennom økonomisk vekst	Fattigdom reduseres gjennom omfordeling

Tabell 2.4.1 Sammenfatning av verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper hos det økonomiske, grønne økonomiske og økologiske mennesket

3.0 Metode

Forskningsspørsmål 1 «Hvilke verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper reflekteres i neoklassisk, grønn og økologisk økonomisk teori?» er søkt besvart i kapittel 2 og oppsummert i tabell 2.4.1. I dette kapitlet vil vi beskrive framgangsmåten vi brukte for å besvare forskningsspørsmål 2 «Hvilke verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper kan identifiseres hos personer med ulik sosio-økonomisk bakgrunn?» og forskningsspørsmål 3 «Hvordan reflekteres verdiene og de miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsippene i neoklassisk, grønn og økologisk økonomisk teori hos personer med ulik sosio-økologisk bakgrunn?»

Kapittel 3.1 omfatter undersøkelsesopplegget. Først begrunner vi valget av undersøkelsesopplegg, så sier vi noe om hvordan utvelgelsen av intervjupersonene foregikk, beskriver basis for intervjuguiden og tar til slutt for oss etiske avveininger knyttet til undersøkelsen. I kapittel 3.2 gjennomgår vi hvordan intervjuene ble utført og hvordan vi forberedte oss til disse. Kapittel 3.3 sier noe om hvordan vi transkriberte det innsamlede datamaterialet og i kapittel 3.4 presenterer vi hvordan vi gikk fram i forbindelse med analysearbeidet. Til slutt i kapittel 3.5 omtales verifisering av undersøkelsen.

3.1 Undersøkelsesopplegg

3.1.1 Valg av undersøkelsesopplegg

Vi valgte en kvalitativ tilnærming (Jacobsen, 2005; Kvale og Brinkmann, 2009). Det innebar at vi ønsket å intervju en liten gruppe mennesker og få deres oppfatning av temaene vi ønsket å få belyst. Vi ønsket å gå i dybden. Vi var interessert i å høre den enkeltes personlige beretning. Vi ønsket å få fram den enkeltes forståelse og oppfatning av fenomenet og et mest mulig både helhetlig, rikt, nyansert, unikt og detaljert bilde. Intervjuformen gav mulighet til dette gjennom undersøkende og utdypende spørsmål.

Vi bestemte oss for å gjennomføre semistrukturerte livsverdenintervjuer (Kvale og Brinkmann, 2009). Undersøkelsen var knyttet til intervjupersonenes dagligliv (livsverden). Samtalen med intervjupersonen skulle verken være helt åpen eller være en lukket spørreskjemasamtale. Vi ønsket å ha fokus på bestemte tema uten å være fullstendig styrende. Vi ønsket å lede intervjupersonen fram til bestemte tema, men ikke til bestemte meninger om dem. Intervjuet ble gjennomført i overensstemmelse med en intervjuguide som anga de aktuelle temaene vi ønsket å fokusere på og som også hadde forslag til spørsmål (se kapittel 3.1.3).

3.1.2 Valg av intervjupersoner

Antall intervjupersoner ble valgt med utgangspunkt i veiledende størrelse på masteroppgaven vår og tiden vi hadde til rådighet. Vi valgte åtte intervjupersoner. Vi søkte å sette sammen en gruppe som kunne passe med undersøkelsens formål. En av intervjupersonene ble valgt fordi han hadde tatt et bevisst valg om å leve bærekraftig. En annen valgte vi fordi han er ung økonomistudent innenfor neoklassisk økonomi. Når det gjaldt de øvrige ønsket vi variasjon i bosted, alder og yrke. Slik håpet vi å få spredning på innsamlet informasjon.

Vi ønsket å være i en mest mulig upartisk posisjon i forhold til intervjupersonene våre og ønsket følgelig ikke å intervju personer vi kjente. Vi fikk kontakt med personene gjennom nettverkene våre.

3.1.3 Intervjuguiden

I forskningsspørsmål 2 er vi på jakt etter hvilke syn og erfaringer intervjupersonene våre har knyttet til temaene listet opp i tabell 2.4.1. Intervjuguiden ble følgelig utarbeidet med basis i denne tabellen. I tabell 3.1.1 er temaene fra tabell 2.4.1 listet opp. Til hvert tema utformet vi spørsmål som omhandlet hvilken informasjon vi trengte å innhente hos intervjupersonene. Disse spørsmålene er vist i tabell 3.1.1. Intervjuguiden ble så bygd opp med utgangspunkt i disse hovedspørsmålene.

For å sikre en god og minst mulig styrende samtale, ble intervjuguiden strukturert noe annerledes enn tabell 3.1.1. Temaene/spørsmålene ble noe omformulert og ble plassert i en annen rekkefølge enn i tabellen. For eksempel er tema om livssyn første kategori i tabell 3.1.1. Da dette for noen kan oppleves som følsomt å snakke om, ønsket vi ikke å starte intervjuene med spørsmål knyttet til dette. Vi ønsket i stedet å starte med å snakke om hva som gir høy livskvalitet. Korrelasjonen mellom temaene i tabell 3.1.1 og tema/spørsmål i intervjuguiden er vist i tabell 3.1.1. Intervjuguiden finnes i vedlegg 3.

Av de tre økonomiske teoriene vi vurderer, er det bare neoklassisk økonomisk teori som representerer et eksisterende økonomisk system, det markedsøkonomiske system. Ved å spørre intervjupersonene om deres syn på utvalgte sider ved dagens samfunn, som er resultat av dagens konkurransebaserte markedsøkonomi, var det følgelig mulig å få svar på hvordan intervjupersonene opplever den praktiske utøvelsen av noen sider ved neoklassisk teori (se tema S1).

Tema tabell 2.4.1	Beskrivelse av tema	Opplysninger vi ønsket å innhente hos intervjupersonene	Spørsmål i intervjueguide
Kategori: livssyn etikk			
(L1)	Åndelig/ filosofisk basis	Tror intervjupersonen at det eksisterer noe utover den fysiske verden vi kan se? Er det en iboende mening med livet?	LE1, LE2
(L2)	Helhets- forståelse	Består natur og samfunn av autonome enheter eller er de å anse som et nettverk hvor delene er avhengig av hverandre?	LE3, S3
(L3) og (L4)	Instr.verdier/ egenverdier. Menneskets forhold til naturen.	Mener intervjupersonen at naturen har egenverdi i tillegg til instrumentell verdi? Føler intervjupersonen seg som en del av naturen eller er naturen noe intervjupersonen betrakter utenfra?	LE4, N1, N2, N4, N5
(L5)	Diversitet	Mener intervjupersonen at det er viktig med mangfold i natur og samfunn?	N12
(L6)	Etikk	Anser intervjupersonen verdier som ærlighet, måtehold, osv. som viktige? Har intervjupersonen fokus på å bidra utover seg selv og nærmeste familie?	LE6, LE8
Kategori: økonomi			
(Ø1)	Målet med økonomisk virksomhet	Mener intervjupersonen at det er viktig med økonomisk vekst? Er intervjupersonen opptatt av materielle ting? Føler han at han trenger flere materielle ting?	Ø1, LK1, N9
(Ø2)	Økonomisk system/konsept	Har intervjupersonen noen synspunkter på dagens markedsøkonomi?	Ø2, Ø6, Ø7
(Ø3)	Konkurranse eller samarbeid	Har intervjupersonen noen synspunkter på konkurranseøkonomien? Hvordan opplever intervjupersonen selv det å konkurrere? Liker intervjupersonen å samarbeide?	S6, S7
(Ø4)	Produksjon og handel	Har intervjupersonen noen synspunkter på store globale selskaper? Har intervjupersonen noen synspunkter på lokal småskala produksjon?	Ø3, Ø4
(Ø5)	Vektlegging av Den tredelte bunnlinjen (PPP)	Hva tror intervjupersonen om å introdusere PPP som basis for beslutningsprosesser i næringslivet?	Ø5, Ø7
Kategori: natur			
(N1)	Naturen som ressurs	I hvilken grad er intervjupersonen bekymret for miljøet?	N6, N7
(N2)	Tiltak for å redusere miljø- belastning	Hvilke tiltak mener intervjupersonen er nødvendige for å redusere miljøbelastningen? Hvilke tiltak bidrar intervjupersonen selv med? Er intervjupersonen villig til å redusere forbruket sitt?	LK4, LK5, LK6, LE5, S1, N3, N8, N10, N11, N12, N13, N14, Ø6
Kategori samfunn			
(S1)	Hva er viktig for å ha et godt liv for menneskene?	Hvilke verdier mener intervjupersonen er viktige for å ha høy livskvalitet? Har intervjupersonen noen synspunkter på følgende forhold: <ul style="list-style-type: none"> • Teknologi og omsorg • Effektivitet og stress • Alle valgmulighetene vi har i dag • Sikkerhetsfokus • Medias krisefokus 	LK1, LK2, LK3, LK4, LK5, LK7, LK8, LK9, LE9, S2, S4, S5
(S2)	Rettferdig fordeling	Er intervjupersonen villig til å betale mer for å sikre fattige arbeidere bedre livsvilkår? Bidrar intervjupersonen selv gjennom handling	LE7

Tabell 3.1.1 Grunnlag for utarbeidelse av intervjuguiden

Vi valgte ut fem tema som vi ønsket å høre intervjupersonenes syn på: Teknologi og omsorg, effektivitet og stress, alle valgmulighetene vi har i dag, fokuset på sikkerhetsprodukter (hvor produsentene spiller på kundenes frykt og angst for å få solgt produktene/økt salget) og medias krisefokusering (hvor mediene, for å få solgt produktene sine/økt salget spiller på menneskers iboende behov for å være oppmerksomme på farer (Bongard og Røskaft, 2010)).

Ettersom vi gjennomførte intervjuene, og fikk erfaring med å bruke guiden, så vi behov for å justere den noe. Den endelige revisjonen ble gjort før vi gjennomførte de siste fire intervjuene. Det er denne intervjuguiden det er referert til ovenfor.

3.1.4 Ethiske avveininger

I nyere forskningsetikk er det grunnleggende humanistiske perspektivet hos Kant – du skal ikke skade andre eller ville dem vondt- inkludert. Praktisk etiske vurderinger utføres imidlertid i stor utstrekning i henhold til konsekvensetikken, spesielt i henhold til utilitarismen. Den innebærer at man vurderer gevinster av forskningen opp imot eventuelle problemer intervjupersonen kan oppleve (Jacobsen, 2005). Dersom gevinsten vurderes som større enn problemene er forskningen å anse som etisk tilfredsstillende.

En annen retning som har fått mer og mer betydning innenfor forskningsetikk, er Aristoteles dygdsetikk. Den innebærer mindre fokus på universelle etiske prinsipper og fokuserer i stedet på den enkeltes evne til å utvise praktisk visdom og klokskap i moralske anliggender (Kvale & Brinkmann, 2009).

For å sikre at de etiske sidene ved arbeidet vårt ble ivaretatt, har vi prøvd å utvise praktisk klokskap. Gjennom dette har vi søkt å ta hensyn både til Kants humanistiske perspektiv og utilitarismen.

Tre grunnleggende krav stilles i norsk forskningsetikk: innhenting av informert samtykke, krav til privatliv og krav om å bli korrekt gjengitt (Jacobsen, 2005). I tillegg må mulige uheldige konsekvenser for intervjupersonen vurderes (Kvale & Brinkmann, 2009).

Informert samtykke innebærer at deltakelse i en undersøkelse skjer frivillig og at vedkommende har nok kunnskap om undersøkelsen til å være klar over konsekvensene av å delta i den (Jacobsen, 2005). For å sikre informasjon om undersøkelsen sendte vi et informasjonsskriv til alle deltagerne før intervjuene startet, slik at de kunne beslutte om de ville delta basert på dette. Informasjonsskrivet inneholdt en kort beskrivelse av masteroppgaven vår, bakgrunnen for oppgaven og hva vi ønsket av intervjupersonen. Vi

informerte også om hvordan innhentede opplysninger ville bli brukt og gav en kort presentasjon av oss selv (vedlegg 2). Intervjupersonene fikk ikke tilsendt intervjuguiden.

Krav til privatliv innebærer å sikre at følsomme og private opplysninger, slike som har med hjem, familie og venner å gjøre, forblir private (Jacobsen, 2005). Siden vi hadde så få intervjupersoner så vi at det kunne være mulig å identifisere dem. I rapporten har vi derfor anonymisert data gjennom å endre navn og ikke angi nøyaktig alder, bosted og delvis ikke angi utdanning og yrke helt presist. Av andre private opplysningene vi mottok under intervjuene, har vi kun gjengitt det vi mener ikke vil kunne identifisere personene. Opptakene og de transkriberte intervjuene blir slettet og er blitt oppbevart utilgjengelig for andre enn oss.

Krav til å bli korrekt gjengitt innebærer i videste forstand fullstendig gjengivelse. Dette er ikke mulig i praksis. I det transkriberte materialet søkte vi å gjengi intervjupersonens meninger og oppfatninger så ærlig som mulig. Vi hørte opptakene sammen flere ganger og diskutert oss fram til forståelse der intervjupersonens utsagn var uklare. I rapporten har vi søkt å presentere data så fullstendig som mulig. Vi var også opptatt av å unngå å ta sitater ut av sin sammenheng, eller sette dem inn i nye sammenhenger, slik at de fikk en annen betydning enn det personen hadde ment.

Vi fokuserte på å prøve å unngå negative konsekvenser for intervjupersonen. Vi var opptatt av at intervjupersonene skulle sitte igjen med en gode opplevelser etter intervjuene og at de ikke opplevde intervjusituasjonen som stressende eller følte seg kritisert eller ydmyket. For eksempel var vi opptatt av å være sensitive for om et tema ble for emosjonelt til å følges opp. Da vi analyserte datamaterialet diskutert vi hvor dypt og kritisk intervjuene kunne analyseres. Datamaterialet viser motsigelser i tanke og handling hos flere av intervjupersonene, noe som vi har kommentert i rapporten. Vi har diskutert om intervjupersonene ville kunne oppleve dette som negativt når de leser det. Slike forhold er imidlertid vanskelige å forutsi fordi ulike personer har ulik sensitivitet og følgelig reagerer ulikt. Opplysningene kan imidlertid også oppfattes positivt av intervjupersonene. Ut fra en total vurdering mener vi at opplysningene slik vi har gjengitt dem, ikke er så sensitive at de bør holdes tilbake.

3.2 Intervjuene

3.2.1 Forberedelse til intervjuene

Før vi startet intervjuene snakket vi om hvordan vi i intervjusituasjonen skulle nærme oss intervjupersonene slik at de ville oppleve samtalen som positiv. Vi var opptatt av å snakke klart og forståelig og ikke bruke akademisk språk. Vi ville framstå som vennlige, la intervjupersonen få snakke ut og la han/henne få fortsette i sin egen tenke- og

snakkehastighet. Vi ønsket å vise at det var lov å komme med ukonvensjonelle og provoserende meninger og at følelsesladete tema kunne tas opp. Vi var opptatt av å plassere oss slik at intervjupersonen tydelig skulle se ansiktene våre. Vi ønsket også å unngå å sitte for tett sammen så vi ikke skulle oppfattes som to mot en.

Astrid har utdannelse i NLP (Nevro Linguistisk Programmering) og journalistikk og vi valgte å bruke hennes kunnskap og erfaring. For å få intervjupersonen til å åpne seg er det viktig å oppnå rapport med vedkommende. Rapport innebærer en tilstand av tillit og deltagelse (Iversen, 2005). Når vi kommuniserer ansikt til ansikt med andre overbringer vi budskap via ord, stemmeleie og kroppsspråk. Ordene vi bruker utgjør kun sju prosent av det den andre oppfatter, stemmeleiet utgjør trettiåtte prosent og kroppsspråket hele femtifem prosent (Iversen, 2005). Vi var derfor opptatt av å ha et stemmeleie og kroppsspråk som inviterte til en god og avslappet samtale.

Speiling er viktig for å oppnå rapport med en person. Dette foregår ved å kopiere den andre personens positur, bevegelser, stemmebruk, rytme, stemmeleie og ordvalg (Iversen, 2005). Speiling skjer automatisk når det er god kontakt mellom mennesker. Astrid har erfaring med å være seg bevisst speiling for å oppnå kontakt. Intensjonen med å være bevisst denne mekanismen var å få intervjupersonen til å oppleve intervjusituasjonen som god og trygg, og at vi som intervjuere skulle føle oss komfortable i situasjonen.

Vi bestemte at Astrid i hovedsak skulle stille spørsmål og føre samtalen, mens Christin skulle observere og notere. Hovedgrunnen til dette valget var Astrids erfaring i å arbeide med kommunikasjon.

3.2.2 Gjennomføring av intervjuene

Vi var begge til stede på alle intervjuene. Vi tok notater fra alle samtaler. I tillegg ble det med samtykke fra respondentene, brukt lydopptager i alle intervjuene.

I det første intervjuet gikk vi rett på spørsmålene uten innledende snakk. Vi fortalte heller ikke noe om oss selv utover det som sto i introduksjonsbrevet. Etter dette bestemte vi at vi i de resterende intervjuene skulle starte med å si litt om oss selv. Intensjonen var å alminneliggjøre oss, så intervjupersonene skulle føle seg trygge.

I det første intervjuet, hoppet vi fram og tilbake i intervjuguiden. På den måten ønsket vi å få en ledig samtale. Når vi oppsummerte etter dette intervjuet, oppdaget vi at det var flere tema/spørsmål vi ikke hadde snakket om. Vi bestemte oss for at vi i de øvrige intervjuene i større grad skulle følge rekkefølgen på temaene/spørsmålene i intervjuguiden.

Noen spørsmål stilte vi i den formen de står i guiden. Noen ganger fikk vi ikke svar på spørsmålet vi stilte, noen ganger var svaret vanskelig å tolke, og noen ganger oppdaget vi at spørsmålene ikke ble forstått slik de var ment. Mange ganger stilte vi oppfølgingsspørsmål. Tilnærmingen til temaene/spørsmålene ble påvirket av hvordan samtalen forløp og hvor mye intervjupersonene fortalte på eget initiativ. Ingen av intervjuene er følgelig blitt «like».

Vi hadde i utgangspunktet antatt at intervjuene ville vare fra en og en halv til to timer. Det viste seg at de fleste intervjuene tok mellom to og tre timer. Dette kan synes litt lenge, men vi opplevde at vi hadde gode samtaler og at nye momenter ble brakt på banene også på slutten av intervjuene.

Intervjuene ble foretatt i perioden 29. september til 19. oktober 2014. Det første intervjuet ble gjennomført på intervjupersonens arbeidsplass, de resterende ble gjennomført hjemme hos intervjupersonene.

3.3 Transkripsjon

Vi brukte lydopptager i alle intervjuene. I tillegg tok vi notater. Lydkvaliteten på opptakene var god, så opptakene dannet grunnlag for det videre arbeidet.

Transkripsjonen av det første intervjuet ble foretatt av Astrid. Dette intervjuet ble transkribert så å si fullstendig. Noen uttrykk som ah..., ø.. etc. som ikke hadde betydning for sammenhengen ble utelatt. Fullstendige transkripsjon av intervju 1 viste seg å være svært tidkrevende og sammenhengen i teksten var flere steder vanskelig å forstå. Derfor valgte vi å transkribere de resterende intervjuene i mer lesbar form. Etter avsluttet transkripsjon sammenstilte vi informasjonen fra intervjuene tematisk i henhold til inndelingen i intervjuguiden.

3.4. Analyse

Vi har ikke benyttet noen formelle prosedyrer under analysen. Vi har benyttet personlige intuitive fortolkninger (Kvale og Brinkmann, 2009).

3.4.1 Beskrivelse og analyse på individnivå

Som grunnlag for analysen laget vi først en beskrivelse av hver enkelt intervjuperson basert på datamaterialet beskrevet i kapittel 3.3. For å forenkle det videre analysearbeidet ble disse beskrivelsene inndelt i de fire kategoriene vist i tabell 3.1.1.

Deretter gikk vi igjennom hver enkelt beskrivelse og fant fram til hva intervjupersonen hadde uttalt/uttrykt om de ulike temaene i tabell 3.1.1 og om forhold han/hun selv hadde initiert å

snakke om. Dette kalte vi observasjoner. Observasjonene er inndelt i de fire kategoriene nevnt over.

Med utgangspunkt i disse observasjonene kom vi, for hver kategori i tabellen, fram til om personen uttrykte verdier og prinsipper som samsvarte med den økonomiske, den grønne økonomiske eller den økologiske «mennesketyper» (se tabell 2.4.1).

Så sammenstilte vi resultatene fra de ulike kategoriene og konkluderte med hvilken tenkt «mennesketype» eller kombinasjon av «mennesketyper» den enkelte intervjupersonen tilsvarte.

Intervjupersonenes opplevelse av utvalgte sider ved dagens markedsøkonomiske samfunn, dvs. hvordan de opplever den praktiske utøvelsen av neoklassisk teori (se kapittel 3.1.3), ble så vurdert og sett i sammenheng med intervjupersonen verdisyn framkommet som beskrevet over.

Der analysen viste dissonans mellom intervjupersonens tanke og handling og/eller ulike verdisett påpekte vi dette.

3.4.2 Tematisk analyse

Vi foretok så en tematisk analyse av informasjonen vi hadde fått gjennom intervjuene. Til tross for at vi ikke kunne generalisere på bakgrunn av det utvalget vi hadde, fant vi det interessant å se svarene til intervjupersonene i sammenheng for å se om det var fellestrekk.

Intervjupersonenes verdier og prinsipper knyttet til hvert av temaene i tabell 3.1.1 ble, med utgangspunkt i analysen omtalt i kapittel 3.4.1, vurdert å være enten organiske eller mekaniske. Et organisk verdisyn representerte verdier og prinsipper som tilsvarte det økologiske mennesket og et mekanisk verdisyn representerte verdier og prinsipper som tilsvarte det økonomisk eller grønne økonomiske mennesket. Denne informasjonen ble så sammenstilt i tabeller og fellestrekk vurdert. Det ble gjort vurderinger for hver av de fire kategoriene. Resultatene fra de fire kategoriene ble så sett i sammenheng.

Temaene intervjupersonene selv hadde initiert å snakke om, ble også oppsummert i tabellform. På den måten fikk vi oversikt over om det var noen av temaene som var blitt brakt opp av flere av intervjupersonene. Det ble også gjort en vurdering av om temaene var knyttet opp mot et organisk eller mekanistisk verdisyn. Dette ble anført i tabellen.

Der vi hadde relevant forskningsmateriale å sammenligne med, kommenterte vi sammenheng eller mangel på sammenheng, mellom våre funn og forskningsdata.

3.4.3 Oppsummering

Gjennom beskrivelsene og observasjonene av intervjupersonene presentert i kapittel 3.4.1 søkte vi å besvare forskningsspørsmål 2 «Hvilke verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper kan identifiseres hos personer med ulik sosio-økonomisk bakgrunn?». Ved å knytte intervjupersonenes verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper opp mot verdiene og prinsippene til det økonomiske, grønne økonomiske og økologiske mennesket, søkte vi å besvare forskningsspørsmål 3 «Hvordan reflekteres verdiene og de miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsippene i neoklassisk, grønn og økologisk økonomi hos personer med ulik sosio-økonomisk bakgrunn?». Ved å sammenstille intervjupersonenes syn og erfaringer fikk vi et inntrykk av om intervjupersonene hadde noen felles verdier og prinsipper.

For å få en forståelse for om økologisk økonomi er et reelt alternativ for organiseringen av samfunnsøkonomien i Norge, kontrollerte vi om de verdiene og prinsippene som ble reflektert hos våre intervjupersoner samstemte bedre med de verdiene og prinsippene som representerer økologisk økonomisk teori enn med de verdiene og prinsippene som representerer de to andre økonomiske teoriene. Som omtalt i kapittel 1 vil dette indikere om økologisk økonomi er et realistisk som perspektiv på samfunnsutviklingen.

3.5 Verifisering

Ingen kvalitativ forskning er fri for forskningseffekter (Jacobsen, 2005). Med dette menes at forskningen ikke er nøytral fordi forskeren gjennom sine personlige verdier, erfaringer og virkelighetsforståelse alltid vil påvirke det det forskes på.

Vi er klar over at selv om vi har prøvd å være oss det bevisst, kan vår bakgrunn i økologisk økonomi med fokus på miljø og etikk ha påvirket undersøkelsen og resultatene.

3.5.1 Reliabilitet

Reliabilitet betyr troverdighet eller pålitelighet og innebærer om vi kan stole på de dataene vi har samlet inn. (Jacobsen, 2005; Kvale & Brinkmann, 2009). En mulig grunn til at dataene ikke er til å stole på, kan være at spørsmålene intervjuer har stilt intervjupersonene kan ha vært ledende. Forskning viser at kun en liten endring i spørsmålsformuleringen kan påvirke svaret (Kvale & Brinkmann, 2009). I våre samtaler prøvde vi å være oss dette bevisst.

I kvalitativ forskning kan imidlertid ledende spørsmål være en måte å sjekke intervjupersonens reliabilitet på og verifisere intervjuerens fortolkning av svaret. Slik sett kan ledende spørsmål være med på å styrke reliabiliteten (Kvale & Brinkmann, 2009). I samtalene våre brukte vi ledende spørsmål på denne måten. Spesielt når vi var usikre på hva

intervjupersonen mente, formulerte vi med våre egne ord det vi oppfattet var meningsinnholdet i utsagnet og fikk dette bekreftet eller avkreftet.

For å prøve å sikre reliabilitet, snakket vi om samme tema flere ganger i løpet av intervjuet, men med ulike innfallsvinkler.

Hvordan intervjueren med kroppsspråk og kommentarer responderer på intervjupersonens utsagn, kan påvirke senere svar (Kvale & Brinkmann, 2009). Som omtalt i kapittel 3.2.1 prøvde vi å ta hensyn til dette.

Transkriberingsarbeid kan innebære at intervjupersonens utsagn kan få en annen betydning enn det intervjupersonen har ment (Kvale & Brinkmann 2009). Uklare utsagn, utydelig tale, etc. kan medføre tolkningsfeil. Som omtalt i kapittel 3.1.4 lyttet vi sammen til opptakene flere ganger og diskutert oss fram til enighet der vi var usikre på betydningen av utsagn. Det at vi har vært to personer som har måttet være enige om hva intervjupersonene uttrykte, tror vi har bidratt til å redusere feiltolkning.

Analysen inneholder mange sitater. I en del tilfeller har det vært nødvendig å omarbeide sitatene fra muntlig, litt usammenhengende tale til lesbar skriftlig form. Vi har i disse tilfellene vært nøye med å prøve å sikre at intervjupersonens mening ikke ble endret (se avsnittet over).

3.5.2 Validitet

Validitet betyr gyldighet. Innenfor kvalitativ forskning kan man forstå validitet som «i hvilken grad våre observasjoner faktisk reflekterer de fenomenene eller variable som vi ønsker å vite noe om» (Kvale & Brinkmann, 2009: 251). Vi er altså på jakt etter å skjønne om vi har fått tak i det vi ønsket å få tak i.

I følge Kvale & Brinkmann (2009) bør validering sees som en kontinuerlig prosess hvor valideringsarbeidet bør fungere som en kvalitetskontroll gjennom alle fasene av undersøkelsen. Dette innebærer å sjekke kvaliteten på undersøkelsesopplegget, intervjuene og analysearbeidet.

Kritisk gjennomgang av kildene for informasjon er et viktig element i forbindelse med validering av undersøkelsesopplegget. Har vi fått de riktige kildene, hvilken nærhet har kildene til temaene i undersøkelsen, i hvilken grad er de uavhengige og i hvilke grad er de villige til å gi korrekt informasjon (Jacobsen, 2005)?

Vår undersøkelse handler blant annet om å avdekke verdier og holdninger til folk i Norge. Alle personer i Norge er i så måte de rette kildene, alle har de førstehåndsopplysninger om

temaene og intervjupersonene er valgt ut uavhengig av hverandre. Intervjupersonenes vilje til å gi riktig informasjon er mer usikker. Temaene vi har snakket om har i stor grad med følelser å gjøre. For noen kan det være vanskelig å snakke åpent om slike tema, og spesielt med to fremmede kvinner. Vår opplevelse var imidlertid at alle intervjupersonene anstrengte seg for å gi ærlige svar. De gav også uttrykk for at vi stilte spørsmål som de ikke tenker over til daglig, og at de derfor måtte bruke tid på svarene.

Vår vurdering etter å ha gjennomført intervjuene, er at intervjupersonene våre er mer reflekterte enn gjennomsnittet. En av grunnene til dette kan være at alle har, eller er i gang med, utdanning utover videregående skole. Det var ikke intensjonen vår, tvert imot, hadde vi ønsket og forventet at noen av intervjupersonene våre ikke hadde høyere utdanning. En annen grunn til at vi fikk reflekterte intervjupersoner, kan ha sammenheng med at nettverkene våre henviste oss til personer de mente kunne gi oss reflekterte svar.

Kontroll av påliteligheten og gyldigheten av intervjuene er beskrevet i kapittel 3.5.1,

Som nevnt tidligere i kapittel 3.2.2, foregikk det første intervjuet på intervjupersonens kontor. Denne samtalen startet vi uten at vi sa noe om oss selv. I tillegg ble samtalen avbrutt flere ganger av intervjupersonens barn som ringte ham opp, noe vi opplevde som forstyrrende. Basert på lytting til opptaket av dette intervjuet og sammenligning med de øvrige intervjuene, mener vi at dette ikke i vesentlig grad har hatt betydning for påliteligheten og gyldigheten av intervjupersonens utsagn. De øvrige intervjuene, som ble foretatt i intervjupersonenes hjem, foregikk uten vesentlige forstyrrelser.

I analysearbeidet, har vi søkt å vurdere om funnene er logiske. Vi har også sammenlignet funn med andre forskeres erfaringsmateriale.

Kategoriseringen av temaene er ikke gjort ut ifra intervjupersonenes svar. Den er definert med utgangspunkt i kapittel 2 (teorikapitlet). I og med at vi gjennomførte semistrukturerte intervjuer, brakte så å si alle intervjupersonene opp sider ved fenomenet som vi ikke direkte hadde fokusert på. Dette er inkludert i analysen i et eget avsnitt.

3.5.3 Generalisering

Utvalget vårt er ikke representativt for den norske befolkningen. Hensikten med undersøkelsen vår er ikke å generalisere. Vi har ønsket å besvare «Hva er realismen i det økologisk økonomi som perspektiv på samfunnsutviklingen» gjennom å forstå og utdype enkeltpersoners verdier og prinsipper.

4.0 Analyse

I dette kapitlet presenterer vi resultatet av analysearbeidet som beskrevet i kapittel 3. Vi søker å gi svar på forskningsspørsmål 2 og 3.

Kapittel 4.1 er delt i åtte underkapitler, ett for hver intervjuperson. Hvert underkapittel inneholder først beskrivelsen av intervjupersonen. Etter beskrivelsen følger analyseresultatene som viser om intervjupersonen, innenfor hver kategori, har verdier og prinsipper som samstemmer med den økonomiske, den grønne økonomiske eller den økologiske «mennesketypen». Observasjonene som disse vurderingene baserer seg på, er vist i vedlegg 4.

Hvert underkapittel avsluttes med en oppsummering. Her presenteres de sammenfattede analyseresultatene som viser hvilken tenkt «mennesketype» eller kombinasjon av «mennesketyper» intervjupersonens verdier og prinsipper tilsvarer. Videre oppsummeres hvordan han/hun forholder seg til utvalgte sider ved dagens markedsøkonomiske samfunn og hvordan dette samstemmer med personens verdisyn. Helt til slutt har vi omtalt eventuell dissonans mellom intervjupersonens tanke og handling og/eller ulike verdisett.

Personbeskrivelsene med tilhørende analyse og oppsummering er gjengitt i den rekkefølgen intervjuene ble foretatt.

I kapittel 4.2 har vi presentert den tematiske sammenstillingen av intervjupersonens verdier og prinsipper. Kapitlet er delt i fire underkapitler som er i henhold til kategoriinndelingen i tabell 3.1.1. Sammenstillingen gir ikke grunnlag for generalisering av resultatene.

Temaene intervjupersonen selv brakte inn i samtalene er presentert til slutt i kapittel 4.2.

4.1 Beskrivelse og analyse på individnivå

4.1.1 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Karl

Beskrivelse

Karl bor på Østlandet, er i slutten av trettiårene, er gift og har barn. Han jobber i avfallsbransjen og har økonomiutdanning. Han jobber frivillig innen idrett. Familien har fadderbarn.

Livssyn og etikk

Karl er ikke religiøs og tror ikke det finnes noe utover det fysiske vi kan se. Han tror på det gode i mennesket. Han tror at alt spiller sin del i den store helheten naturen er, at alt har en hensikt. Naturen er svært viktig for Karl. Det er et sted å slappe av, kjenne frihet og oppleve ro. Han føler seg som en del av naturen.

Karl er opptatt av å gi av seg selv for å hjelpe andre i deres utvikling. Menneskelig omsorg er vesentlig. Ærlighet og måtehold er viktig, ærlighet overfor andre og seg selv.

Økonomi

Karl tror ikke man kan unngå økonomisk vekst. Han henviser til politikerne som er for økonomisk vekst. De kan mene at andre ting er viktige, men hvis det går ut over veksten er det ikke viktig lenger. Samtidig mener han at dagens velstand og forbruk er mer enn høyt nok og synes han selv har det han trenger. Han gir ikke inntrykk av å være spesielt materielt interessert.

Karl mener at markedskreftene skal råde, men at staten må legge rammer for at ting skal gå i riktig retning. Prinsipielt mener han at konkurranse er bra, det er rettferdig, gir lave priser, gir forbrukerne mange valgmuligheter og stiller krav til videreutvikling. Samtidig er han opptatt av samarbeid. Det kan gi positive ringvirkninger.

Han synes problemstillingen rundt vekst, markedsøkonomi og konkurranse er vanskelig. Veksten og markedsøkonomien pusher fram nye produkter som øker ressursbruken og søppelberget, men han ser ingen alternativer til denne formen for økonomi.

Natur

Siden Karl jobber i avfallsbransjen er han opptatt av å ta vare på ressursene og redusere avfallsmengdene. For å få en forandring trengs en holdningsendring blant folk. *Vi kan ikke bare basere oss på nye teknologiske løsninger. Lovgivning og standarder for hvor lenge et produkt skal vare, er også nødvendig, mener Karl. Alle må hjelpe til og hver for seg ta det lille skrittet. Det kollektive vil kunne gi gjennomslagskraft.*

Privat kjøper Karl det han trenger, bruker bilen og ferierer i utlandet uten å tenke over om dette belaster naturen. Han har ikke fokus på sammenhengen mellom matproduksjon og miljø og kjøper ikke økologisk mat. Han har ikke tenkt over hvordan dyr som avles opp for å bli mat, for eksempel kyllinger, har det den tiden de lever og regner med at de har det bra.

Samfunn og livskvalitet

Et godt liv innebærer trygghet i bunn, familie og venner, å yte noe til noen og få noe tilbake, ha en jobb hvor du kan få vist hva du kan og får utfordringer og sosiale aktiviteter utenom jobben. God helse er vesentlig. Og så er det viktig å ha noe å drømme om. Selv om Karl ikke er religiøs, synes han de kirkelige tradisjonene som dåp og vigsel er viktige.

Han trives best med å bo i et hus med egen hage hvor han kan gjøre som han vil.

Menneskelig omsorg er avgjørende. Alt kan ikke løses med teknikk når det gjelder å ta vare på syke og gamle. Han har stor tro på frivillig arbeid i denne sammenhengen.

Fysisk aktivitet er vesentlig. Er man i god fysisk form får man god psykisk helse. Men Karl er bekymret for den utviklingen som har vært innenfor barne- og ungdomsidretten de siste årene. Før var det uorganisert lek, nå er det blitt veldig alvorlig. Han lurer på om man organiserer ihjel gleden.

Han er kritisk til at vi har et samfunn med så mye press og stress. Det starter med presset på elevene om å være flinke og sosiale og ha en perfekt kropp. Så fortsetter det i arbeidslivet, man skal ha ting og må hele tiden strekke seg. Karl mener vi ikke kan fortsette denne utviklingen. *Ja, det må jo skje noe, det må jo skje et eller annet for den kan jo ikke fortsette den utviklingen vi har hatt de siste 30 -40 åra,* sier han.

Vi i Norge har et stort forbruk i dag. Verden er blitt sånn at de unge har så mange ting at de ikke ønsker seg noe lenger. Produkter utvikles for å vare kun en viss tid. Det er ikke greit.

Karl mener imidlertid det er betydningsfullt å ha valgmuligheter. Det er for eksempel ikke viktig hvilken strømleverandør han har, men det er viktig at det er flere leverandører som konkurrerer slik at prisene holdes lave. Som forbruker synes han det er viktig å bruke minst mulig penger på slike ting.

Det voldsomme fokuset på sikkerhet og sikkerhetsprodukter som kan gjøre at folk blir unødvendig bekymret, skyldes markedskreftene, innser Karl. *Det var rart vi overlevde før, vi klatret i trær og syklet uten hjelm,* sier han.

Media har fokus på kriser fordi det er det som selger. *Det er markedet som rår,* sier Karl. Han prøvde å få inn noe positivt i avisen om håndballagene han trener, men de ville ikke ha det fordi det ikke hadde krisefokus.

Karl tenker ikke på etikk når han handler, men han ville vært villig til å betale mer for varer hvis han visste at pengene gikk til dem som laget produktene.

Analyse

Observasjonene av Karl er vist i vedlegg 4.1.

Når det gjelder **livssyn** og etikk sammenfaller Karls verdier i stor grad med verdiene til det økologiske mennesket. Han ser på naturen som en helhet hvor alt har en hensikt og han føler seg som en del av naturen. Han er et menneske med stor omtanke for andre og ønsker å gi av

seg selv for å hjelpe andre og han oppfatter dygder som viktige verdier. Han tror imidlertid ikke på noe utover denne fysiske verden.

Innenfor **økonomi** er hans oppfatninger i hovedsak sammenfallende med det grønne økonomiske menneskets oppfatninger. Han tror ikke man kommer unna økonomisk vekst, og han tror på markedsøkonomi og konkurranse med reguleringer fra myndighetenes side for å redusere miljøbelastningene. Han mener imidlertid at dagens forbruk er mer enn høyt nok og har ikke selv behov for å øke egen velstand, det er andre verdier enn det materielle som er viktige i livet. Han er opptatt av samarbeid. Dette er verdier som er sammenfallende med verdiene til det økologiske mennesket.

Karl ser at **naturen** er en begrenset ressurs og hans syn på hvilke tiltak som må gjøres for å redusere skadevirkningene som teknologiutvikling, lovgivning og reguleringer, sammenfaller med det syn det grønne økonomiske mennesket har. Selv er han seg lite bevisst at hans levesett påvirker miljøet. I praksis er hans levesett sammenfallende med levesettet til det økonomiske mennesket.

Karls beskrivelse av hva som gir et godt liv tilsvarer verdiene knyttet til det økologiske menneskets samfunn. Han er opptatt av sosiale relasjoner, fellesskap, menneskelig omsorg, å gi av seg selv til andre, et meningsfylt arbeid, god helse, tradisjoner og rettferdighet.

Karl opplever at alt i samfunnet ikke utvikler seg slik han ønsker. Han misliker presset og stresset, forbruksmentaliteten, krise- og sikkerhetsfokuset i dagens samfunn. Økonomiske interesser styrer mye av samfunnsutviklingen. Han innser at det skyldes konkurranse- og markedsøkonomi.

Han synes problemstillingen rundt vekst, markedsøkonomi og konkurranse er vanskelig fordi det gir resultater han ikke liker, men han ser ingen alternativer til denne formen for økonomi.

Oppsummering

Karl er i hovedsak en blanding av det økologiske og grønne økonomiske mennesket. Verdiene hans innenfor livssyn og hva som er det gode samfunn/gir høy livskvalitet, samsvarer i stor grad med verdiene til det økologiske mennesket. Hans meninger om økonomi og hva som skal til for å bevare naturen sammenfaller i hovedsak med det grønne økonomiske menneskets oppfatning. Hans livssyn og forståelse av hva som gir et godt samfunn/høy livskvalitet er følgelig basert på et organisk verdisett, mens hans syn på økonomi og natur i hovedsak er basert på et mekanistisk verdisett.

Det er flere trekk ved dagens samfunnsutvikling og den markedsøkonomien som utviklingen bygger på som Karl synes er ugreie. Han mener at det ikke kan fortsette slik det gjør nå. Han ser imidlertid ikke noe alternativ til den markedsøkonomiske modellen. Han synes å gi uttrykk for frustrasjon og en følelse av avmakt.

At Karl misliker sider ved dagens samfunn stemmer med at han har et verdisyn som knytter ham til det økologiske mennesket når det gjelder hva som skaper høy livskvalitet. Dette organiske verdisynet er på kollisjonskurs med det mekanistiske verdisetet dagens samfunnsutvikling er basert på, og som han tror på. Han har ingen løsning på hvordan dette kan endres/harmoniseres, og opplever avmakt.

Vi synes å se en dissonans mellom Karl miljøfokus i jobbsammenheng og manglende miljøfokus privat. I jobbsammenheng peker han på behovet for at alle må bidra for å redusere miljøbelastningen, men har ikke selv fokus på dette i dagliglivet.

4.1.2 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Oskar

Beskrivelse

Oskar bor på Østlandet, er ca. 50 år, er gift og har barn som er flyttet hjemmefra. Han driver som konvensjonell melkebonde i samdrift med andre gårder. Han liker bondeyrket, men sier han like gjerne kunne vært økonom. Økonomi interesserer ham. Han framstår som en samfunnsengasjert person med sterke meninger.

Livssyn og etikk

Oskar er ikke religiøs og tror ikke på noe utover det fysiske. Men han er opptatt av naturen og mener at alt i naturen henger sammen med alt. Han mener at den har egenverdi og han har alltid prioritert å komme seg ut i naturen.

Det er viktig for Oskar å oppleve at han er til nytte.

Økonomi

Oskar er svært skeptisk til den økonomiske veksten vi har i dag. *Når lykken er at BNP skal være stor, da sliter vi, for det stimulerer til økt forbruk*, sier han. *Billig arbeidskraft i Asia og billig energi bidrar til billige produkter som sendes til oss i vestlige land, hvor vi kjøper det, blir lei det og kaster det. Og slik fortsetter det, noe som medfører et kjempestort søppelberg. Og BNP blir stort. Det er jo meningsløst!* Men Oskar ser ingen andre muligheter, for hvis alle bestemte seg for å kjøpe mye mindre enn året før, ville det bli et ras i arbeidsplasser og det er ikke et aktuelt alternativ.

Oskar er skeptisk til globale selskaper og trekker fram et selskap han kjenner litt til Monsanto, som eksempel. *De er mektige og tjener mer penger enn det som skulle vært lov*, sier han. Småskala matproduksjon ser han på som en luksusting som noen her i Norge har råd til å kunne seg. Det vil ikke kunne bidra til å fø verdens befolkning.

Innen egen gårdsdrift, erkjenner Oskar at han går for høyest mulig fortjeneste heller enn å ta miljøhensyn. For eksempel er billig palmeolje ikke bra å bruke miljømessig, men den bidrar til økt fettinnhold i mjølka, noe som øker mjølkeprisen. Derfor gir han dyra palmeolje. Oskar er ikke spesielt opptatt av materielle ting.

Natur

Oskar er bevisst at vi har begrensede naturressurser å ta av på jorda. Han mener at skatter, avgifter og kvoter er viktige for å redusere miljøbelastningen.

På spørsmål om ikke konvensjonelt jordbruk påvirker det økologiske mangfoldet negativt, svarer han at vi må ha et industrialisert og konvensjonelt drevet jordbruk for å kunne fø verdens befolkning. Dette gjentar han mange ganger under samtalen vår. På spørsmål om ikke et konvensjonelt jordbruk reduserer næringsinnholdet i jorda, henviser han til egen drift. Han har husdyr og bruker husdyrgjødsel og har derfor ikke problemer med jordkvaliteten. Når han konfronteres med at verden har begrensede fosformengder, som er en viktig ingrediens i kunstgjødsel, svarer han at det er få spørsmål som har enkle svar.

Han synes ikke noe om måten kyllingproduksjon foregår på, dyrene har liten plass og overføres for å vokse raskt, men han mener at slik må det være hvis verden skal få nok mat. Selv sørger han godt for dyra sine. *Har dyra det godt, produserer de godt med melk. Dyrevelferd og økonomi går hånd i hånd*, sier han.

I følge Oskar er vi for mange mennesker på jorda. Dette er hovedårsaken til at vi overforbruker jordas ressurser. Men skal antall mennesker reduseres, må man øke levestandarden til de fattige i landene, slik at de ikke føder så mange barn. Men det betyr bruk av enda mer materialer og energi og det går jo ikke.

Oskar og familien er glad i å reise. Han er klar over at det ikke er det beste for miljøet å fly, men har ikke lagt restriksjoner på seg selv.

Samfunn og livskvalitet

Den nærmeste familien og venner er viktige for Oskar. Han er glad for å ha god helse, en meningsfull jobb og at han bor landlig.

Det som gir glede i hverdagen er kanskje ting som ikke synes så godt utad, for eksempel at det går bra i fjøset, at kalvene har det bra og at det er mye mjølk på tanken, det gir en god følelse. I forbindelse med et par konflikter i Tine-systemet har han opplevd å måtte slå ut mjølka i møkkakjelleren. Bøndene får kompensasjon, så det betyr ikke noe økonomisk, *men det å slå ut mjølka som jeg har lagt all min ære i å produsere, det er det verste jeg gjør*, sier Oskar. Han opplever det som positivt å være i samdrift, da har han kolleger å diskutere med. I tjue år, har Oskar og noen kamerater, hatt en avtale om å ta en skitur en dag i uka mellom fjøsstellene i perioden mellom nyttår og påske. Da fyller de sekken med niste og kaffe. Disse turene er noe av det beste Oskar vet. De prioriteres foran alt annet. Det viktigste er det sosiale, men også naturopplevelsen og det å holde seg i form, bidrar til den positive opplevelsen. Det hører en sæter med til Oskars gård, der er det verken strøm eller vann og det er dårlig mobildekning. Der er det helt perfekt å være, synes Oskar, der kobler han ut.

Oskar har noen synspunkter på kravet til effektivisering i tilknytning til jordbruket. Man må være klar over at ny teknologi er et middel, ikke et mål: *I landbruket er alt vi produserer avhengig av fotosyntesen. Ny teknologi kan kanskje hjelpe oss å utnytte fotosyntesen bedre, men selve fotosyntesen kan vi ikke gjøre noe med. Vi sier det i landbruket at det er en grense for hvor fort du kan løpe.*

Det kan bli litt mange valg å forholde seg til, mener Oskar. Som næringsdrivende er han ikke interessert i å betale mer enn nødvendig. Når det gjelder for eksempel strøm, velger han den billigste leverandøren, men en måned senere er denne blitt dyrere. *Man føler jo litt avmakt, kan jo ikke drive å bytte hele tiden*, kommenterer han. Når det gjelder leverandør av mobiltelefoni, har han overlatt valgene til kona.

Som bonde synes Oskar det er ugreit å se at det kastes så mye mat i dag. Mat er for billig i Norge, men det får vi ikke gjort noe med så lenge vi er del av et globalt matmarked med rimelig mat fra utlandet.

Analyse

Observasjonene av Oskar er vist i vedlegg 4.2.

Innen **livssyn** er Oskars verdier i stor grad sammenfallende med det økologiske mennesket verdier, med unntak av at han ikke tror det finnes noe utover denne fysiske verden. Når det gjelder **etikk**, heller han til en viss grad mot utilitarismen, det økonomiske menneskets etikk. Han er opptatt av å skaffe flest mulig mennesker mat. Det kan kun skje ved konvensjonelt jordbruk. Han ser at det er en del utfordringer ved denne måten å produsere mat på som

uttømming av fosforkildene, redusert næringsinnhold i jorda, redusert mangfold og dyrevelferd, men han velger å la målet hellige middelet.

I **økonomiske** spørsmål er han todelt. Dagens økonomiske vekst som er basert på billig arbeidskraft i Asia og billig energi, synes han er meningsløs og han synes følgelig å være skeptisk til dagens markedsøkonomiske modell. Han har liten tiltro til store internasjonale selskaper og er ikke veldig opptatt av det materielle. Det er andre ting som gir større glede. Dette er verdier som sammenfaller med det økologiske menneskets verdier. På den annen side ser han ikke noe alternativ til dagens økonomiske system, fordi redusert forbruk vil medføre arbeidsløshet og er dermed ingen løsning. Han har heller ingen tro på småskala matproduksjon som en del av løsningen på verdens matutfordring og velger høyest mulig fortjeneste framfor å ta miljøhensyn når det gjelder gårdsdriften. Dette knytter ham opp mot det økonomiske mennesket.

Oscar ser at **naturen** er en begrenset ressurs og hans syn på hvilke tiltak som må gjøres for å redusere skadevirkningene på naturen, som lovgivning og reguleringer, sammenfaller med det syn det grønne økonomiske mennesket har. Han har valgt å drive gården konvensjonelt, og har dermed valgt vekk mange miljøhensyn. Han stiller dyra godt, det sammenfaller med å sikre god økonomi. Privat tar han ikke hensyn til mulige negative miljøkonsekvenser av sitt levesett. I praksis er han et økonomisk menneske.

Oskars beskrivelse av hva som gir ham glede, er sammenfallende med hva som gir glede i det økologiske menneskets **samfunn**. Det er sosiale relasjoner, fellesskap, nærhet til natur og dyr, gleden ved arbeid, god helse og det å føle at han bidrar i en større sammenheng.

Oskar gir tydelig uttrykk for at han er frustrert over en del av dagens samfunnsutvikling. Han mener dagens forbruksmentalitet er uholdbar, at det er en grense for hvor mye man kan effektivisere innen jordbruket, at det er for mange valg å forholde seg til, at mat er for billig og at det kastes for mye mat.

Oppsummering

Oskar framstår som et økologisk menneske i sitt hjerte, men et økonomisk menneske i praksis. Hans livssyn og verdier knyttet til det gode samfunn/høy livskvalitet, sammenfaller i stor grad med det økologiske menneskets organiske verdier. Innenfor områdene økonomi og natur har han et samfunns- og miljøengasjement på makronivå som også i stor grad knytter ham til det økologiske mennesket. På mikronivå, dvs. i sin daglige drift av gården og i sitt øvrige levesett, handler han imidlertid ut i fra det økonomiske menneskets mekanistiske verdisyn.

Oskar ser mange dilemmaer: Det er for mange mennesker på jorda. For å redusere befolkningsveksten trenger man å øke levestandarden til de fattige, men det innebærer økt forbruk og ressursbruk og det går ikke for det produseres allerede alt for mye i dag. Hvis vi reduserer produksjonen blir det arbeidsledighet, så det går ikke. Kommersielt landbruk er ikke optimalt miljømessig sett, men det må vi ha for å kunne fø verdens befolkning. Mat er for billig, noe som medfører at det kastes mye mat, men vi er en del av et globalt marked så vi kan ikke gjøre noe med matvareprisene.

Oskar ser at mange av dilemmaene er en følge av det økonomiske systemet vi har i dag, men han ser ikke noe alternativ til dette. Han tror imidlertid ikke at det kan fortsette: *Noen må skjønne at dette ikke går*, sier han. Vi synes å oppleve det samme som vi opplevde hos Karl. Oskar har et verdsett som samsvarer med det økologiske menneskets når det gjelder hva som gir høy livskvalitet. Dette organiske verdsettet er i konflikt med utviklingen i det samfunnet han lever i, det skapes frustrasjon og en følelse av avmakt.

Som påpekt over er det dissonans mellom Oskars miljøengasjement på makronivå og hans mekanistiske tilnærming til gårdsdriften. Oskar begrunner gårdsdriften med at dersom menneskene i verden skal få nok mat, må man drive et industrielt, konvensjonelt jordbruk. Han innser at konvensjonelt landbruk ikke er det beste for miljøet, men han lar målet hellige midlet. Ved etisk å forankre sin handling i utilitarismen synes det som om Oskar lever godt med denne dobbeltheten.

4.1.3 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Jane

Beskrivelse

Jane er midt i tyveårene og er samboer uten barn. Hun har hatt noen tøffe år som startet med at hun ble mobbet på ungdomsskolen og resulterte i at hun ble psykisk syk. Nå studerer hun innen sosiale fag.

Livssyn og etikk

Jane er ikke religiøs og tror ikke på noe utover denne fysiske verdenen, men er åpen for at det kan være annerledes enn hun tror. Hun har flere kristne venner og føler hun deler de samme verdiene som de gjør, selv om hun ikke har det kristne grunnlaget.

Hun ser på verden som en helhet hvor alt henger sammen med alt. Naturen har egenverdi. Hun føler seg som et element i naturen. Den betyr svært mye for henne. *Naturen er et fristed når livet blir for komplisert og har en utrolig terapeutisk virkning: å kunne gå ut å koble av og være et sted hvor det hersker fred og ro og hvor man er skjermet fra resten av verden...*

Jane er svært opptatt av å kunne hjelpe andre som ikke har det så bra. Hun ønsker å være til nytte, å være en ildsjel.

Økonomi

Vi trenger ikke økonomisk vekst, men må ha en bedre fordeling av godene, mener Jane. Selv er hun ikke opptatt av materielle ting. Som student har hun ikke god råd og bor i en liten leilighet, likevel mener hun at hun har nok. Hun har ikke behov for sydenreiser.

Hun mener konkurransen har ført til at vi har et ekstremt stort varetilbud. Det produseres fryktelig mye mer enn det er behov for og det produseres mer for vinnings skyld enn for å fylle menneskers basisbehov. *Målet med konkurransen er å bli størst mulig, men når du er blitt størst mulig, får du stil slutt monopol og da er det ikke lenger konkurranse*, sier Jane. Selv liker hun ikke å konkurrere.

Store globale selskaper utkonkurrerer de små lokale. Det synes hun ikke er greit. Hun refererer til den lokale bokhandleren i nærmiljøet og sier at hun ville bli fryktelig lei seg hvis den forsvinner og det popper opp en ARK. *Da vil vi garantert miste noe*, sier hun.

Natur

Jane er bekymret for miljøet. Hun kan oppleve det litt overveldende. Det er så mange spørsmål som kan tyngre: Hvor stort er problemet, skal man gjøre noe eller skal man vente på at de som styrer fikser det, eller er det for sent? Det å føle seg som en del av et problem, uten å vite på hvilken måte, er ugreit. Politikerne bør komme med konkrete forslag om hva vi samfunnsborgere må bidra med. Det de kommuniserer i dag er alt for diffust, mener hun.

Jane er veldig glad i dyr og er opptatt av dyrevelferd. Hun har gått i demonstrasjonstog for dyrs rettigheter. Hun spiser ikke mye økologisk mat og har ikke redusert kjøttforbruket, men det er sjelden hun kaster mat.

Samfunn og livskvalitet

Familien betyr enormt mye for Jane. Hun slet mye med nære relasjoner da hun var psykisk syk, men familien var der alltid for henne, selv om de ikke alltid forstod.

Venner er viktig for Jane. Om venner sier hun: *-Da jeg fungerte dårlig noen år, måtte jeg finne meg i å henge med andre som også fungerte dårlig. Du finner ofte sammen med andre i samme situasjon. Nå oppsøker jeg miljøer, finner fram selv, sitter ikke alltid med de utstøtte. Plutselig er jeg blant de velfungerende. Det er å bli bekreftet på at man selv er velfungerende*, sier hun.

Jane vil være der for venner, familie og andre som trenger hjelp. Hun vil være til nytte, være en ildsjel, det er det hun ønsker, det er den store prioriteringen.

Helse er kjempeviktig for henne og hun er opptatt av helse og helsepolitikk. *Å bli tatt på alvor og ikke mistenkeliggjort. Å bli respektert for egen vurdering av helse. I NAV ble jeg møtt med mistenksomhet. Jeg måtte dokumentere, skrive skjema etter skjema for å bevise at jeg var ærlig. Det opplevdes ikke greit. Hvis de hadde vist meg tillit, trodd på det jeg sa, så ville jeg fått tillit til at systemet var der for meg. Men det var så mye mistillit. Manglende tilliten til systemet var det jeg merket påvirket livskvaliteten min mest. Jeg opplevde at jeg ble sykere av å møte NAV.*

Jane mener at det i dag er veldig mye fokus på kontroll, og å passe på at trygdesystemet ikke misbrukes. *Men man vil jo helst føle seg som et velfungerende menneske som er til nytte for fellesskapet, mener hun.*

Hun er opptatt av at ting skjer effektivt, men ikke på bekostning av kvalitet. Ting må ta den tiden det trenger. I omsorgsyrkene, og i det yrket hun skal inn i, hvor man møter folk i krise, må man ikke ha for høy hastighet. Mye av kvaliteten blir borte ved ikke å ta seg tid.

Medmenneske må møte medmenneske. Det må ikke bli slik at teknologi møter menneske. Da hun selv var syk var medmennesker viktigere enn medisin.

Jane er ikke glad i press og stress. *Jeg passer nok ikke for dagens arbeidsannonser: sprudlende, effektiv, takle stress, utadventt, elske høyt tempo, jeg må svare nei på alle disse tingene. Jeg føler meg gammel i ung alder på grunn av disse kravene, sier hun.*

Jane opplever at varetilbudet i dag er unødvendig stort og at de stadig nye produkttypene som lanseres gjør at det er vanskelig å få oversikt. Hun har lært seg å ikke forholde seg til mer enn hun må. Forleden skulle hun kjøpe ny badevekt. *Han i butikken spurte hva jeg skulle bruke den til. Jeg skjønnte ikke spørsmålet. Ja, skal du ha en som måler BMI, spurte han. Nei, jeg skal bare ha en vanlig vekt, svarte jeg.*

Hun er frustrert over medias fokus på kriser. Hun ble sint på NRK da de hadde et fem siders oppslag om at psykisk syke gikk rundt i Oslo som tikkende bomber, noe som var sterkt overdrevet. Og så var det ransbølgen som kun eksisterte i media slik at de fikk økt salget sitt. Slike ting provoserer henne voldsomt.

Jane er opptatt av godt fungerende nærmiljøer og gode lokalsamfunn. Hun liker seg der hun bor, det er grønt nok og utenfor sentrum og det er høystatusboliger ved siden av vanlige boliger. Det er en balanse hun liker. Og der er det en liten bokhandler og en liten kafe og en

annen butikk som egentlig ikke burde klare seg, men som de alle er så glade i og derfor støtter oppunder. Men Jane har ingen kontakt med naboene sine. –*Vi lever på hver vår hylle, ingen kjenner hverandre og ingen hilser*, sier hun. – *Det er et savn*.

Jane vil gjerne bo med hage slik at hun kan være ute når hun er hjemme, holde dyr, ha hageselskap og kunne drikke kaffe i sola.

Jane vil ha et samfunn hvor man kan stole på solidariteten i fellesskapet.

Hun er klart villig til å betale mer for produktene hun kjøper for å sikre god lønn til arbeiderne.

Analyse

Observasjonene av Jane er vist i vedlegg 4.3

Innenfor **livssyn og etikk** sammenfaller Janes verdier i hovedsak med verdiene til det økologiske mennesket. Hun ser på verden som en helhet, mener alt i naturen har egenverdi og føler seg som et element i naturen. Hun har stort fokus på å bidra i et fellesskap og hjelpe andre. Hun tror imidlertid ikke at det finnes noe utover denne fysiske verden, men er åpen for at hun tar feil.

Janes syn på **økonomi** sammenfaller med synet til det økologiske menneske. Hun er imot vekst- og konkurransesamfunnet og økonomisk globalisering. Hun mener det produseres alt for mye i dag, massevis av varer vi ikke trenger. Selv er hun svært nøysom.

Også når det gjelder **naturen** sammenfaller Janes syn i stor grad med synet til det økologiske mennesket. Hun er veldig bekymret for dagens overutnyttelse av naturressurser og er opptatt av dyrevelferd. Hun har imidlertid ikke mye fokus på sammenhengen mellom mat og miljø. Det knytter henne til det økonomiske mennesket.

Det Jane mener er det gode **samfunnet** samsvarer med det økologiske menneskets samfunn. Det sikrer gode sosiale relasjoner, god helse og velfungerenhet. Omsorg, tillit, felleskap, rettferdighet, det å kunne ta seg tid og gode nærmiljø/lokalsamfunn er også viktige elementer. Hun frustreres over helsepolitikken, effektivitetsjaget, alle valgmulighetene og medias krisefokusering i dagens samfunn, forhold som skyldes at samfunnsutviklingen i stor grad er styrt av en konkurransebasert markedsøkonomi.

Oppsummering

Jane framstår i hovedsak som et økologisk menneske. Hennes verdier sammenfaller i stor grad med det økologiske menneskets organiske verdier både når det gjelder livssyn og synet på økonomi, natur og hva som skaper et godt samfunn/ høy livskvalitet.

Hun opplever at mange sider ved dagens samfunn verken er bra for menneskene eller naturen og frustreres over dette. Hun opplever at *vi mennesker er sårbare fordi vi er smarte nok til å produsere veldig mange smarte ting, men ikke smarte nok til å se konsekvensene av det vi gjør*. Og hun vet ikke hvordan hun kan være med på å endre retningen. Vi synes å se det samme som vi ser hos Karl og Oskar. Janes verdisett når det gjelder hva som gir høy livskvalitet tilsvarer det økologiske menneskets verdier. Dette organiske verdisettet er i konflikt med det mekanistiske verdisettet som dagens samfunn er basert på, og vi opplever at hun frustreres over dette.

4.1.4 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Peter

Beskrivelse

Peter er ca. 50 år. Han har utdannelse innenfor humaniora. Han har blant annet jobbet med psykiatri og har vært lokalpolitiker. I dag jobber han i en ideell organisasjon. Peter er idealist.

Livssyn og etikk

Peter definerer seg som åndelig og tror det finnes noe som er større enn ham selv. Det er en veldig viktig dimensjon for ham. Han tror ikke virkeligheten kan fragmenteres i et mekanistisk system, men at man må tenke mer organisk, helhetlig. Naturen har egenverdi og han føler seg som en del av den. Han er bekymret for arts mangfoldet i naturen som stadig reduseres og er opptatt av hva som kan gjøres for å bevare dette.

Han mener ærlighet, måtehold osv. er vesentlige verdier. Han føler det er viktig å bidra. Hans mål med livet er å skape en forandring i samfunnet.

Økonomi

Peter tror ikke på økonomisk vekst: *Man lanserer vekst som svaret på alle problemer i dag, men økonomisk vekst har ikke noe med lykke og velstand å gjøre. Det er ikke det som gjør at vi har det bra*. Man bør fokusere på kretsløpstenkning og vekst i livskvalitet. Samarbeid er viktig, det skaper forståelse for ting. En økonomi med basis i den tredelte bunnlinjen høres veldig riktig ut for Peter. Hvis vi utarmer mulighetene som naturen gir, blir det ikke bra.

Peter er skeptisk til konkurranse. Det bidrar for eksempel til at firmaer går konkurs fordi de legger inn alt for lave tilbud, noe som skaper problemer og medfører kostnader for omgivelsene.

Han mener store globale selskaper er en kjempeutfordring. Til og med i vårt lille land ser vi hvordan de store sluker de små, blir større og større og får større og større gjennomslagskraft.

Materielle goder er ikke viktig for Peter. Han har allerede redusert forbruket og kan godt tenke seg å redusere det enda mer.

Natur

Peter er svært bekymret for miljøet, men han ønsker å være optimist og tro at vi skal få det til på en eller annen måte, men vet ikke helt hvordan.

Det viktigste tiltaket for å skape en bærekraftig verden er å redusere forbruket. Teknologi er viktig, men når man utvikler teknologien må man tenke med naturen, ikke mot den: *Vi har i dag veldig mye teknologi som vi kunne ha benyttet oss av. Det finnes tusenvis av eksempler på enkle, naturbaserte løsninger, som vannrensing ved hjelp av bassenger eller kulper. Det er ingen filter, men planter, fisker, forskjellige ting som renser opp. Enkle løsninger som virker.* Skatter og avgifter kan være et bidrag. Pengene kan brukes til å bevare og sikre natur og økosystemer mot ytterligere skader.

Selv kjøper Peter helst økologisk, kortreist mat, prøver å redusere kjøttforbruket og kaster meget sjelden mat. Han betaler gjerne mer for maten for å beskytte naturen. Resirkulering og gjenbruk er en selvfølge. Han tror på samarbeid og fellesinvesteringer, for eksempel bilkollektiv, som virkemidler for å redusere energi- og materialforbruk.

Peter og kona reiser mindre og mindre på langturer. De fokuserer på kortreiste ferier. De har et sted ikke langt unna som de reiser til.

Politikerne er bevisst problemet, men gjør ikke nok. Det trengs noen modige politikere som tørr å ta tak i utfordringene, mener Peter.

Samfunn og livskvalitet

Det er veldig viktig med sosialt nettverk og å kunne være del av et fellesskap. I dag er vi med i grupper på facebook med mennesker vi aldri møter fysisk. Men vi mennesker trenger å møte hverandre. Vi trenger å være i meningsfulle sammenhenger. Peter tror behovet for dette er stort. Han og kona har valgt å inngå i et større fellesskap ved å flytte til et område med likesinnede.

God helse er å ikke ha for mye stress. Det er viktig å lære seg å tørre å velge bort stressende oppgaver og situasjoner. Han prøver å lytte til kroppen, høre hva den tåler. Det er forebyggende helsearbeid. Man må ta ansvar for egen helse.

Psykiske helseproblemer stammer delvis fra at det stilles så mange krav til den enkelte i dag. Dessuten er samfunnet blitt så fragmentert, at man kan føle seg rotløs og man vet ikke helt hva man skal gjøre med livet. Det er mange gutter som sliter. Peter tror de mangler trygghet. Dessuten er mange gutter i dag usikre på hva det vil si å være mann. En grunn til dette kan være for få mannlige rollemodeller i læreryrker og barnehager, en annen at store deler av ungdomsunderholdningen er voldsrelatert.

Omsorg kan aldri erstattes helt og fullt av teknologi. Man kommer aldri unna den menneskelige kontakten. *En kjeppest jeg har er respekten for de gamle. De gamle skal ha det bra og få avslutte livet på en verdig måte, sier Peter.*

Han er opptatt av ansvarliggjøring, at vi må ta ansvar for eget liv. Vi har vent oss til at alle andre passer på for oss, og at vi har lover og regler for å forhindre at noe skal skje oss: *For hundre år siden var det ikke sånn. Da regnet man med at man måtte falle på glattisen og man satte ikke spørsmål ved hvem som var ansvarlig når bukka krympet i vask... I dag er det firmaet, skolen, kirken eller en eller annen som har skylden, sier han.*

Peter mener det prinsipielt sett er bra med mange valgmuligheter, men han stiller spørsmål ved om det er hensiktsmessig at man hele tiden skal vurdere mobil-, internett-, strømleverandør osv. Selv er han lite opptatt av å handle.

Han synes sikkerhetsfokuset har gått for langt. Når vi får beskjed om alt som kan gå galt, skapes det mer frykt enn harmoni. Man blir bevisst alle de tingene som kan gå galt uten å kunne gjøre noe med det. Går det galt, så går det galt mener Peter.

Media er konfliktorientert. De er gode på å finne syndebukker. Det gjør at vi får et offentlig system som er veldig redd for å gjøre feil, få kritikk og bli hengt ut i media. Peter kjenner det fra sin tid som lokalpolitiker: *Jeg fikk aldri lov til å tenke stort. Vi måtte passe på ditt og passe på datt, vi måtte ha en paragraf til. Det førte til at du gravde deg ned i de små tingene. Det minsker handlingsrommet til å tenke stort, ta noen grep... Denne frykten innen det offentlige er noe man sjelden snakker om.*

For at nye teknologiske løsninger skal kunne realiseres, kreves kapital. *Det er unge glupe vitenskapsmenn som kommer på smarte ting, men det blir ikke satt ut i livet fordi de ikke har*

en investor i ryggen, sier Peter. En følge av dette er at tusenvis av enkle, naturbaserte løsninger aldri blir virkeliggjort.

Peter er ikke imot rasjonalisering, men noen ganger rasjonaliserer man for mye og så tror man at det går, og så går det ikke. Og da blir det hele en byll, et problem som noen andre må ordne opp i. Det er ikke greit, sier han.

Peter har liten tro på at man klarer å utvikle grønne, bærekraftige byer. Jeg tenker at det er egentlig ikke mulig. Det er et skudd i feil retning. Dra til Oslo nå, de endevender gater og bygninger. River ned og bygger opp. Det er ikke bærekraftig. Det er faktisk tragisk. Man bygger ikke for fremtiden, man bygger bare der og da. Peter tror det beste er å bo i mindre lokalsamfunn. Han synes det er synd at store enheter trekkes fram som de beste. Det gjelder også skoler. En liten skole trenger ikke være noe dårligere enn en stor skole, den har bare andre kvaliteter.

Peter ønsker seg mer fleksible beslutningsprosesser blant politikerne; hvor man kan gå tilbake, forandre... I dag er det sånn at man vinner en avstemning, sier han.

Peter mener at konkurransekulturen og tiden for enere må forandres. Samarbeid og fellesskap må komme på banen igjen. Det at man hele tiden skal tjene mest mulig penger på alt som utføres innebærer at det tas ugjenkallelige valg som går mot fellesskapets beste, mener han.

Peter gir klart uttrykk for at det er viktig med rettferdig fordeling av godene.

Analyse

Observasjonene av Peter er vist i vedlegg 4.4

Innenfor **livssyn og etikk** er Peter et økologisk menneske. Han mener det finnes noe som er større enn ham selv, han har en organisk virkelighetsoppfatning hvor han ser helheten som større enn summen av delene, han mener naturen har egenverdi og føler seg som en del av den og han har fokus på mangfold, dygder og å skape en bærekraftig verden.

Peter har et syn på **økonomi** som samsvarer med det økologiske menneskets syn. Han tror ikke på økonomisk vekst, er opptatt av kretsløpstenkning, vekst i livskvalitet og samarbeid. Han mener dagens økonomiske globalisering ikke er av det gode og mener økonomisk aktivitet må baseres på den tredelte bunnlinjen.

Når det gjelder **natur** samsvarer også Peters syn med det økologiske menneskets syn. Han er svært bekymret for miljøet og mener det viktigste tiltaket er å redusere forbruket. Bruk av

teknologi og innføring av skatter og avgifter for å redusere miljøskadene er også redskaper som bør benyttes. Han har valgt å leve på en måte som reduserer miljøbelastningene.

Peters forståelse av hva som er et godt **samfunn** samsvarer med det økologiske menneskets oppfatning. Han framhever gode sosiale relasjoner, felleskap, et meningsfylt liv, menneskelig omsorg, god helse, teknologi og boformer som samspiller med naturen, dialog og rettferdighet som de viktigste elementene. Han påpeker flere forhold ved dagens samfunn som ikke fungerer godt og mener det skyldes konkurransekulturen vi har i dag.

Oppsummering

Peter er i meget stor grad et økologisk menneske. Verdiene hans sammenfaller med det økologiske menneskets verdier både når det gjelder livssyn og synet på økonomi, natur og hva som skaper et godt samfunn/ høy livskvalitet.

Peter opplever at det er flere forhold ved dagens samfunn som er ugreie. Dette samsvarer med at han har et organisk verdisett når det gjelder hva som gir høy livskvalitet, som ikke harmonerer med det mekanistiske verdisettet som dagens samfunn bygger på. Peter gir imidlertid ikke uttrykk for veldig stor grad av frustrasjon. Han opplever å være i harmoni med seg selv. Dette kan bero på at han har en visjon om et framtidig bærekraftig samfunn som han tror på og som han har valgt å leve livet sitt i henhold til. Det er overensstemmelse mellom tanke og handling. Og han er optimist, han tror vi er inne i et skifte mot dette nye samfunnet allerede. I motsetning til Karl, Oskar og Jane ser han en løsning.

4.1.5 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Rune

Beskrivelse

Rune er rundt femti år, gift og har barn. Han bor landlig til. Han har høyere teknisk utdannelse og har vært selvstendig næringsdrivende. Han ble el-overfølsom for noen år siden. Det innebærer at han ikke tåler å være i nærheten av eller bruke trådløs teknologi. Sykdommen har følgelig begrenset livet hans og gjort ham svært lite mobil. Rune framstår som en reflektert mann.

Livssyn og etikk

Rune tror ikke på en personifisert Gud, men ser muligheten av at det kan være noe som er større enn oss mennesker. Han har dog valgt å ikke tro på noe spesielt. Han tror naturen er noe mer enn det mekaniske vi kan se og mener at den har en egenverdi. Han føler seg som en del av naturen. Han mener det er viktig med mangfold.

Rune gir ikke uttrykk for å ha noe spesielt mål med livet. *Man må prøve å ha det best mulig her og nå*, mener han. Han oppfatter mot, ærlighet, måtehold og respekt som viktige verdier.

Økonomi

Vi trenger ikke fortsatt økonomisk vekst og mer velferd for å ha det bra, mener Rune *Vi har allerede mer enn nok*. Rune og kona valgte tidlig å leve på en inntekt og har følgelig ikke prioritert å ha alt mulig. De kjøper ting som er laget for å vare.

Rune mener det kan defineres andre økonomiske modeller enn den vi har i dag, og mener at en av løsningene for å få til bærekraftig utvikling er å se tilbake i tid på hvordan man gjorde det før: *Man hadde en mer bærekraftig måte å leve på. Folk var mer tverrfaglige, kunne utføre mer, gjøre mer selv. Man involverte seg på en helt annen måte, hjalp hverandre. Det var en annen form for økonomi*. Rune gir imidlertid ikke tydelig uttrykk for at han støtter en samarbeidsøkonomi.

Rune er usikker på om konkurranseutsetting er det mest priseffektive og den mest rettferdige måten å gjøre ting på. Det trengs mennesker for å utarbeide anbud og tilbud og vurdere tilbudene. Rettferdigheten utøves ved at enkeltpersoner sitter og bedømmer tilbyderne. De må nødvendigvis utøve en del skjønn og da blir jo rettferdighetsprinsippet fort en illusjon. *Rettferdighet er umulig å få til annet enn på mikronivå, i familien kanskje*, sier han.

Rune tror vi trenger både lokale og globale selskaper. *Man må ha globale selskaper for å konsentrere ressursene noen steder, så man har muskler til å gjøre noe*, sier han.

Natur

Rune er til en viss grad bekymret for miljøet. Han har imidlertid tro på at naturen på en eller annen måte vil takle utfordringene, men antyder at det vil kunne innebære katastrofer før ting er på plass igjen.

Vi bør tenke i baner som gjør at vi prøver å gjøre noe med dette, mener Rune. Han har stor tro på nanoteknologi. Ved hjelp av nanoteknologi vil vi kunne lage nye råstoffer som erstatter dem vi bruker opp. For å lage energi uten å forurense, tror han videreutvikling av atomenergi er den beste løsningen. Genteknologi er han imidlertid helt imot. *Et bilde jeg har av genteknologi er at jeg ser på det som en eksplosjon. Naturlig utvikling av gener skjer ekstremt langsomt. Til sammenligning skjer utvikling av gener ved bruk av genteknologi så raskt at det, sett i et tidsperspektiv, er som en eksplosjon å regne og konsekvensene kan bli tilsvarende eksplosjonsartede*, sier han.

Lover og regler kan være et virkemiddel til å redusere miljøbelastningen, men det må ikke bli for mange. Det kan få utilsiktede konsekvenser.

Rune spiser mye økologisk mat og lite kjøtt, men det er på grunn av helsen. Fordi de alltid bare har hatt en inntekt, lever måteholdent og i tillegg handler økologisk mat, føler han at han i praksis bidrar til å redusere miljøbelastningen. Han har et bevisst forhold til dyrevelferd, men opplever at dette er vanskelig å omsette i praksis.

Samfunn og livskvalitet

Familien er veldig viktig for Rune. Før han ble syk var jobben også veldig viktig. Den var både jobb og fritidsinteresse. Nå når han ikke kan jobbe er det viktig for ham med god plass i hjemmet, både ute og inne. Han har innredet et lite verksted, arbeider med oppussing og andre ting i hus og hjem. Han skulle gjerne hatt et småbruk.

God helse betyr alt, sier Rune. Det er et være eller ikke være. Jeg har et helt annet liv nå, er ekstremt begrenset. Rune synes det er lite tilfredsstillende at man innen helsepolitikken i dag har mer fokus på å behandle symptomer enn å lete etter de dypere liggende årsakene til at man blir syk og derigjennom kunne hjelpe folk til å holde seg friske. *Det skrives ut piller og problemene tas i etterkant. Vi spør ikke hvorfor ting skjer. Noe av problemet er at vi har for mye penger. Det er veldig lett å kaste penger etter problemene istedenfor å prøve å finne årsakene,* sier han.

Helsemessig tror han det beste er å bo i hus som ikke er avhengig av mye teknologi for å fungere. Han er redd vi kan ende opp med helseskadelige hus fordi vi ikke kjenner bivirkningene av for eksempel all elektronikken vi installerer i dem.

Han mener det er mye bra med teknologi, men den kan ikke erstatte menneskemøtene. *Mister man menneskekontakten, mister man livet,* sier Rune.

Alle valgmulighetene vi har er i utgangspunktet et gode, men det krever mye når man skal forholde deg til et så stort utvalg som vi har i dag. *Bare det å velge fliser... det er så mye å velge mellom,* sier han.

Han synes det er for mye krisefokusering fra medias side i dag, og synes sikkerhetsfokuset er gått for langt når det ikke skal være noen risiko ved noe man gjør.

I dag opplever Rune at det er for lett for mindretallet å nå fram med sin stemme. Man går til media med en sak, så får man sympati og gjennomslag for det man ønsker. Det blir lett suboptimalisering og ikke nødvendigvis løsninger som er det beste for samfunnet på sikt.

På grunn av sykdommen er han spilt ut på sidelinjen, blitt mer en betrakter: *Alt går så fort i dag. Når man ser det fra utsiden er det lettere å se at det livet vi lever i dag ikke bare er sunt.*

Han har fokus på rettferdig handel. Han prøver å ha bevissthet om dette når han handler.

Analyse

Observasjonene av Rune er vist i vedlegg 4.5.

Innenfor **livssyn og etikk** er Runes verdier i stor grad sammenfallende med verdiene til det økologiske mennesket. Han er åpen for at det kan finnes en åndelig dimensjon, mener at naturen er noe mer enn det mekaniske vi ser og at den har egenverdi. Han føler seg som en del av den. Han mener mangfold er viktig og er opptatt av dygder.

Også innen **økonomi** sammenfaller mange av Runes verdier med verdiene til det økologiske mennesket. Han mener vi ikke trenger mer økonomisk vekst og velstand, er åpen for at vi kan ha en økonomi som går i mer økologisk retning, tror ikke alltid konkurranse er det mest lønnsomme og rettferdige og mener vi trenger småskalaprodusenter. Han sier imidlertid ikke eksplisitt at han støtter en samarbeidsøkonomi og tror på globalisering. Dette samsvarer mer med det grønne økonomiske mennesket.

I forhold til **naturen** er han delvis et grønt økonomisk menneske. Han ser at naturen er en begrenset ressurs og mener mye kan løses gjennom teknologiske nyvinninger og til en viss grad gjennom lover og regler. Teknologiske løsninger innenfor biologi, er han imidlertid helt imot. Her er han på linje med det økologiske mennesket. Fordi han kjøper mye økologisk mat og lever et nøkternt liv, lever han i praksis mye som et økologisk menneske.

Runes beskrivelse av hva som er et godt liv, sammenfaller med verdier som er knyttet til det økologiske menneskets samfunn som nære relasjoner, meningsfylt arbeid, god helse og menneskelig omsorg. På grunn av sykdommen opplever han redusert livskvalitet.

Det er flere forhold som han synes er utilfredsstillende eller bekymringsfulle ved dagens samfunn, slik som helsepolitikken, høyteknologiske hus, alle valgmulighetene, krise- og sikkerhetsfokuset, og mediefokus som gir grunnlag for suboptimale løsninger for samfunnet, forhold som i stor grad et resultat av konkurranse- og markedsøkonomien vi har i dagens samfunn.

Oppsummering

Rune framstår som et økologisk menneske lett farget av det grønne økonomiske mennesket. Verdiene hans innen livssyn og hva som er det gode samfunn/ gir høy livskvalitet samsvarer i stor grad med verdiene til det økologiske mennesket. Hans meninger om økonomi og hva som

skal til for å bevare naturen sammenfaller noe med det grønne økonomiske menneskets, men mest med det økologiske menneskets oppfatninger. Hans livssyn og forståelse av hva som gir et godt samfunn/høy livskvalitet er følgelig basert på et organisk verdsett mens hans syn på økonomi og natur er basert på en blanding av et organisk og et mekanistisk verdsett, men mest et organisk

Han opplever at mange sider ved samfunnet vårt ikke er greie. Vi ser det samme som hos de øvrige intervjupersonene vi har omtalt. Runes organiske verdsett når det gjelder hva som gir høy livskvalitet er i konflikt med det mekanistiske verdsett som dagens samfunn er basert. Vi opplever imidlertid ikke at dette preger ham i vesentlig grad. Det kan være fordi han, på grunn av sykdommen, opplever å være plassert på samfunnets sidelinje og mer er en betrakter av enn en deltager i dagens samfunn.

Rune er blitt syk som et resultat av den teknologiske utviklingen innenfor trådløs teknologi. Han sier selv om utviklingen: *Mennesket er slik laget at det til enhver tid griper de mulighetene det har og i dag dukker nye muligheter opp fortere og fortere. Og vi stopper ikke opp og stiller spørsmål ved om de mulighetene vi griper totalt sett er bra for oss eller ikke. Sånn tror jeg det virker. Selv om vi sitter på toppen av hierarkiet vi mennesker, er vi ikke nødvendigvis smartere enn noen som helst andre.*

4.1.6 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Ralph

Beskrivelse

Ralf er en afroamerikansk, godt voksen mann, er gift og har barn. Han har bodd mange år i Norge, er teknisk utdannet og jobber i det private næringsliv. Han framstår som en forsiktig og omsorgsfull mann.

Livssyn og etikk

Ralph er vokst opp med den katolske tro og de katolske verdiene er viktig for ham, men han vet ikke om han tror på noe utover det fysiske. Fornuften sier ham at det ikke er noe mer, mens følelsene sier ham noe annet. Naturen er viktig for Ralph og han mener at den har egenverdi i. Han føler seg som en del av den. Mot, ærlighet, respekt, osv. er veldig viktige verdier for Ralph

Økonomi

Ralph tror det er viktig å ha økonomisk vekst og en konkurranseøkonomi, da det innebærer at man hele tiden må strekke seg etter å bli bedre. Veksten kan være materiell eller av annen art, men med fokus på ting som er godt for oss mennesker og som er med å øke livskvaliteten.

Ralph synes tanken om en økonomi basert på den tredelte bunnlinjen høres logisk ut. Han er også opptatt av at vi har en økonomi som ikke bidrar til å øke forskjellene mellom folk.

Han synes det er dumt at firmaet han jobber i må konkurrere så hardt om å få oppdrag. Han liker selv å jobbe i team, liker å samarbeide.

Ralph tror store globale selskaper kommer til å bli enda større enn de er i dag, og det synes han er ugreit fordi de får så mye makt. Det er viktig med små firmaer, men små firmaer synes å få det stadig vanskeligere. Er du en person eller et lite firma med en god ide, kommer du ikke igjennom i dag. Du må ha penger: *Noen studenter utviklet en ide som reduserte bensinforbruket, men fikk ikke solgt til bilfirmaer fordi disse var støttet av oljeindustrien. Toyota kjøpte. I etterkant av dette kjøpet fikk Toyota problemer med å få solgt biler fordi de hadde brukt denne ideen*, forteller han.

Ralph og familien har god råd, og Ralph føler ikke han trenger flere materielle ting enn han har. Tidligere var han en del opptatt av statussymboler, men det er han ikke lenger. Han er opptatt av å kjøpe kvalitet, ting som varer.

Natur

Verden er i ubalanse. Vi bruker opp alle ressursene, men gir ikke noe tilbake, sier Ralph. Miljø og natur er veldig viktig. Vi må ta vare på den.

Ralph mener at vi har for stor tro på teknologiske løsninger når det gjelder miljøproblemene. Teknologi vil bare være en del av løsningen. Økonomiske insentiver som skatter og avgifter er viktig. Dessuten tror han vi godt kan redusere forbruket vårt noe. I dag kjøper vi ting fordi vi liker det, ikke fordi vi trenger det. Hvis vi kjører kollektivt er det bedre for miljøet enn om vi kjører bil. Regjeringen bør også gjøre noe.

Privat har Ralph til en viss grad fokus på at handlevaner og levestil påvirker miljøet. Han kan tenke seg å redusere bilkjøringen for å redusere miljøbelastningen, men kan ikke tenke seg å være med i et bilkollektiv. Han kjører kollektivt til jobben, men det er i hovedsak fordi det er enklere enn å kjøre bil. Ralph kan ikke tenke seg å være uten bil. Bilen gir mobilitet og frihet. Ralph har lite fokus på å kjøpe økologisk mat og han har ikke tenkt så mye over forholdet mellom dyrevelferd og mat.

Samfunn og livskvalitet

Familien er veldig viktig for Ralph. Han er opptatt av at barna vokser opp med god helse og god utdanning og får et godt liv. Å bli møtt med respekt er helt vesentlig. På jobb er fellesskapet med kollegaene og det å ha et utfordrende arbeid viktig.

Ralph forteller om et selskap han jobbet i tidligere. Han opplevde at det var en fantastisk arbeidsplass. De jobbet i team, alle var likeverdige og ble møtt med respekt. De fikk god oppfølging og tilbakemeldinger ble gitt på en positiv måte. Det var forventet at du jobbet hardt, men du ble betalt for det, sett og respektert: *Det var som å komme til en familie. Det var det du følte da du kom dit. Jeg var svart, det er problematisk i USA. Ikke alle liker å jobbe med svarte folk. Men slik var det ikke i det selskapet. De tålte ikke det. Det var vanskelig å slutte der, sier han.*

God helse er viktig. Etter at Ralph fikk konstatert diabetes har han lagt om livsstilen helt. Han må holde seg frisk for han har barn han vil følge opp så lenge som mulig. Ralph er også opptatt av psykisk helse og han setter pris på den åpenheten det er rundt dette temaet i Norge. I USA føler mange menn at de ikke er ekte menn hvis de snakker om at de har slike problemer. Ralph har selv kjent på dette: *I USA hadde jeg ikke den muligheten til å snakke om det. Å være svart og bli mobbet, du bare tar imot. Men det har en effekt når du har det hver dag, om og om igjen. Over tid blir du berørt av det. ...Jeg erfarte at jeg ble veldig svak, torde ikke si min mening, prøvde å holde meg i skjul.*

Ralph er ikke glad i press og stress. I jobben må han forholde seg til milepeler og deadline, det kan fort bli stressende.

Han er opptatt av teknologi. Han tror vi kommer til å få veldig avanserte hus i framtiden og det ser han fram til. Når det gjelder omsorg mener han at teknologi er et bra hjelpemiddel, men ikke hele løsningen. Vi er mennesker og trenger å være sammen med andre mennesker, sier han.

Han synes det er viktig at vi har mange valgmuligheter. Han sjekker alltid priser før han kjøper noe som koster mye. Når det gjelder dagligvarer bruker han ikke tid på dette.

Ralph vil gjerne bo landlig, men sentralt og er opptatt av at det er et godt lokalmiljø der han bor. Han mener det er viktig med levende lokalmiljøer, hvor menneskene kjenner hverandre og hvor det blir litt mer familiepreg. Han liker å handle i de lokale butikkene og synes det er viktig å støtte opp om disse. Den personlige kontakten man får med dem som driver butikkene er viktig. Han er opptatt av å kunne ha lokale kulturaktiviteter som film og teater i nærmiljøet, og kanskje kunne man ha et amatørteater. Han mener det er viktig med ungdomsklubber. Han liker dugnad og det å gå natteravn.

Ralph er opptatt av rettferdig handel. Han betaler gjerne mer for varene for at arbeiderne skal få bedre lønn.

Analyse

Observasjonene av Ralph er vist i vedlegg 4.6.

Innenfor **livssyn** samsvarer Ralphs verdier i hovedsak et økologisk menneskes verdier. Han mener naturen er en helhet som har egenverdi og føler seg som del av den. Han anser dygder som viktige. Han er dog usikker på om han skal tro på noe som er større enn oss mennesker eller ikke.

Ralph tror på vekst og konkurransesamfunnet, men med fokus på å beskytte naturen. Dette stemmer overens med et grønt økonomisk menneskes syn på **økonomi**. Han er imidlertid opptatt av at veksten skal gi økt livskvalitet og at det ikke er for stor forskjell på rik og fattig. Han er bekymret for store globale selskapers makt, han synes den tredelte bunnlinjen høres logisk ut og synes selv at konkurranse er litt slitsomt. Han liker å samarbeide. Det knytter ham til det økologiske mennesket.

Ralph gir tydelig uttrykk for bekymret for **naturen**. Han mener miljøproblematikken kan løses ved bruk av teknologi og økonomiske insentiver. Dette samsvarer i hovedsak med oppfatningen til det grønne økonomiske mennesket. I praksis er han også et grønt økonomisk menneske; han har noe fokus på å leve slik at han ikke belaster naturen for mye. Han mener imidlertid at vi ikke må ha for stor tro på teknologiske løsninger og at forbruket må reduseres noe, dette knytter ham til det økologiske mennesket.

Ralphs syn på hva som gir livskvalitet i et **samfunn** er veldig identisk med det økologiske menneskets syn. Han peker på sosiale relasjoner, fellesskap, respekt, likeverd, rettferdighet, god helse, menneskelig omsorg og gode lokalsamfunn som viktige verdier. Og han liker å samarbeide.

Han er imidlertid ikke glad i å konkurrere og synes det kan bli for mye press og stress på jobben. Dette er forhold som er resultat av dagens konkurranseøkonomi.

Oppsummering

Ralph er en blanding av et økologisk og grønt økonomisk menneske, men heller mest mot det økologiske mennesket. Innenfor livssyn og synet på hva som er viktig for å leve det gode liv i det gode samfunn/ høy livskvalitet framstår Ralph som et økologisk menneske. Når det gjelder økonomi og natur er han noe midt imellom et grønt økonomisk og økologisk menneske. Hans livssyn og forståelse av hva som gir et godt samfunn/høy livskvalitet er følgelig basert på et organisk verdisett, mens hans syn på økonomi og natur er basert på en blanding av et organisk og et mekanistisk verdisett.

Ralph liker ikke alt ved dagens samfunnsutvikling og han uttrykker bekymring over flere forhold. Som vi har sett hos de øvrige intervjupersonene, harmonerer ikke Ralphs organiske verdsett knyttet til det å ha høy livskvalitet med det mekanistiske verdsettet dagens samfunn bygger på. I motsetning til mange av de andre intervjupersonene, uttrykker han imidlertid ikke direkte frustrasjon over forholdene. Han synes å mene at for å nå målet om en bedre verden, som han mener avhenger av en konkurranseøkonomi, må man tåle konsekvensene av denne økonomien. Han må følgelig tåle å leve med de negative konsekvensene av den økonomiske modellen han tror på og som dagens utvikling bygger på.

4.1.7 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Martin

Beskrivelse

Martin er ca. 20 år og studerer til siviløkonom. Han bor hjemme hos foreldrene. I tillegg til studiet har han deltidsjobb i en matbutikk. Han er en seriøs student som er opptatt av å gjøre det bra.

Livssyn og etikk

Martin definerer seg som agnostiker. Han tror at om ikke alt, så henger store deler av det som eksisterer sammen med hverandre. Han mener naturen har både instrumentell verdi og egenverdi. Han er ikke mye ute i naturen, men når han er der opplever han stillhet og ro, at han kopler av. Men Martin føler seg ikke som en del av naturen. *Det er nesten som å se på TV* sier han. Han vil gjerne bli forbundet med egenskaper som ærlighet, respekt, osv.

Økonomi

Martin tror økonomisk vekst er viktig. Han mener at konkurranse er bra, det gir økt kvalitet, skaper et sunt næringsliv og sikrer mot monopol. Han mener at samarbeid kan være viktig så lenge det ikke hemmer konkurransen i markedet. Han er litt usikker på om det er riktig å bruke opp naturressursene og regne med at de kan erstattes av nye ressurstyper. Som økonom mener han ja, men som privatperson er han ikke helt sikker. Han tror økonomisk vekst vil kunne bekjempe fattigdom ved at man for eksempel etablerer virksomheter i fattige land.

Han mener at store globale selskaper kan bli et problem. De kan få høyere omsetning enn lands BNP. Det betyr mye makt og stor innflytelse. En løsning er at myndighetene regulerer dette. Han mener vi må ha storskalaproduksjon for at norske varer skal være konkurransedyktige. Personlig kan han tenke seg å betale mer for å få produkter fra småskalaprodusenter. Han mener det er rom for begge typer produksjon.

Han synes det høres fornuftig ut at økonomisk aktivitet baseres på den 3-delte bunnlinjen.

Selv er ikke Martin veldig opptatt av materielle goder. Han liker ikke å handle, så han kjøper produkter som ikke går av mote, som han kan bruke lenge. Han liker tekniske duppeditter.

Natur

Slik som miljøproblematikken framstilles i media, blir man jo bekymret, sier Martin, men han har roet det noe ned når det gjelder global oppvarming. I sum er han litt bekymret.

Martin mener myndighetene må kunne bruke skatter, avgifter og reguleringer for å dreie produksjonen bort fra uønsket retning. Han mener politikerne kan gjøre mer enn de gjør i dag. Norge er imidlertid ikke verstingen. Vi er et lite land. Det er de store aktørene, som USA og Kina, som må gjøre noe.

Martin føler ikke at det er veldig viktig for ham å bidra i forhold til miljøutfordringene. Han kan imidlertid, til en viss grad, tenke seg å betale mer for produkter for å beskytte naturen og redusere forbruket som del av en felles nasjonal eller global dugnad.

Han kjøper ikke økologisk mat. Etter han fikk sertifikat bruker han bilen mye. Han tror ikke han kunne være med i et bilkollektiv. Når han skal til skolen kjører han kollektivt fordi det er det enkleste. Han har ikke fokus på gjenbruk og resirkulering.

Martin er glad i dyr og mener de skal ha det bra. Han synes ikke det er ok at dyr proppes med mat for å bli billig kjøtt. Når han selv spiser kjøtt tenker han imidlertid ikke over om det kommer fra et dyr som har hatt det bra eller ikke.

I butikken der han har deltidsjobb, kastes det mye mat. Det liker han ikke.

Samfunn og livskvalitet

Familien er det viktigste for Martin. Studiekameratene er også viktige. De hjelper hverandre. Han får mer ut av studiet når de er to som leser sammen enn når han leser alene. I en framtidig jobb vil et godt arbeidsmiljø med gode kolleger, at han jobber i en solid bedrift som kan gi ham en trygg arbeidsplass og at han får jobbe med noe han er bekvem med, være betydningsfullt. Han ønsker å ha en jobb som gir anseelse. Han vil gjerne bli assosiert med å være siviløkonom. Økonomisk trygghet er vesentlig. Og det er viktig å kunne få familie og barn en gang i framtiden. Kultur og tradisjoner er betydningsfullt, det er med å skape vår identitet. God helse er avgjørende.

Martin tror teknologi vil spille en stor rolle i framtiden, være det viktigste. Han tror vi vil finne andre ressurser som vil erstatte dagens og finne opp nye måter å gjøre ting på. Han tror levestandard og forbruk vil gå opp. Urbaniseringen vil fortsette og byene vil øke i størrelse. Flere vil bo i leiligheter. Selv vil Martin helst bo i hus med hage.

Når det gjelder omsorg mener Martin at tekniske nyvinninger ikke kan erstatte menneskelige relasjoner. Det kan ikke bare handle om effektivitet.

I matbutikken Martin jobber i, har han fått ny sjef som vil de skal være mer effektive. Han sjekker ofte om de har gjort det de skal og pusher dem hele tiden til å gjøre veldig, veldig mye. *Det tar på å jobbe mot tidspress og være effektiv hele tiden*, synes Martin.

Martin er sliten etter studier og jobb, så i fritiden liker han å slappe av og se på TV, enten sammen med venner eller med familien. Han føler seg for sliten til å trene. Han går sjelden på kino. I feriene liker han også å slappe av og kople skikkelig ut. Han har vært på noen byferier, men blir småstresset av det, får ikke roet ordentlig ned da. Han foretrekker heller sydenferier og hytteturer. Han har ikke vært mye på fjellet, men liker seg der, der er det avslappende og avkoplende.

Martin opplever ikke alle valgmulighetene som noe problem. Han bruker ikke mye tid på å velge. Når han har kjøpt noe går han etter det samme merket neste gang, eller har kjøper det venner og familie anbefaler.

Martin mener at menneskene i utviklingsland har like mye rett som oss til å ha det bra, og kan tenke seg å betale mer for varer dersom han visste at pengene gikk til arbeiderne og ikke til sjefene.

Martin synes det kunne vært OK med litt mer gladnyheter i media.

Analyse

Observasjonene av Martin er vist i vedlegg 4.7.

Martins **livssyn** og etikk samsvarer i relativt stor grad med det økologiske menneskets syn. Han tror at naturen i stor grad er en helhet, at den har egenverdi og at dygder er viktige. Han føler imidlertid ikke at han er en del av naturen og har ikke fokus utover egne og nære relasjoner behov. Dette knytter ham til det (grønne) økonomiske mennesket.

I synet på **økonomi** er Martin i stor grad beslektet med det grønne økonomiske mennesket. Han tror på økonomisk vekst, markedsøkonomi, konkurranse og storskalaproduksjon og økonomiske insentiver for å regulere miljøproblemene. Han er imidlertid skeptisk til utviklingen av store globale selskaper, er interessert i å støtte småskalaproduksjon og synes en økonomi basert på den tredelte bunnlinjen høres fornuftig ut. I studiesammenheng opplever han at samarbeid er stimulerende og gir økt innsats. Han er ikke veldig materielt orientert. Dette er verdier som samsvarer med det økologiske menneskets verdier.

Martin er litt bekymret for **naturen** og miljøet. Han tror økonomiske insentiver kan brukes for å kontrollere skadelig produksjon, men ser ikke behov for at verken Norge eller han selv bidrar veldig mye i forhold til miljøutfordringene. Han har ikke fokus på at hans leveste påvirker miljøet. Dette knytter ham til noe mellom det økonomiske og grønne økonomiske mennesket. Han er imidlertid opptatt av at dyr skal ha det bra og liker ikke at det kastes mat. Dette er verdier som samsvarer med det økologiske menneskets verdier.

Når det gjelder hvilke verdier som er viktige for å ha et godt liv i et godt **samfunn**, peker Martin på verdier som knytter ham til det økologiske mennesket som gode og nære sosiale relasjoner, fellesskap, trygghet, givende arbeid, tradisjoner, god helse, menneskelig omsorg og rettferdighet.

Martin tror framtidens samfunn vil være teknologibasert og urbanisert med kontinuerlig økende levestandard og forbruk og basert på konkurranse og markedsøkonomi. Martin synes imidlertid det er slitsomt med tidspresset og effektiviseringskravet han opplever i dagens konkurransebaserte markedsøkonomiske samfunn.

Oppsummering

Når Martin uttaler seg som økonom, samsvarer hans synspunkter i stor grad med det økonomiske menneskets. Når han uttaler seg på vegne av egne følelser, samstemmer det han sier i stor grad med hva det økologiske mennesket mener. Når det gjelder livssyn og synet på hva som er viktig for å leve det gode liv i det gode samfunn/høy livskvalitet, framstår Martin i hovedsak som et økologisk menneske. Når han følelsesmessig uttaler seg om økonomiske forhold og hvordan ivareta naturen uttrykker han synspunkter som også samsvarer med det økologiske menneskets syn. Hans tanker og meninger om økonomi og natur samstemmer imidlertid i stor grad med det grønne økonomiske/økonomiske menneskets oppfatning. Hans livssyn og forståelse av hva som gir et godt samfunn/høy livskvalitet og hans følelsesmessige engasjement innen økonomi og natur, er følgelig i hovedsak basert på et organisk verdsett mens hans intellektuelle syn på økonomi og natur i hovedsak er basert på et mekanistisk verdsett.

Martin gir uttrykk for dissonansen mellom sin mekanistiske og organiske del på ulike måter: Den mekanistiske Martin tror vi får en framtid hvor urbanisering, levestandard og forbruk vil øke. Den organiske Martin vil bo i hus med hage utenfor bysentrum og er ikke materielt opptatt. Den mekanistiske Martin tror på en konkurransebasert markedsøkonomi, mens den organiske Martin synes det er slitsomt å jobbe med tidspress og krav til effektivitet, som er konsekvenser av en slik økonomi og føler seg mye sliten. Den mekanistiske Martin mener

storskalaproduksjon er viktig for å være konkurransedyktige, mens den organiske Martin er skeptisk til for store selskaper fordi de får for mye makt. Den mekanistiske Martin mener konkurranse er nødvendig for å få lave priser, mens pris ikke alltid er bestemmende for hva den organiske Martin kjøper. Den mekanistiske Martin opplever seg selv som en betrakter av naturen, mens den organiske Martin opplever ro, avkopling og at han slapper av i naturen.

Martin synes ikke å være seg bevisst disse inkonsekvensene. Han gir ikke inntrykk av å se at det er en dissonans mellom hans verdier for hva som gir høy livskvalitet og de verdiene konkurranseøkonomien og dagens samfunn bygger på. Det at Martin ikke er seg bevisst denne motsetning, er muligens grunnen til at han ikke uttrykker direkte frustrasjon. Han forteller imidlertid at han er mye sliten og trenger å hvile etter jobb og studier. Flere forhold ved det mekanistiske samfunnet synes å gjøre ham stresset og utmattet. Det synes som om Martin ubevisst sliter med konsekvenser av det mekanistiske samfunnet han lever i og har tillit til.

4.1.8 Beskrivelse, analyse og oppsummering av Marit

Beskrivelse

Marit er i slutten av tyveårene, enslig og uten barn. Hun studerer og jobber deltid i butikk. I ungdommen opplevde hun rotløshet, så ikke egne ressurser og slet med anoreksi. Hun flyttet hjemmefra uten å ha fullført videregående skole og fikk jobb i en matbutikk. Svært ung ble hun assisterende butikksjef. Hun har fadderbarn. Hun er et menneske med et stort engasjement.

Livssyn og etikk

Marit er ikke religiøs, men tror på noe som er større enn henne selv, men tror mer det er en slags sjette sans, enn at det er liv i verdensrommet. Hun mener at alt henger sammen med alt, at alt har en egenverdi. Hun er opptatt av naturen og føler seg i ett med den: *Jeg elsker regn. Fikk slik lykkefølelse her en dag det plasket ned; mørkt, regnet slo mot pannen, var i ett med naturen, majestetisk... Ufattelig godt å dra på hytta, sitte på en stubbe, sitte i fjæra og få ro...*

Marit er opptatt av å være et medmenneske. Hennes overordnede mål i livet er å gjøre en forskjell i verden. Hun mener ærlighet, måtehold, osv. er kjempeviktige verdier.

Økonomi

Marit mener at vi ikke trenger mer økonomisk vekst og flere ting: *vi kunne levd i mange år på det vi allerede har*, sier hun. Hun setter spørsmålsteget ved om det er riktig å bruke opp naturressurser og tro at de vil kunne erstattes med nye typer ressurser, *Kanskje blir det ressurser som vil koste miljøet enda mer*, sier hun. Hun mener litt konkurranse kan være bra

for å hindre monopol. Samarbeid er imidlertid veldig viktig og hun liker selv å samarbeide. Hun er ikke opptatt av materielle goder og tror ikke det hever livskvaliteten.

Marit er opptatt av å støtte opp under småskalaproduksjon. Det å handle produkter fra små produsenter innehar en egen kvalitet: *Følelsen det gir å kjøpe på bondens marked. Der står bonden kjempeblid. Denne her osten har jeg laget, ...og du går hjem og tar opp en flaske vin. Det gir en helt annen følelse enn den osten du kjøper ferdigskåret på Meny gir.*

Hun mener at vi ikke bare kan styre etter lønnsomhet, vi må ta vare på ressursene og tenke bærekraftighet.

Natur

Marit er bekymret for miljøet og spesielt for hvordan vi skal klare oss i framtiden: *Når jeg ser hvor mye vi har ødelagt bare i vår levetid, ja de siste 100 årene, i forhold til ødeleggelsene de 900 årene før det, ja da blir jeg bekymret, sier hun.*

Det er viktig for meg å stå til ansvar for det forbruket jeg har, og veldig viktig for meg at jeg føler jeg kan bidra, sier Marit. Hun har en indre konflikt når det gjelder eget forbruk. Hun kan tenke seg noe nytt, men klarer ikke å rettferdiggjøre at hun kan kjøpe det. For eksempel TV'n. Jeg ser forskjell på bildene på nyere TV-apparater kontra min egen, men jeg ville ikke kunne rettferdiggjøre og kjøpe ny TV for å få bedre billedkvalitet når den jeg har fungerer så godt. Samme med sofa. Vil jo ha mindre sofa, men kan ikke rettferdiggjøre og kaste den jeg har, for den fungerer jo.

Marit er villig til å betale mer for varer for å beskytte naturen og er villig til å avstå fra materiell vekst og eventuelt redusere forbruket. Hun synes ordningen med gjenbruk er genial, at andre kan bruke om igjen noe man selv ikke lenger trenger. Hun kan godt tenke seg å være med i et bilkollektiv.

Hun har ikke veldig stort fokus på økologisk mat og hun kaster mye mat fordi det er vanskelig for henne å ha nok struktur i hverdagen til å planlegge måltidene. Hun ønsker imidlertid å prøve å gjøre noe med dette. Hun er veldig opptatt av dyrevelferd og spiser generelt lite kjøtt. Hun spiser ikke kylling fra Prior fordi hun mener de ikke behandles godt nok.

Hun betaler gladelig skatter og avgifter for å avhjelpe miljøproblemene. Hun tror at ny teknologi bare i en viss grad, vil bidra til å bedre miljøet.

Samfunn og livskvalitet

Familien er veldig viktig for Marit: *De er der alltid for deg, det gir trygghet og tilhørighet. Du kan stole på dem, uansett hva du gjør, er de der for deg*, sier hun. Vennene er også svært viktig. Hun var så ung da hun flyttet til Oslo, så vennene ble hennes utvidede familie. Å ha et arbeid å gå til er vesentlig. Tradisjoner er ufattelig viktig for å skjønne hvem vi er og kjenne vårt opphav.

God helse er avgjørende. Hun har vært syk av anoreksi to ganger. Hun ble ikke tilbudt oppfølging eller psykolog da hun ble skrevet ut fra sykehuset første gang hun var syk. Hun tror det førte til at hun ble syk igjen. Hun mener det er veldig viktig å kunne ha noen å snakke med når ting blir vanskelige: *Bare det å ta seg tid til folk kan forhindre masse*, sier hun.

Hun vil gjerne bo et sted hvor hun kan ha hage. Hun kunne godt tenke seg småbruk, men tror ikke det er realistisk: *Jeg er vokst opp på gården til bestemor og bestefar mye av barndommen. Sett kalver bli født, matet griser. Det beste jeg visste etter at kalvene hadde fått melk, var å stikke hånden inn i munnen deres, kjenne de sutte med den røe tunga si. Gå og rope på kyrne om kvelden og få dem inn. Fine minner*, sier hun.

I fritiden liker Marit å trene, høre musikk, gå på konserter og i teater, lese, brodere og sy. Hun liker opplevelsesferie og storbyferie, å oppleve andre kulturer.

Marit ønsker å arbeide med motivasjon. Hun er opptatt av hvordan man kan redusere turnover og langtidssykdom og få folk til å trives i jobben, få den enkelte til å finne styrken i seg selv uten å bli ødelagt av et dårlig arbeidsmiljø *Det er mange kurs for ledere, men ingen for dem på lavere nivå. Hvorfor skal man ikke coache og lede dem som er butikkens ansikt utad? Det er min greie*, sier hun.

Hun sluttet i jobben fordi hun opplevde at hun ikke ble gitt tid til å utøve lederrollen skikkelig: *I jobben ble jeg kurset i ledelse, men fikk ikke tid og ressurser til å utøve dette. Fordi ting skal være så shop, shop, shop, og det forventes så mye på kort tid, glemmer vi å ta vare på de menneskelige ressursene*.

Innen omsorg tror Marit at noen tekniske hjelpemidler kan være bra å ha, men å effektivisere for eksempel gamle hjem innebærer at man mister mye av den menneskelige nærheten: *Farmor var på sykehjem siste året før hun døde. Det var forferdelig å oppleve hvor effektivt alt skulle være. Hvor lite verdighet. De hadde jo alarm, så de var jo trygge, men det var jo ikke noe kvalitet*, sier hun.

Det å møte hverandre fysisk er veldig viktig. Man får ikke den samme dynamikken gjennom for eksempel videokonferanser, mener Marit.

Marit prøver å ha et distansert forhold til krisefokuset i media. Hun kan fort bli urolig hvis hun går inn i det. Da påvirker det livskvaliteten hennes negativt.

Hun synes ikke det er så positivt med alle valgene vi har i dag. Det stimulerer bruk- og kastmentaliteten. Også når det gjelder partnervalg ser vi dette, mener hun.

Marit er opptatt av å være noe for andre mennesker, være den vennen alle kommer til når de trenger en å snakke med. Det føler hun at hun er blitt, og det føler hun er godt. Hun vil gjerne bli kjent for å ha gjort noe bra, anerkjent for å ha bidratt, gjort en forskjell. Hun opplever at hun er en naturlig leder og ser for seg at hun en gang i framtiden vil ha en lederjobb, ikke fordi hun søker en toppstilling, men fordi hun fort kan komme dit. Hun ønsker å brenne for det hun gjør.

Marit har lyst til å bli en bevisst forbruker som har kunnskap om det hun handler. Hun er opptatt av rettferdighet.

Analyse

Observasjonene av Marit er vist i vedlegg 4.8.

Når det gjelder **livssyn** er Marits verdier i stor grad sammenfallende med det økologiske menneskets verdier. Hun tror på noe som er større enn seg selv; en sjette sans, at alt i naturen er en del av en helhet og at naturen har egenverdi og hun føler seg som en del av den. Dygder er viktige og hun ønsker å bidra utover seg selv.

Marits syn på **økonomi** samstemmer også i stor grad med det økologiske menneskets syn. Hun mener vi ikke trenger mer økonomisk vekst og at vi må ha en økonomi som tar vare på naturressursene, støtter opp under småskalaprodusenter og fokuserer på samarbeid. Hun er ikke veldig opptatt av materielle ting. Hun tror imidlertid man må ha en viss grad av konkurranse. Det knytter henne til det grønne økonomiske mennesket.

Hun er bekymret for miljøet og **naturen**. Hun er opptatt av å bidra til å redusere miljøbelastningen gjennom å betale skatter og avgifter, ha et lavt forbruk, eventuelt redusere forbruket, betale mer for varer, gjenbruke og delta i kollektive løsninger. Hun er veldig opptatt av dyrevelferd. Dette knytter henne til det økologiske mennesket. Hun har imidlertid ikke stor fokus på økologisk mat og kaster en god del mat. Dette knytter an mot det økonomiske mennesket.

Forhold som Marit opplever er viktige for å leve det gode liv i det gode **samfunn** samsvarer med det økologiske mennesket oppfatning. Dette innebærer blant annet gode og nære

relasjoner, gode menneskemøter, et meningsfylt arbeid, god helse, å bo grønt, kunst og kultur, rettferdighet og det å kunne være noe for andre og føle at hun bidrar.

Hun reagerer på forhold ved dagens samfunn som hun opplever ikke bidrar til det gode liv, slik som effektiviseringsjaget og mangel på menneskemøter og menneskelig omsorg i arbeidslivet, medias fokus på kriser og alle valgmulighetene som stimulerer bruk- og kastmentaliteten.

Oppsummering

Marit framstår i hovedsak som et økologisk menneske. Hennes verdier sammenfaller i stor grad med det økologiske menneskets organiske verdier både når det gjelder livssyn og synet på økonomi, natur og hva som skaper et godt samfunn/ høy livskvalitet. Hun deler imidlertid delvis det grønne økonomiske menneskets mekanistiske syn på konkurranse.

Marit opplever at det er flere forhold ved dagens samfunn som er ugreie. Dette samsvarer med at hennes organiske verdsett når det gjelder høy livskvalitet ikke harmonerer med det mekanistiske verdsett som dagens samfunn bygger på. Hun gir uttrykk for bekymring for utviklingen, men gir ikke inntrykk av å være låst fast i frustrasjon og en følelse av maktesløshet, slik flere av de andre intervjupersonene er. Det kan bero på at hun har gjort et valg om å være aktivt med til å bidra til en bedre verden. Hun er opptatt av å være noe for andre, gjøre en forskjell, arbeide med å motivere andre og har sluttet i jobben og utdanner seg nå for å kunne bidra på det menneskelige plan.

4.2 Tematisk analyse

I forbindelse med den tematiske sammenstillingen av intervjupersonens verdier og prinsipper, har vi inndelt disse i to grupper; organisk verdisyn og mekanistisk verdisyn som beskrevet i kapittel 3.4.2. Et organisk verdisyn innebærer at intervjupersonens verdier og prinsipper kan knyttes opp mot det økologiske menneskets verdisyn og et mekanistisk verdisyn at intervjupersonens verdier og prinsipper kan knyttes opp mot det økonomisk eller grønne økonomiske menneskets verdisyn.

I de følgende tabellene definerer «O» et organisk verdisyn og «M» et mekanistisk verdisyn. Spørsmålene i tabell 3.1.1, er i tabellene omformet til utsagn. Utsagnene er formulert slik at en bekreftelse angir at intervjupersonen har en oppfatning som samsvarer med verdiene og prinsippene til det økologiske mennesket. Dette betegnes med «O» i tabellen. Dersom intervjupersonen ikke bekrefter utsagnet, samsvarer dette med synspunktene til det økonomiske eller det grønne økonomiske mennesket og benevnes med «M». Ut av tabellene

vil man følgelig kunne lese hvordan fordelingen av organiske og mekanistiske verdisyn er blant intervjupersonen og kunne vurdere om det er fellestrekk når det gjelder verdisyn.

I tabellene har vi angitt alder og yrke/utdannelse. Dette er ikke et forsøk på generalisering, men informasjon som vi bruker for å vurdere fellestrekk.

Vi oppsummerer bruken av symboler:

O = intervjupersonen bekrefter utsagnet. Det innebærer at personen har et organisk verdisyn

M = intervjupersonen avkrefter utsagnet. Det innebærer at personen har et mekanistisk verdisyn

OM = intervjupersonen er både enig og uenig i utsagnet, men mest enig. Personen har et verdisyn som heller mest mot det organiske.

MO = intervjupersonen er både enig og uenig i utsagnet, men mest uenig. Personen har et verdisyn som heller mest mot det mekanistiske.

-- = temaet er ikke tatt opp med intervjupersonen.

O' eller M' = utsagnet har ikke vært diskutert med intervjupersonen i den formen det står, men ut fra samtalen mener vi å være sikre på intervjupersonens ståsted.

Forkortelser: hum.= humaniora, ing. = ingeniør, ing. privat = ingeniør i det private næringsliv, stud. = student, stud. økon. = student økonomi, økon. = økonom

4.2.1 Livssyn og etikk

Tema (L1):

Tabellen viser at intervjupersonen er delt i synet på om det eksisterer noe utover denne fysiske verden eller ikke. Ca. halvparten mener ja og de øvrige mener nei. Svarene synes å være uavhengige av kjønn og utdannelse/yrke.

Tema (L2):

Alle intervjupersonene gir uttrykk for at alt i naturen, i større eller mindre grad, henger sammen *Alt er en symbiose...* er et av utsagnene.

Tema L(3) og L(4):

Alle opplever at naturen har egenverdi. Alle unntatt en uttrykker at de føler seg som en del av naturen. *...å kunne gå ut og koble av og være et sted hvor det hersker fred og ro...og...jeg føler meg som et element i naturen...* er noen av utsagnene. Yngstemann som også er

økonomistudent, er den eneste som føler at han ikke er en del av naturen. Men også han opplever at han finner stillhet og ro og at han kopler av der.

Tema L(5)

Alle intervjupersonene vi har tatt det opp med, mener at det er viktig med mangfold både i naturen og i samfunnet. En kommenterer at *...mangfold er av det gode på generell basis*. En annen sier at *...vi er inne i en tragisk kjede av menneskehetens historie fordi artsmangfoldet blir mindre og mindre*.

Tema (L6):

Alle mener ærlighet, måtehold, osv. er viktige verdier. Utsagnene varierer fra *...det er verdier jeg gjerne vil bli forbundet med...* til *... det er alfa og omega, kjempeviktig*.

Et flertall av intervjupersonen finner det meningsfulle i å bidra utover seg selv og nærmeste familie. *Jeg vil være til nytte, være en ildsjel...* og *...jeg ønsker å bidra, gjøre en forskjell* er noen av utsagnene. Dette er i henhold til dygdsetikken, det økologiske menneskets etikk, som innebærer at det er nødvendig å engasjere seg i egooverskridende aktiviteter for å oppleve et meningsfullt liv (kapittel 2.3.3). Denne holdningen synes ikke å være alders- kjønns- eller utdannelses-/yrkesrelatert.

Kategori: Livssyn og etikk									
Intervjuperson		Karl	Oskar	Jane	Peter	Rune	Ralph	Martin	Marit
Alder (år)		30-40	50-60	20-30	40-50	40-50	50-60	20-30	20-30
Utdannelse/yrke		økon.	bonde	stud. sosial	hum.	ing.	ing. privat	stud. økon.	butikk/stud.
Tema	Utsagn								
(L1)	Det eksisterer noe utover det fysiske.	M	M	M/O	O	O/M	M/O	O/M	O
(L2)	Alt i naturen henger sammen.	O	O	O	O	O	O	O	O
(L3)/ (L4)	Naturen har egenverdi.	O'	O	O	O	O	O	O	O
	Personen føler seg som en del av naturen.	O	O'	O	O	O	O	M	O
(L5)	Viktig med mangfold i natur og samfunn.	--	--	O'	O	O	O	--	O'
(L6)	Verdier som ærlighet, måtehold... er viktige.	O	O'	O'	O	O	O	O	O
	Viktig å bidra utover seg selv og familien	O	O	O	O	M	O/M	M	O

Tabell 4.2.1 Intervjupersonenes mening om livssyn og etikk.

Oppsummering

Tabell 4.2.1 viser at alle intervjupersonene i hovedsak har et livssyn som samstemmer med livssynet til det økologiske mennesket.

4.2.2 Økonomi

Kategori: Økonomi									
Intervjuperson		Karl	Oskar	Jane	Peter	Rune	Ralph	Martin	Marit
Alder (år)		30-40	50-60	20-30	40-50	40-50	50-60	20-30	20-30
Utdannelse/yrke		økon.	bonde	stud. sosial	hum.	ing.	ing. privat	stud. øk.	butikk/ stud.
Tema	Utsagn								
(Ø1)	Ikke viktig med økonomisk vekst.	M	O	O	O	O	M	M	O
	Trenger ikke flere materielle ting.	O	O	O	O	O	O	O	O
(Ø2)	Tror ikke på markedsøkonomi	M	OM	O'	O	O	M	M	O'
(Ø3)	Ikke viktig med konkurranse	M	--	O	O	O	M	M	MO
	Opptatt av samarbeid	O	O	O	O	O	O	O	O
(Ø4)	Ikke bra med store globale selskaper.	--	O	O	O	MO	O	O	--
	Viktig med lokal småskala produksjon	--	MO	O	O	O	O	O	O
(Ø5)	Vektlegger People, Planet, Profit (PPP)	--	--	O'	O	--	O	O	O

Tabell 4.2.2 Intervjupersonenes mening om økonomiske forhold

Tema (Ø1) - (Ø3):

De fleste intervjupersonene mener at vi ikke trenger mer økonomisk vekst. *Vi trenger ikke mer vekst og velferd for å ha det bra*, er en generell oppfatning. Disse intervjupersonene stiller også spørsmål ved dagens markedsøkonomiske system og konkurranseøkonomien. Økonomen, økonomistudenten og ingeniøren med jobb i det private næringsliv mener imidlertid at man trenger økonomisk vekst, markedsøkonomi og konkurranse.

Det kan virke som det også er en kopling mellom utdannelse/yrke og synet på vekst, markedsøkonomi og konkurranse. De to intervjupersonene som er økonomiutdannet synes å ha et mer positivt syn på disse tre forholdene enn de øvrige personene. Ingeniøren innenfor det private næringsliv synes også å være mer preget av dette synet enn de øvrige intervjupersonene.

Alle intervjupersonene er opptatt av samarbeid, *...det å ha noen å snakke med og diskutere løsninger med...* og *...samarbeid gir positive ringvirkninger...* er typiske utsagn.

Ingen av intervjupersonene mener at de trenger flere materielle goder. Utsagn som ... *materielle ting er ikke det viktigste...* og ... *jeg har grei økonomi og savner ikke noe...* opplever vi er typiske for intervjupersonene våre. Dette kan synes å være i overensstemmelse med at alle svarer at måtehold er viktig (se L6). Lykkeforskning viser at 59 % av de spurte i 2007 mente at de ikke savnet noen materielle goder mens 38 % mente at de gjorde det (Hellevik 2008). Utsagnet om at man ikke trenger flere materielle ting kommer også fra de tre intervjupersonene som mener vi trenger økonomisk vekst, noe som også innebærer materiell vekst.

Tema (Ø4):

Et tydelig flertall av intervjupersonene synes å være skeptiske til store globale selskaper som får for mye makt og synes det er viktig med lokal produksjon. *Veldig trist at det blir større og større enheter, som får større og større gjennomslagskraft. ...Jeg tror på muligheten for å stimulere småskalabedrifter og småskalaproduksjon.* Disse oppfatningene deles også av de tre som tror på markedsøkonomi og konkurranse.

Tema (Ø5):

Alle intervjupersonene vi har snakket med det om, mener det er fornuftig med en økonomi som bygger på den tredelte bunnlinjen. ... *kan ikke bare styre etter lønnsomhet. Må tenke bærekraftig framover. Alle må ta et samfunnsansvar.*

Denne positive holdningen har også de intervjupersonene som er for markedsøkonomi.

Oppsummering

Et flertall av intervjupersonene har et organisk syn på temaene innen kategorien økonomi.

Synet på vekst, markedsøkonomi og konkurranse synes å være utdannelse/yrkesavhengig.

Økonomen, økonomistudenten og ingeniøren ansatt i det private næringsliv, har et mekanistisk syn på disse forholdene. Der vi har svar, ser vi imidlertid at disse personene har et organisk syn på de øvrige temaene i kategorien økonomi.

4.2.3 Natur

Det økologiske og grønne økonomiske mennesket har i stor grad samme syn på temaene i kategorien natur. De er begge bekymret for naturen og mener det må gjøres tiltak for å redusere miljøbelastningen. I tabell 4.2.3 vil et positivt svar (O) derfor representere det økologiske eller grønne økonomiske menneskets syn, mens et negativt svar (M) representerer det økonomiske mennesket.

Tema (N1)

Vi ser at alle intervjupersonene er bekymret for miljøet. *Jeg har bekymret meg veldig til tider, så jeg har måttet skjerme meg.* Alle har altså et økologisk eller grønt økonomisk syn på dette.

Tema (N2)

Kategori: Natur									
Intervjuperson		Karl	Oskar	Jane	Peter	Rune	Ralph	Martin	Marit
Alder (år)		30-40	50-60	20-30	40-50	40-50	50-60	20-30	20-30
Utdannelse/yrke		økon.	bonde	stud. sosial	hum.	ing.	ing. privat	stud. økon.	butikk/stud.
Tema	Utsagn								
(N1)	Er bekymret for miljøet	O'	O	O	O	O	O	MO	O
(N2)	<i>Nødvendige tiltak er:</i>								
	Statlige reguleringer, skatter, avgifter	O	O	--	O	MO	O	O	O
	Teknologiske løsninger	O	O	--	O	O	O	O	O
	Teknologi er bare en del av løsningen	O	O	--	O	O	O	M'	O'
	Kollektive løsninger	O	O'	O	O	--	O	O	O
	Myndigheter må bidra til fellesskapsløsninger	O	O	O	O	--	O	O	O
	<i>Er villig til å:</i>								
	Redusere forbruket	--	--	O	O	--	O	O	O
	Betale mer for å beskytte naturen	--	--	O'	O	--	O'	O	O
	<i>Bidrar privat ved å:</i>								
	Spise økologisk og lokal mat	M	M	M	O	O	MO	M	MO
	Redusere kjøttforbruket	M'	M'	M	O	O	M	M	O
	Ikke kaste mat	--	--	O	O	--	--	--	M
	Være opptatt av dyrevelferd	M	OM	O	O	O	M	MO	O
	Resirkulere/gjenbruke	O'	--	O	O	--	--	M	O
Velge kollektive transportløsninger	M	M	O	OM	M	MO	MO	O	
Fly lite/ha lokale ferier	M	M	OM	O	O	M	M	OM	
Ha fokus på miljø i det daglige	M	M	OM'	O	MO'	M	M	OM	

Tabell 4.2.3 Personenes miljøbekymring, mening om miljøtiltak og egne miljøbidrag

Alle intervjupersonene ser behov for å innføre tiltak for å beskytte miljøet. *Politikere bør gjøre mer, ikke så mye mer å si om dette.* Med ett unntak svarer intervjupersonen positivt på de

tiltakene som har vært diskutert med dem. Unntaket er økonomistudenten som gir uttrykk for at teknologi vil kunne løse alle miljøproblemene. De øvrige mener at teknologi kun vil løse en del av problemene.

Alle vi har diskutert det med, er villig til å redusere eget forbruk og betale mer for produkter for å redde miljøet. *Hvis alle kunne gått inn og kontrollert sitt eget forbruk, kunne vi kommet en vei, sier en. En annen sier: Jeg kan redusere forbruket hvis media, politikere, verdensorganisasjoner, hvis de går ut med at det er nødvendig og viktig. Som del av en felles dugnad.*¹

Tabellen viser at kun en av intervjupersonene har et gjennomgående bevisst forhold til å ta miljøhensyn i hverdagen. Det er intervjupersonen som har valgt å leve bærekraftig. To (tre*) andre intervjupersoner har et relativt bevisst forhold til dette. Fire intervjupersoner har lite fokus på temaet. Dette er i dissonans med at alle sier de er opptatt av miljøet og ønsker å bidra.

Vi ser at tre av de fire som har lite fokus på miljø i hverdagen er økonomen, økonomistudenten og ingeniøren i privat næringsliv, de samme tre som mener vi må ha økonomisk vekst, markedsøkonomi og konkurranse.

Oppsummering

Vi observerer at alle intervjupersonene i større eller mindre grad er bekymret for miljøet, alle mener man bør gjøre tiltak for å beskytte naturen, og alle vi har snakket med det om, er villige til selv å bidra. I den praktiske hverdagen er det imidlertid få av intervjupersonene som uttrykker at de bevisst bidrar til å beskytte miljøet.

Tre av de fire som handler mest mekanistisk i hverdagen er de samme som har et mekanistisk syn på vekst og økonomisk modell (se tabell 4.2.2).

4.2.4 Samfunn

Informasjonen vi har innhentet i kategorien samfunn, har vi valgt å presentere i fire tabeller. De tre første tabellene omhandler tema (S1). Første tabell tar opp de forhold intervjupersonene mener er viktige for å ha høy livskvalitet. Den neste tabellen presenterer intervjupersonenes syn på de forholdene ved dagens samfunn vi ønsket å få uttalelser om. Den tredje tabellen gir en oversikt over tema intervjupersonene selv brakte inn i samtalen. Siste tabell omhandler tema (S2).

---

* Bidrar positivt til miljøet fordi han ønsker å ta vare på helsen, ikke av miljøhensyn.

I de følgende tabellene har (O) og (M) samme betydning som beskrevet innledningsvis, dvs. at (O) angir at intervjupersonene har en oppfatning som samsvarer med verdisynet til det økologiske mennesket (en organisk oppfatning), mens (M) samsvarer med synspunktene til det økonomiske eller det grønne økonomiske mennesket (en mekanistisk oppfatning).

Tema (S1)

Livskvalitet

I tabell 4.2.4 har vi tatt med tre temaer fra tidligere tabeller fordi de har med livskvalitet å gjøre. Det er naturopplevelse, å bidra utover seg selv og materielle goder.

Vi ser at intervjupersonene er svært enige om hva som er viktig for å leve et godt liv og illustrerer dette med følgende sitater: Gode nære relasjoner; ...*Trygghet i bunn, familie og venner, yte noe til noen å få noe tilbake. God helse; ...God helse betyr alt. Det er et være eller ikke være. Det viktigste i livet er å ha god helse.* Naturopplevelser; ...*jeg føler meg som et element i naturen, Å bo grønt;...Skulle gjerne ha så mye hage at jeg kan ha et lite hageselskap.* Og å ha et meningsfylt arbeid å gå til; *Trenger å ha noe som opptar meg, ha kollegaer og bruke hodet.* Videre mener alle at flere materielle ting ikke vil bidra til økt livskvalitet. *Jeg har nok, er ikke opptatt av å ha mange ting, nye ting eller merkevarer...* beskriver holdningen.

Kategori: Samfunn									
Intervjuperson		Karl	Oskar	Jane	Peter	Rune	Ralph	Martin	Marit
Alder (år)		30-40	50-60	20-30	40-50	40-50	50-60	20-30	20-30
Utdannelse/yrke		økon.	bonde	stud. sosial	Hum.	ing.	ing. privat	stud. økon.	butikk/stud.
Tema	Utsagn								
(S1)	<i>Bidrar til livskvalitet:</i>								
	Nære sosiale bånd	O	O	O	O	O	O	O	O
	God helse	O	O'	O	O	O	O	O	O
	Tradisjoner	O	O'	--	O'	MO'	MO'	O	O
	Naturopplevelser	O	O	O	O	O'	O	O	O
	Å bo i hus med hage	O	O'	O	O	O	O	O	O
	Å ha et meningsfylt arbeid	O	O	O	O	O	O	O	O
	Å yte noe for andre utover nær familie	O	O	O	O	M	MO	M	O
	Å ikke være opptatt av sosial status	O'	O'	O	O	O	O'	M	O
	Å ikke være opptatt av flere materielle ting	O	O	O	O	O	O	O	O
	Å ikke være opptatt av friheten ved å ha bil	M'	M'	O	O	M	M	M	O

Tabell 4.2.4 Intervjupersonenes mening om hva som er viktig for å ha høy livskvalitet

Dette stemmer godt overens med norsk lykkeforskning. Den viser at gode nære relasjoner og god helse er de faktorer som bidrar mest til folks lykkefølelse (Hellevik 2008). I en norsk undersøkelse om livskvalitet fant man at naturopplevelser og nærhet til familie og venner var det de fleste forbandt med god livskvalitet (Hareide 1991). Lykkeforskningen (Hellevik, 2008) viser videre at bare seks prosent av befolkningen ønsker å bo sentralt i store bysentra og at dette tilsvarer omtrent den andelen som er vokst opp sentralt i storbyer. Disse resultatene stemmer også godt overens med våre funn. Ingen av våre intervjupersoner er vokst opp i storbyer, og ingen ønsker å bo der.

Lykkeforskningen viser at utdanning ikke påvirker lykkefølelsen vesentlig. Hvilken næring eller stillingskategori en hører hjemme i synes heller ikke å ha betydning for lykkefølelsen. Dette synes å stemme med våre funn. Intervjupersonene peker på at det viktigste er at jobben er interessant, meningsfylt og for et flertall må den oppleves som nyttig for samfunnet. Mulighet for kreativ utfoldelse og utfordringer, bli respektert, ha gode kollegaer, at ting fungerer godt på jobben, godt arbeidsmiljø og å ha en jobb der en betyr noe for andre, er også momenter som trekkes fram. Med unntak av økonomistudenten peker følgelig ingen av intervjupersonene på utdanningsnivå eller type yrke som utslagsgivende for å ha et bra liv. Økonomistudenten peker på at det er viktig å assosieres med siviløkonomstudiet.

Det at intervjupersonene framhever viktigheten av et meningsfylt arbeid, stemmer også med Maslows behovsteori som påpeker at når vi har behov for selvrealisering (se kapittel 2.3.3).

Det å yte utover seg selv er omtalt i kapittel 4.2.1 under tema L6. Forholdet til materielle ting er behandlet i kapittel 4.2.2 under tema Ø1

Oppsummert ser vi at så å si alle de forholdene intervjupersonene er enige om at bidrar til et godt liv, er organiske verdier. Flesteparten er verdier som lykkeforskningen påpeker som viktige for å oppleve tilfredshet og det er verdier som er anerkjent i samfunnet som gode og nødvendige verdier for å ha det godt.

Syn på utvalgte sider ved dagens samfunn

Alle intervjupersonene er opptatt av at teknologi ikke må erstatte mennesker i omsorgsyrkene. *Mye blir borte ved ikke å ta seg tid, ikke å stoppe opp. Det er noen sosiale behov som jeg tror går dukken ved å tilfredsstille krav til effektivitet...* er et utsagn som godt uttrykker dette.

Alle opplever i større eller mindre grad at effektivitetsjaget og kravet om stadig å bli mer produktiv er en belastning. *Stress forårsaket av kravet om effektivitet, det er ikke bra! Blir for*

mye kjør. Forventes for mye på kort tid. Kanskje derfor mange går på veggen, er eksempel på utsagn om dette.

Kategori: samfunn									
Intervjuperson		Karl	Oskar	Jane	Peter	Rune	Ralph	Martin	Marit
Alder (år)		30-40	50-60	20-30	40-50	40-50	50-60	20-30	20-30
Utdannelse/yrke		økon.	bonde	stud. sosial	hum.	ing.	ing. privat	stud. økon.	butikk/ stud.
Tema	Utsagn								
(S1)	Teknologi kan ikke erstatte omsorg	O	--	O	O	O	O	O	O
	Økende krav til effektivitet er negativt	O	O	O	O	O'	O	O	O
	Utfordring med for mange valgmuligheter	M	OM	O	OM	OM	M	MO	O
	Sikkerhetsfokuset er for høyt	O	MO	MO	O	O	MO	M	OM
	Medias krisefokusering er negativt	O	--	O	O	O	--	O	O

Tabell 4.2.5 Intervjupersonenes meninger om utvalgte sider ved dagens samfunn.

I forhold til alle valgmulighetene vi har i dag, mener de fleste at mange valg i utgangspunktet er av det gode. Samtidig sier et flertall at vi i dag har så mange valg at det oppleves som slitsomt. ...hadde kanskje vært lettere å ikke ha så mange valg, blir det sagt.

De fleste er kritiske til at sikkerhetsfokuset er så stort... *rart vi overlevde som både klatret i trær og syklet uten hjelm...* er en uttalelse. En annen er at vi fratras ansvar for egen sikkerhet gjennom alle sikkerhetsforanstaltningene. *Vi har fått Amerikanske tilstander. Det er motsatsen til Empowerment, myndiggjøring, hvor mennesket selv står ansvarlige.* En tredje er at alt fokuset på sikkerhet skaper frykt... *når vi får vite om alt som kan gå galt, skapes mer frykt enn harmoni. Man blir bevisst alle de tingene som kan gå galt.*

Alle vi har snakket med det om, opplever medias krisefokusering som negativt. Blant dem vi har tatt det opp med, er det enighet om at de ønsker mindre krisefokusering og noen etterlyser gode nyheter: *Kunne vært OK med gladnyheter!*

Vi ser at de intervjupersonene som er mest positive til alle valgmulighetene er økonomen, økonomistudenten og ingeniøren i privat næringsliv.

Av det ovennevnte kan vi oppsummere at flertallet av intervjupersonene har et syn på de forholdene vi har tatt opp med dem som tilsvarer det økologiske menneskets syn. De tre som er for vekst og markedsøkonomi synes å ha et mer mekanistisk syn på dagens valgmuligheter.

Tema intervjupersonen selv har fokusert på

Kategori: Samfunn									
Intervjuperson		Karl	Oskar	Jane	Peter	Rune	Ralph	Martin	Marit
Alder (år)		30-40	50-60	20-30	40-50	40-50	50-60	20-30	20-30
Utdannelse/yrke		økon.	bonde	stud. sosial	hum.	Ing.	ing. privat	stud. økon.	butikk/stud.
Tema	Utsagn								
(S1)	Gode nærmiljø er viktig	O		O	O		O		
	Fysisk aktivitet er viktig	O	O						O
	Kunst og kultur er viktig								O
	Å ha respekt for de gamle er viktig				O			O	O
	Samspill gjennom dialog er viktig				O				
	Kritisk til forbruksmentaliteten	O	O	O	O				O
	Ønsker et støttende NAV-system			O					
	Ønsker fokus på forebyggende helsearbeid					O			
	Bekymret for alvoret i barne-/ungdomsidrett	O							
	Bekymret for dagens press på ungdom	O							
	Bekymret for unge menns psykiske helse				O				
	Kritisk til system som skaper offentlige frykt				O				

Tabell 4.2.6 Tema intervjupersonene selv har brakt inn i samtalen.

Det er noen temaer som går igjen i det intervjupersonene selv har tatt opp. Det er kritikken av bruk og kastmentaliteten, viktigheten av gode lokalmiljøer, fysisk aktivitet og å ta vare på de gamle. Vi ser at intervjupersonene i stor grad tar opp tema som er relatert til helse, sosiale forhold, omsorg og fellesskapstenkning som ønske om et støttende NAV, forebyggende helsearbeid, mindre alvor i barne- og ungdomsidretten, mindre prestasjonspress på ungdom og bekymring for unge menn som sliter psykisk.

Alle temaene intervjupersonene selv brakte inn i samtalen er relatert til en organisk virkelighetsoppfatning som tilsvarende det økologiske menneskets syn.

Tema (S2)

Tabellen viser at alle er villige til å betale mer for at de som produserer varer i fattige land skal få anstendig betaling for arbeidet. Når det derimot kommer til handling er ikke bildet like entydig. I praksis er det ingen som fullt ut utøver dette i det daglige.

Kategori: Samfunn									
Intervjuperson	Karl	Oskar	Jane	Peter	Rune	Ralph	Martin	Marit	
Alder (år)	30-40	50-60	20-30	40-50	40-50	50-60	20-30	20-30	
Utdannelse/yrke	økon.	bonde	stud. sosial	hum.	Ing.	ing. privat	stud. økon.	butikk/stud.	
Tema	Utsagn								
(S2)	Villig til å betale mer for etisk handel	O	--	O	O	O'	O	O	O
	Handler etisk i hverdagen	M	--	MO	OM'	MO	MO	M	MO'

Tabell 4.2.7 Intervjupersonenes oppfatning av etisk handel

4.3 Oppsummering

I det følgende har vi oppsummert resultatene som er framkommet i kapittel 4.1 og 4.2.

Alle intervjupersonene har i hovedsak et organisk livssyn og et organisk syn på hva som gir høy livskvalitet.

Alle er i større eller mindre grad bekymret for miljøet og mener ulike tiltak må iverksettes.

Alle er villige til å redusere forbruket for å beskytte miljøet.

Når det gjelder synet på økonomiske forhold, har intervjupersonene med økonomisk bakgrunn og jobb innen det private næringsliv et positivt syn på økonomisk vekst, konkurranse og dagens markedsøkonomi. De øvrige er skeptiske. De tre som har et positivt syn på vekst, konkurranse og markedsøkonomi har et organisk syn på de øvrige økonomiske forholdene vi har tatt opp med dem. De har også et organisk livssyn og syn på hva som gir høy livskvalitet. Videre har de et organisk syn på naturen i den forstand at de er bekymret for den og er villige til å redusere forbruket for å beskytte den.

Det er dissonans mellom hva intervjupersonene mener er viktig for å redusere miljøbelastningen og handle etisk og hva de selv gjør i praksis. Tre av de fire personene som ikke i særlig grad selv bidrar til et bærekraftig miljø, er de samme som har et mekanistisk syn på vekst, markedsøkonomi og konkurranse.

Alle gir på forskjellige måter uttrykk for frustrasjon over ulike sider ved dagens samfunnsutvikling. De to som bevisst har tatt et valg om å aktivt være med å bidra til en bedre verden, gir inntrykk av å være mindre frustrert enn de øvrige.

Tabell 4.3.1 gir en overordnet oversikt. Første del av tabellen viser om intervjupersonene innenfor hver kategori har et organisk eller et mekanistisk syn. Siste del viser hvorvidt intervjupersonene bidrar mekanistisk eller organisk gjennom egne handlinger.

Oppsummering								
Intervjuperson	Karl	Oskar	Jane	Peter	Rune	Ralph	Martin	Marit
Alder (år)	30-40	50-60	20-30	40-50	40-50	50-60	20-30	20-30
Utdannelse/yrke	økon.	bonde	stud. sosial	hum.	ing.	ing. privat	stud. økon.	butikk/stud.
Kategori:								
Livssyn og etikk	O	O	O	O	OM	O	OM	O
Økonomi	MO	OM?	O	O	O	MO	MO	O
Natur: holdning til miljø og natur	O	O	O	O	O	O	OM	O
Samfunn: hva gir livskvalitet	O	O	O	O	OM	OM	OM	O
Samfunn: syn på sider ved dagens samfunn	O?	OM	O	O	O	OM	OM	O
Samfunn: opptatt av etisk handel	O	--	O	O	O'	O	O	O
Natur: eget bidrag til bærekraft	MO	MO	OM	O	OM	MO	MO	OM
Samfunn: eget bidrag til etisk handel	M	--	MO	OM'	MO	MO	M	MO'

Tabell 4.3.1 Overordnet sammenstilling av analyseresultatene.

5.0 Konklusjon og refleksjon

5.1 Hovedfunn og hovedkonklusjon

Kapittel 4.2.5 viser følgende hovedfunn:

Alle intervjupersonene har i hovedsak verdier og miljømessige og samfunnsøkonomiske prinsipper som er organiske dvs. at de er koplet opp mot de verdier og prinsipper som reflekteres i økologisk økonomisk teori og i liten grad mot neoklassisk og grønn økonomisk teori.

Dette indikerer at det økologisk økonomiske konseptet er et realistisk alternativ for organisering av samfunnsøkonomien i Norge. Siden det samfunnsøkonomiske system er en viktig driver for samfunnsutviklingen vil dette innebære at økologisk økonomi er realistisk som perspektiv på samfunnsutviklingen

Konklusjon: Økologisk økonomi synes å være et realistisk alternativ til dagens markedsøkonomiske system som perspektiv på samfunnsutviklingen.

I tillegg viser kapittel 4.2.5 følgende to funn:

Utdannelse/yrke synes å påvirke synet på samfunnsøkonomiske forhold. Og det er dissonans mellom holdninger og adferd på området miljø og etisk handel.

5.2 Refleksjon

5.2.1 Samfunnsutvikling

Funnene gjengitt over viser at intervjupersonene i hovedsak har et organisk verdisyn. Rundt i verden dukker det opp initiativer som baser seg på organiske verdier. I Norge er Hurdal økologlandsby, Omstilling Sagene og Bærekraftige Liv på Landås eksempler som fokuserer på bærekraftige lokalsamfunn. Andelslandbruk, Majobo (Mat og jord der du bor) og Epleslang er andre eksempler. Folk søker seg vekk fra dagens konkurransebaserte samfunn og til løsninger som ivaretar samarbeid, felleskap og omsorg. Et annet område er fokuset på miljø og næringslivsetikk som for eksempel miljøsertifisering gjennom Miljøfyrtårn og utviklingen av ISO 26 000 som gir retningslinjer for hvordan organisasjoner kan opptre sosialt ansvarlig i tråd med samfunnets krav. Eksemplene over kan tyde på at det er en modenhet i befolkningen for organisk funderte løsninger, (lenker til nettstedene til tiltakene nevnt over finnes i referanselisten).

Vår undersøkelse har vært et forsøk på empirisk forskning på økologisk økonomi. Dette er et ungt forskningsfelt og det gjenstår mye forskning på teorigrunnet og på implementering av teorien i praksis. Vi nevner noen av de spørsmålene vi synes det er viktig å fokusere på.

Teoretisk implementering

Mere omfattende undersøkelser bør også gjøres for å påvise om våre funn er allmenngyldige. Det må forskes på lokale initiativer som baserer seg på organiske verdier slike som omtalt over.

Politisk implementering

Hvis våre funn viser seg å være allmenngyldige, innebærer dette en overgang til et økonomisk system som ivaretar folks verdigrunnlag både når det gjelder natur, kultur og samfunn. Den tredelte bunnlinjen, people, profitt, planet må bli styringsverktøy både i offentlig og privat virksomhet. Andre målemetoder for hva som har verdi utover dagens måling av BNP må implementeres slik som måling av økologisk fotavtrykk og livskvalitet, ref. kapittel 2.3.1. Fokuset må flyttes fra arbeidseffektivitet over på ressurseffektivitet.

Et sted å begynne er å legge mer til rette for lokale løsninger, senke fokuset på konkurranse i offentlig sektor, senke konkurransekravene i skolen og tilrettelegge mer for samarbeid.

5.2.2 Er grønn økonomi et reelt alternativ?

Grønn økonomi og økologisk økonomi har samme målsetting når det gjelder natur og miljø. Begge teoriene tar hensyn til at jorden har begrensede ressurser og ser at dette må styres, men teoriene har ulike tilnærminger til hvordan man skal ivareta miljøet. Grønn økonomi har en mekanistisk tilnærming til miljøproblematikken. Naturen har instrumentell verdi og er til for å dekke menneskenes behov. Dette verdisynet samsvarer ikke med verdisynet våre intervjupersoner har på naturen. De mener naturen har egenverdi og føler seg som en del av den.

Grønn økonomi forutsetter fortsatt markedskonkurransen. Dette innebærer stadig økende krav til effektivitet og produktivitet. Dette er momenter alle våre intervjupersoner har pekt på som problematiske. Grønn økonomi ivaretar ikke intervjupersonenes organiske verdier på dette området.

Grønn økonomi forutsetter fortsatt økonomisk vekst. Dette vil innebære fortsatt økning i materielle goder. Alle våre intervjupersoner har en helt klar holdning til at de ikke trenger flere ting. Et flertall kommenterte uoppfordret at de er kritisk til dagens forbruksmentalitet. Mange gir også uttrykk for frustrasjon over det store tilbudet som er i dag. Også her ser vi at verdiene og prinsippene grønn økonomi er basert på, ikke samsvarer med intervjupersonenes.

I en konkurranseøkonomi hvor effektivitet og produktivitet er et av hovedfokusområdene og hvor arbeidskraft erstattes med teknologi, går dette utover omsorgstenkingen, fellesskapstenkingen og respekten for mennesket egenverdi. Dette står i kontrast til at alle intervjupersonene våre gir uttrykk for at omsorg, fellesskap og respekten for hverandre er svært viktig. Et eksempel på dette er at flesteparten er veldig opptatt av at teknikk ikke må erstatte menneskemøtene. I denne sammenheng ble omsorgen for de gamle trukket fram. Flere var opptatt av at de gamle skal få avslutte livet på en verdig måte. Halvparten av intervjupersonene våre kom uoppfordret inn på hvor viktig det er for dem å kunne bidra i et fellesskap og å være noe for andre. Mange kom også inn på hvor viktig fellesskapet i gode lokalmiljøer er for livskvaliteten.

Intervjupersonene våre gir uttrykk for verdier som vanskelig kan ivaretas i et mekanistisk økonomisk system. Vår undersøkelse av intervjupersonenes verdisyn viser en verdikonflikt mellom intervjupersonenes verdisyn og de verdiene og prinsippene grønn økonomi bygger på. Dette tyder på at grønn økonomi ikke er et realistisk alternativ til dagens markedskonøkonomiske system.

Lokalsamfunnsinitiativene omtalt i kapittel 5.2.1, tyder også på at menneskene søker mot organiske heller enn mekanistiske løsninger.

Teoretiske implikasjoner

Det må forskes mer for å synliggjøre den verdibaserte forskjellen på grønn og økologisk økonomisk teori og på hvordan dette kan påvirke samfunnsutviklingen i forskjellig retning.

Politiske implikasjoner

I disse dager er det mye snakk om det grønne skiftet, det vil si omlegging mot grønn økonomi. Våre funn tilsier at skiftet heller bør baseres på økologisk økonomisk teori.

Teoretiske og politiske implikasjoner av dette er omtalt i kapittel 5.2.1.

5.2.3 Lykkeforskning og livskvalitet

Norsk lykkeforskning viser at den totale lykken ikke øker med økende velstand. Dette til tross for at enkelte måleparametere tilsier at den totale lykken burde ha økt. Forskningen har ikke funnet noen entydig forklaring på denne dissonansen (Hellevik, 2008).

Lykkeforskning viser at de som er materielt orientert oppgir at de er mindre lykkelige enn det gjennomsnittlige lykkenivået i befolkningen. Dette kan komme av at de søker å leve et liv som er av mekanistisk karakter mens deres grunnleggende verdier er av organisk karakter, (hvis våre resultater er allmenngyldige).

Motsatt viser lykkeforskning at idealistene er mer lykkelige enn det gjennomsnittlige lykkenivået. En idealist defineres som en person preget av blant annet toleranse, selvrealisering, utvikling og bruk av egne evner, opptatt av nærhet og vennskap og villighet til å prioritere andre på bekostning av egne behov, opptatt av likestilling mellom kjønnene og av miljøvern (Hellevik, 2008). Disse idealene samsvarer med de organiske verdiene til det økologiske mennesket. Idealistene synes å leve et liv som er mer i overensstemmelse med organiske verdier. Dermed lever de mer i overensstemmelse med sitt grunnleggende verdisyn. Dette kan være forklaringen på at de oppgir et høyere lykkenivå enn de som er materielt orientert.

Dagens samfunn er basert på mekanistiske verdier. Dersom det er slik at alle har et grunnleggende organisk verdisett, slik vår undersøkelse indikerer, kan det tyde på at dissonansen mellom folks grunnleggende verdier og de mekanistiske verdiene dagens samfunnsutvikling bygger på, skaper en konflikt som hemmer lykkefølelsen i samfunnet.

Våre intervjupersoner uttrykker frustrasjon over ulike sider ved dagens samfunn. De to intervjupersonene (Peter og Marit) som lever mest i pakt med sine indre verdier og bidrar aktivt til noe de tror på, er imidlertid mindre frustrert enn de øvrige intervjupersonene.

Teoretiske implikasjoner

Sammenhengen mellom økonomisk system og folks lykkefølelse er et område som bør undersøkes nærmere.

5.2.4 Utdannelse/yrke påvirker holdning

Tabell 4.3.1 viser at økonomen, ingeniøren i privat næringsliv og økonomistudenten har et mer mekanistisk syn på økonomiske forhold enn de andre intervjupersonene. Vi kan ikke generalisere med et lite utvalg, men det kan tyde på at en økonomisk utdanning eller jobb i det private næringsliv, kan føre til et mer mekanistisk syn.

Til tross for sitt mekanistiske syn på økonomiske forhold har disse personene verdier knyttet til livssyn, livskvalitet og natur som er organiske. Denne dissonansen kommer til syne på flere måter. For eksempel er alle de overnevnte tre intervjupersonene for vekst, men er ikke opptatt av å ha flere materielle ting selv. Alle tre er for konkurranse i markedet, men frustreres av stresset som følger med effektivitetsjaget forårsaket av denne konkurransen. Alle er bekymret for miljøet og er villige til å redusere forbruket for å beskytte dette. Økonomen er for markedsøkonomi, men ser den gir konsekvenser som han ikke liker.

Dissonansen mellom grunnleggende organiske verdier og et mekanistisk syn på økonomiske forhold hos intervjupersonene med økonomisk bakgrunn, kan skyldes økonomiutdanningen. Dagens utdanning gir opplæring i markedsøkonomi og påvirker dermed studentenes tankesett i mekanistisk retning.

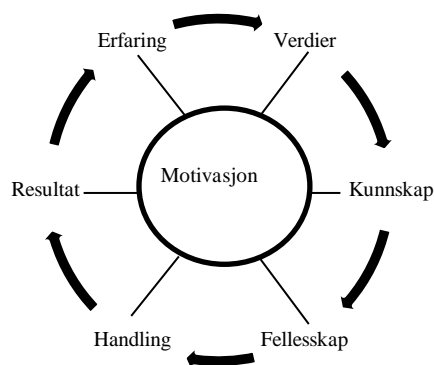
Politisk og teoretisk implikasjon

Det må forskes mer på om det er allmenngyldig at det er en dissonans mellom økonomers grunnleggende verdisyn og dere syn på økonomiske forhold.

Hvis våre funn viser seg å være allmenngyldig innebærer dette at utdannelsessystemet innenfor økonomifaget må legges om fra å ha en mekanistisk til å ha en organisk verdiforankring. Faget økologisk økonomi må inkluderes i utdannelsen. Det trengs forskning på hva en slik omlegging vil kreve.

5.2.5 Dissonans mellom holdninger og adferd

Tabell 4.3.1 viser at det er forskjell mellom hva intervjupersonene sier de er innstilt på å gjøre og hva de i praksis gjør for å handle miljøvennlig og etisk.

Figur 5. 2.1 Myndiggjøringshjulet

At intervjupersonene våre ikke i større grad har et handlingsmønster som samsvarer med holdningen og verdiene de gir uttrykk for, kan forklares gjennom myndiggjøringshjulet i figur 5.2.1. For å føle seg myndiggjort må man, med basis i verdier og kunnskap, oppleve at man er en del av et fellesskap og at man gjør en felles innsats. Det må tilbys handlingsalternativer slik at det er tydelig hva som må gjøres. For at man skal motiveres til å fortsette å bidra, må resultatene av innsatsen synliggjøres. Dette må så evalueres og måles mot verdier og kunnskap, slik at handlingsalternativene eventuelt kan korrigeres for så å oppnå enda bedre resultater osv.

I dagens Norge er det lite fokus på hva den enkelte kan gjøre innenfor området miljø og etisk handel. I tillegg er handlingsalternativene i liten grad satt inn i en helhetlig sammenheng og det er lite informasjon om hvilke resultater handlingene gir. Dette er sannsynligvis årsaken til at våre intervjupersoner ikke handler i henholdt til sitt organiske verdigrunnlag. De føler seg ikke myndiggjort.

Flere av våre intervjupersoner etterspør modige politiske beslutninger. *Det trengs en miljø-Høybråten*, sier en. De mener også at myndighetene må legge bedre til rette for fellesskapsløsninger og tydeliggjøre hva som må gjøres.

Politiske implikasjoner.

Myndighetene må legge bedre til rette for fellesskapsløsninger. Det må vedtas lover og forskrifter som pålegger befolkningen og næringslivet å ta betydelige miljøhensyn og forhindre uetisk handel.

Politikerne må være tydelige og tørre å ta modige beslutninger.

Litteraturliste

- Andelslandbruk . Nedlastet 17.mai 2015 fra <http://andelslandbruk.origo.no/>
- Bishop M. (2000) *Pocket Economist*. London, Profile Books Ltd i samarbeid med The Economist Newspaper Ltd
- Bjørgum T., red. (2010). *Manual. Smart Grøn Vekst – Nå*. Oslo, Abelia
- Blaug M. (1992). *The Methodology of Economics – Or how economists explain*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bongard T. og Røskaft E. (2010). *Det biologiske mennesket – individer og samfunn i lys av evolusjon*. Trondheim, Tapir akademisk forlag.
- Boons F. A. A. og Bass L.W. (1997) Types of industrial ecology: the problem of coordination. *J. Cleaner Prod.*, vol.5, nr 1-2, side 79 – 86
- Bossel H. (1996). Ecosystems and Society – Implication for Sustainable Development, *World Futures*, vol. 47
- Bærekraftige Liv på Landås. Nedlastet 17.mai 2015 fra <http://www.barekraftigeliv.no/>
- Campus A. (1987) “marginal economics”, *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. 3, s 323
- Capra F. og Henderson H. (2009). *Sustainable Business. Outside Insights. Quality Growth*, London, The Institute of Chartered Accountants og Tomorrow’s Company
- Chertow M. R. (2007). “Uncovering” Industrial Symbiosis. *Journal of Industrial Ecology*, vol. 11, nr1, side 11 - 30
- Cobb C, Halstead T, Rowe J (1995). If the GDP is up, why is America down? *The Atlantic Monthly*, 276, 59-78
- Crane A. and Matten D. (2010). *Business ethics*. New York, Oxford University Press.
- Daly H. E. og Farley J. (2011). *Ecological Economics. Principles and applications*, Washington DC, Island Press.
- Descarte: 1637, *Discourse on the Method of Rightly Conducting the Reason in the Search for Truth in the Sciences*
- Durkheim E. (1991). *The Division of Labour in Society*. London MacMillan Press Ltd
- Elster J. (1989). *Vitenskap og politikk*. Oslo, Universitetsforlaget
- Epleslang. Nedlastet fra <http://epleslang.com/>
- FN. Nedlastet 21.mai 2015 fra <http://www.fn.no/Tema/Fattigdom/Hva-er-fattigdom>
- Fremmedord/ Økonomi. Nedlastet 21.mai 2015 fra <http://fremmedord.org/hva-betyr/okonomi/>
- Grønt Punkt Norge AS. Nedlastet 17.mai 2015 fra <http://www.grontpunkt.no/gjenvinning/husholdning/drikkekartong/miljoenytte>
- Hagen O. og Naug T. (1976). *Mikroøkonomikk*. Oslo, Universitetsforlaget
- Hareide D. (1991) *Det gode Norge. På vei mot et medmenneskelig samfunn?* Oslo, Gyldendal norsk forlag.
- Hellevik O. (2008). *Jakten på den norske lykken*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

- Hurdal økolandsby. Nedlastet 17.mai 2015 fra <http://hurdalecovillage.no/>
- Ingebrigtsen S. og Jakobsen O. (2004). *Økonomi, natur og kultur*. Oslo, Abstrakt forlag AS
- Ingebrigtsen S. og Jakobsen O. (2007). *Circulation Economics. Theory and Practice*. Bern, Sveits. Peter Lang AG.
- Ingebrigtsen S. og Jakobsen O. (2009). Moral development of the economic actor. *Ecological Economics*, vol. 68, side 2777 -2784
- Ingebrigtsen S. og Jakobsen O. (2011). Circulation Economics – An Ecological Image of Man. Based upon an Organic worldview. Faustad Aarø A. og Servan J. *Environment, embodiment and gender* (2011), 253 – 272, Bergen, Allkopi
- ISO 2600. Nedlastet 20.05 2015 fra <http://www.standard.no/fagomrader/miljo-og-barekraft/samfunnsansvar---iso-26000/>
- Iversen T. (2005). *NLP Practitioner*. Asker, Mind too
- Jackson R. (2012). *Occupy World Street. A global roadmap for radical economic and political reform*. Totnes, Green Books
- Jacobsen D.I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand, Høyskoleforlaget AS.
- Jacobsen N.B. (2006). Industrial Symbiosis in Kalundborg, Denmark. A Quantitative Assessment of Economic and Environmental Aspects. *Journal of Industrial Ecology*, vol. 10, nr 1-2, side 239 - 255
- Kane G. (2012). *Green Executive: Corporate Leadership in a Low Carbon Economy*. Florence, KY, USA, Routledge. Nedlastet fra ProQuest ebrary. Web. 7. april 2015.
- Kubiszewski I, Costanza R, Franco C, Lawn P, Talberth J, Jackson T, Aylmer C. (2013). Beyond GDP: Measuring and achieving global genuine progress. *Ecological Economics*, 93 57 – 68
- Kvale S. og Brinkmann S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS
- Kvamme O.A., Lindhart E.M. og Steigner A.(2013). *I samme verden, religion og etikk, VG3*. Oslo, Cappelen Damm AS
- Majobo (Mat og jord der du bor). Nedlastet 17.mai 2015 fra <http://majobo.no/>
- Marcuss D & Kane R E (2007). US National Income and production statistic born of the Great Depression and World War II. Bureau of Economic Analysis: *Survey of Current Business*, 87 (2), 32 – 46
- Maslow A H (1943). A theory of Human Motivation. *Psycholog review* 50, 370 -396
- Maslow A H (1954). *Motivation and personality*, Harper & Brothers, New York
- Marshall A. (1920). *Principles of Economics*, 8th edition. London, MacMillan and Co. Ltd
- McCulla S H, Smith S (2007). *Measuring the Economy; A Primer on GDP and the National Income and Product Accounts*.
- Miljøfyrtårn. Nedlastet 20. mai. 2015 fra <http://www.miljofyrtarn.no/>
- Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) (2014). *Ungdata. Nasjonale resultater 2013. NOVA Rapport 10/14*. Oslo, NOVA

Nystad Ø og Jakobsen O. (2007). En mental klimaendring er nødvendig. *Miljøstrategi*, nr.3, 2007, side 6-8.

Omstilling Sagene. Nedlastet 17.mai 2015 fra <https://www.facebook.com/pages/Omstilling-Sagene/>

Ringstad V. (1983). *Samfunnsøkonomi 1. Mikro- og markedsøkonomi*. Oslo. *Bedriftsøkonomens Forlag A/S*.

Ringstad V. (2011). *Samfunnsøkonomi og økonomisk politikk for turbulente tider*. Oslo, Cappelen Damm AS.

Savory A. og Butterfield J. (1999). *Holistic Management – a New Framework for Decision Making*. Washington, Island Press

Schumacher E.F. (1982). *Godt Arbeide*. Trondheim, Regbueforlaget

Silva R. A., West J. J., Zhang Y. , Anenberg S.C. , Lamarque J.-F., Shindell D.T., Collins W.J., Dalsoren S. , Faluvegi G. , Folberth G. , Horowitz L.W. , Nagashima T. , Naik V., Rumbold S. , Skeie R. , Sudo K., Takemura T., Bergmann D , Cameron-Smith P, Cionni I., Doherty R. M., Eyring V., Josse B., MacKenzie I. A., Plummer D., Righi M., Stevenson D. S., Strode S, Szopa S. og Zeng G. (2013). *Global premature mortality due to anthropogenic outdoor air pollution and the contribution of past climate change*: IOP Science. Nedlastet 17.mai 2015 fra http://iopscience.iop.org/1748-9326/8/3/034005/pdf/1748-9326_8_3_034005.pdf

Smith A. (1776 /1994). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. New York, The Modern Library

Stasinopoulos P., Smith M., Hargroves K., Desha C. (2008). *Whole System Design: An Intergrated Approach to Sustainable Engineering*. Eartscan, London og The Natural Edge prodject, Australia.

Store Norske leksikon. Nedlastet 21.mai 2015 fra https://snl.no/samfunns%C3%B8konomisk_historie

Taberth J, Cobb C, Slattery N (2007). *The genuine Progress Indicator 2006: A Tool for Sustainable Development*

Vetlesen A.J. (2015). *The Denial of Nature*. Internasjonalt, Routledge.

Weizsäcker E., Hargroves K., Smith M. H., Desha C., Stasinopoulos P. (2009). *Factor V, Transforming the Gobal Economy through 80 % Improvements in Resource Productivity*. UK og USA, Earthscan

World Wide Fund for Nature (WWF)(2014).*Living Planet Report 2014*. Nedlastet 17.mai 2015 fra http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/

Samtale med Øystein Dahle på Kirkeristen i Oslo 27. mai 2014

Jeg har sagt dette i tjuefem år og hadde vi da gjort det vi burde gjøre nå... men i mellomtiden har vi brukt opp muligheten. Nå har vi ikke mye tid. I Statoil var det en som sa til meg at det er veldig bra at isen smelter i nord for da kan vi lete etter olje der ingen har lett før. Det er en absurd påstand. Havet er mørkt og absorberer varmen fra sola, mens isen reflekterer solstrålene. Det er dramatisk om isen blir borte i nordområdet, særlig om sommeren når sola avgir mest energi.

Vi må akseptere problemstillingen. Hvis isen i havet smelter øker temperaturen. Tundraen begynner å smelte og slipper ut metan, ganske store mengder metan. Metan er en klimagass som er tjueen ganger verre enn CO₂. Det beste som kan gjøres med metan er å tenne på den. Da dannes det CO₂. Det er helt absurd for det er CO₂ problematikken vi strever med.

Vi ikke gjør noe med det fordi toneangivende aktører er uvillige til å ta det alvorlig. I det politiske systemet er det et helt politisk parti som nærmest har programfestet at dette ikke er noe å mase med. Fremskrittspartiet sier sånn har det vært i tusenvis for ikke å si millioner av år. Det er en primitiv diskusjon. Så mange kloke mennesker har så mye kunnskap om dette. Jeg har fulgt klimapanelene i mange år. Det begynte med så og så mange prosent sannsynlighet for at klimaproblematikken var en reell problemstilling, så steg prosenten. I følge den siste rapporten er det over nitti prosent sannsynlig at dette er et menneskeskapt problem. Man kan spørre hvor høy prosenten skal bli før dette skal resultere i handling?

Jeg pleier å sammenligne dette med flyreiser. Om et flyselskap hadde sagt at vi vil redusere vedlikeholdet og senke billettprisene med femten prosent. Det er økt sannsynlighet for at flyet faller ned, men sannsynligheten er ikke større enn én prosent. Selv med så liten sannsynlighet ville ikke folk reist med det flyet. Men her snakker vi om over nitti prosent sannsynlighet for at klimaproblematikken er reell. Jeg lurer på hva det er som gjør at vi ikke bryr oss om et så alvorlig, globalt problem med så stor sannsynlighet?

Det som skjedde da Titanic gikk på et isfjell og sank for over 100 år siden har jeg hele livet sett som et fascinerende eksempel på at hvis det skjer noe annet enn det vi tror kan skje, nekter vi å tro det, selv om det er realiteten. Det var flere tusen passasjerer om bord på Titanic. Dette var et nytt skip og i følge avisene kunne det ikke synke! Så sterk hadde markedsføringen vært, at da skipet begynte å synke trodde ikke folk på at det var det de var med på. Veldig mange mennesker omkom fordi de nektet å innse realiteten. Dette er en god sammenligning.

Jeg er glad i å legge puslespill. Særlig utfordrerne er det når du ikke har et bilde å legge brikkene etter. Du har en svær haug med brikker. Så ser du at fargene på noen av brikkene er like. Når du har satt sammen kanskje en fem-seks brikker, ser du at dette er en del av noe. Det er dette som er moderne menneskers problem, at de ikke klarer å sette sammen tilstrekkelig mange brikker så de ser helheten. I det øyeblikket vi har lagt sammen nok brikker til å se problemet, er det klart vi kan gjøre noe. Jeg er fortvilet over at samfunnet er så absurd i sin tilnærming til dette. Vi er rett og slett kommet i bakleksa.

Hvis jeg ønsket meg noe i min ungdom, så sparte jeg til jeg kunne kjøpe det. Det var en drøm å få nok ressurser til å skaffe seg det. Nå er det stikk motsatt! Nå kjøper man det først. Og så betaler man det etter hvert. Da må du ha penger...

Penger er, etter min mening, det største problemet i verden. Fordi vi tar opp lån og således lever på forskudd, betyr det vi ikke har råd til å tjene mindre.

Når jeg snakker om at vi må redusere forbruket vårt til en tiendedel, så sier folk: Det går ikke an! Så spør jeg hvorfor det ikke går an. Da svarer de at de har så mange økonomiske forpliktelser at de ikke på noen måte kan redusere inntekten sin.

Vi lever på forskudd. Det er derfor mitt yndlingsdikt er Pengar. Det er et fantastisk dikt: «...Ein kan kjøpa seg mat, men ikkje mathug...». Arne Garborg så for 100 år siden at man kan kjøpe seg skallet men ikke kjernen. Det er skallet vi er opptatt av, ikke kjernen.

Albert Einstein var et fenomen. Han skjønte, det som ingen andre skjønte. Han skjønte også kraften mellom det positive og det negative. Det reiser spørsmålet: Skal ting utvikles? Og når vi har fått ånden ut av flasken, klarer vi å få den inn igjen? Det er det klassiske dilemmaet, for vi gjør ikke det! Derfor er atomkraft osv. håpløse utfordringer. Det negative potensialet er så overveldende skremmende.

Jeg synes det er fantastisk at Albert Einstein, på slutten av sin tilværelse for femti - seksti år siden, så at den verden vi har utviklet, med vår måte å tenke på, har alvorlige problemer. Problemer som ikke kan løses, jeg gjentar ikke kan løses, med de metoder vi er vant til å løse problemer med. Det trengs en helt ny måte å tenke på for å løse dagens utfordringer. Den skarpeste hjernen som har gått med to sko forteller oss dette. Problemet er ikke på motorveiene eller på flyplassene. Problemet er i hodene våre, og da skjønner man at det ikke hjelper med penger.

Det første problemet er tilgjengeligheten av penger. Det andre er at vi ikke har skjønnet hva som ligger i eksponentiell vekst. La oss si sju prosent økning i året. Det er lite om et år, og det er lite om to år og det er lite om tre år også, men når det først blir mye, så blir det veldig fort veldig mye. Tallene øker etter hvert dramatisk.

Til femtiårsjubileet fra jeg gikk ut av videregående, jeg ble invitert til å si noe: Jeg fortalte at det aldri i verdenshistorien har vært så store endringer som i de siste femti årene. For eksempel har antall biler gått dramatisk opp. Så fortalte jeg noe om hva som var enda verre, og det var antall flypassasjerer. For hundre år siden var det ingen som hadde fløyet i lufta, for femti år siden var tallet økt fra null til femti-seksti-sytti millioner og i løpet av de siste femti årene har det økt til 1,7 milliarder. Dynamikken i denne veksten er overveldende. Og hva med Kina og India? Du kan ikke si til Kina og India at dessverre må dere slutte å vokse.

Det er ingen som har tro på at Kina vil slutte å utvikle seg, men jeg tror at det ville gjøre et stort inntrykk på Kina og India hvis et rikt land som Norge for eksempel, som nasjon hadde vært villig til å redusere forbruket til en tiendedel. Dette er nødvendig for å frigjøre ressurser så de som ikke har noe skal kunne oppnå et minimum.

Dette er ikke å gå tilbake til steinalderen. Det er ganske mange meningsmålinger som forteller oss at folk ikke er mer fornøyd nå enn de var for seksti- sytti år siden. Man skulle tro at hensikten med utviklingen er at man skulle bli mer fornøyd.

Hvis man ikke blir fornøyd, bør man stille spørsmål ved utviklingen. Det er åpenbart at den har en rekke negative konsekvenser. Og hvis man blir fornøyd, bør man i hvert fall veie de negative miljøkonsekvensene opp imot graden av fornøydhet og se hvordan det totalt sett slår ut.

Når skal vi gripe fatt i spørsmålet om selve veksten? Er det om fem år eller ti år? Hvilket kriterium skal legges til grunn for at vi skal si at vi ikke kan fortsette med dette? Eller må det stoppe av seg selv?

En avis ringte for noen år siden for å høre om jeg var bekymret fordi veksten hadde stoppet opp? «For å være ærlig», sa jeg, «så er jeg nesten det motsatte. Jeg synes det er strålende. Det er dette vi må få til, og så skjer det av seg selv! Vi skal være veldig glade og veldig

takknemlige for at det stopper opp.» Da ble vedkommende veldig forbauset for det var ingen av de andre de hadde ringt som hadde sagt at dette var bra. Det er veldig viktig at det skjer, og vi er veldig dårlige til å få det til å skje.

Jeg syntes det var strålende da Jens Stoltenberg overlot Finansdepartementet til Kristin Halvorsen. Jeg var spent på hvordan hun ville forvalte den rollen og oppgaven. Jeg så for meg at da Kristin Halvorsen møtte embetsverket sitt, så ville de si at det er du som er sjefen: «Nå må du trekke opp linjene for hvor vi skal, en retning for nasjonen. Vi er lojale og gjør det du sier vi skal gjøre...».

Når vi er låst på hender og føtter og handlefriheten er begrenset, får vi ikke gjort noen systemendringer som gjør at det går an å nærme seg dette. Dette er det største problemet.

Og så er det økonomisk vekst. Jeg håpet at noen av de store, internasjonale tidsskriftene skulle ta opp denne problemstillingen. Så kommer et stort, interessant, internasjonalt tidsskrift, med høy troverdighet med en forside-coverstory, som sier at økonomisk vekst kommer til å ta livet av oss. Jeg skjønnte nesten ikke at de turte å formulere seg på den måten. Jeg har andre tidsskrifter også, blant annet et spesialnummer som er femti år gammelt, hvor de sier at vi må gripe fatt i problemstillingen.

Det er klart arbeidsledighet er et kjempeproblem. I deler av Europa brer misnøyen seg og man begynner å stille fundamentale spørsmål ved hele utviklingen. Min løsning innebærer ganske drastiske tiltak. Det er lettest å begynne med ikke å fly. Så får vi se hvor mye vi kan tillate oss å kjøre bil. Jeg har klart meg uten bil ti år, og synes ikke jeg har lidd noen nød av den grunn, særlig når togene og bussene fortsetter å gå. Så får vi gradvis begynne å tilpasse oss en ny verden.

Du behøver ikke å reise til Påskeøya på ferie. Du kan eventuelt se den på film. Så ser du hvordan det er der. Det er en annen måte å leve og erfare på. Det viktigste er at du klarer å innrette deg på en måte så du faktisk har det godt.

Vi ser hvordan samfunnet har tatt fra oss gleden ved ikke å ha god tid lenger. Når folk får god tid, hører jeg stadig flere si at de blir helt stressa av det. Det er det aller verste. Plutselig er vi kommet i en situasjon hvor det som skulle være positivt blir negativt.

Vi fyller tiden tett med hast og flid,
og bruker livet til at spare tid.
Men når med tiden livets tid er faret,
hvor er den så den tid som vi har sparet? (Piet Hein)

Jeg synes det er det geniale i å se det enkle: «Hvor er den så den tid som vi har sparet?»

Det mest absurde er at vi faktisk bruker energi på å automatisere verden rundt oss. Automatisering betyr å ta fra oss de arbeidsmulighetene som eksisterer. Det er oppskriften på arbeidsløshet. Og attpåtil bruker vi energi på det! Vi kan spare ganske mye energi på å gjøre ting selv. Den åpenbare grunnen er at man vil tjene mer penger.

Arbeidet blir lettere å utføre, men man bør stille det kvalitative spørsmålet om den moderne tilværelse er blitt bedre? Det er et viktig og spennende spørsmål. Det er en pussig verden vi lever i, vi har gått i fellen og klarer ikke å komme ut av den. Vi er rett og slett fanget i et system. Man kan lure på hvorfor det ikke er flere mennesker som stiller spørsmålet om hvordan vi skal komme ut av dette?

For moderne mennesker er det for lite å gjøre en ting av gangen. Ikke fortell meg at det er mulig å gjøre flere ting godt samtidig. Jeg blir for eksempel veldig irritert over folk som sitter med mobiltelefonen i møter.

Kofi Annan er den største kapasiteten og tenkeren jeg har møtt. Han må ha vært FNs beste generalsekretær. Når han ikke klarte å endre systemet, da er det umulig. FN skulle ikke ha så mye innflytelse at det påvirket de store nasjoners livsbetingelser, og så skulle man ha enighet. Han var ganske fortvilet over at hvis du ikke får en flertallsbeslutning, så klarer du ikke å få endret noe.

Jeg husker en gang vi var langt inne i fjellet og han la seg ned i mosen med armene ut og så på skyene som fór over og sa «Dette her... det er da man skjønner hva som er viktig i tilværelsen» Bare fire dager etter, var det et forferdelig terrorangrep som drepte hans beste venn, FNs representant i Irak. Han ringte og sa: «Hvis vi ikke hadde hatt den turen i fjellet for å samle krefter, ville ikke jeg vært i stand til å bære den situasjonen som oppstod».

Det er veldig mange som mener at hvis den økonomiske veksten skal så drastisk ned som jeg sier, får vi problemer. Det er klart at det blir problemer - vi har ventet for lenge.

Jeg tror at hvis man klarer å fortelle dette på den riktige måten, så blir det ikke et skremsbilde. «Ja, men hvordan skal det gå med helsevesenet for eksempel (for helsevesenet er vel ca. førti prosent av BNP) da må det kuttes i helsetilbudet» sier folk. «Det er sannsynlig», sier jeg da.

Jeg tror at hvis en begynner å lage et enklere samfunn på en moderat måte så vil det antageligvis resultere i færre helseproblemer. Og igjen, når du får så mye bedre tid, rett og slett fordi du bare jobber en dag i uka, er det klart at du har mye bedre tid til å passe på de syke rundt deg. Og hvis det attpåtil ikke blir så mange syke? Nå er det en eksplosiv økning i antall syke mennesker. Da Jonas Gahr Støre var helseminister, var han opptatt av at mennesker skulle være ute og bevege seg av helsemessige grunner.

Jeg har sagt i alle år at det er sunt å gå tur, men man går ikke på tur fordi det er sunt. Man går tur fordi det har verdi over alle andre verdier. Måten å oppleve naturen på er en verdi man gjerne vil ta med seg, og at det i tillegg er det sunt, er bonusen.

Du ser folk som ser helt desperate ut i fjeset når de sykler og løper. At de har det noe spesielt morsomt, tror jeg ikke. At naturen ikke blir en del av opplevelsen synes jeg på mange måter er det verste. Jeg tror det vil være et forbigående fenomen. Etter hvert vil man skjønne at dette kan man ikke holde på med, når det ikke gir mer grunnleggende eller fundamental kontakt med ens egen virkelighet.

Sykdommer som fedme osv. eksploderer, følger i sporet til alle disse pussige fenomenene. Det frustrerende er at sykehusene bruker sine dyrebare ressurser og sin kapasitet på rare operasjoner osv! Man kan spørre seg hvordan samfunnet har blitt sånn?

Jeg tror at i det øyeblikket endringene starter, så kan det tenkes at utviklingen vil skje eksponentielt. I så fall vil jeg anta at det kanskje kan oppleves at det går for fort heller enn for sakte, at vi ikke klarer å håndtere endringene fordi de går for fort. Avisene kommer til, i den grad det er aviser, å være stappfulle av hvor håpløst vanskelige og forferdelige disse endringene er. Da blir viktig at det er noen som peker på at dette kanskje er bra.

Jeg var så heldig at jeg fikk være på åpningsmøtet til Framtiden i våre hender i Nadderudhallen, og etter hvert har jeg blitt veldig god venn med Erik Dammann. Jeg treffer Erik en gang i måneden. Da sitter vi på Bondeheimen, spiser vafler og diskuterer om hva vi burde ha gjort, og hva vi skal gjøre videre og sånn. Det vi har spurt oss om de siste gangene er rett og slett om hva vi kunne ha gjort annerledes.

Vi så hvordan budskapet i boka Framtiden i våre hender traff folk. Tusenvis av mennesker meldte seg inn i Framtiden i våre hender. Plutselig var en mengde mennesker veldig opptatt av dette. Siden har ikke interessen økt. Tenk om den hadde gjort det!

Erik fortalte at han, Arne Næss og noen andre hadde sittet og lurt på hvor de skulle ha stiftelsesmøtet. En foreslo at de skulle ha en stor idrettsbane. «Ja, men tenk om det bare kommer femti mennesker?» Så kom det tusenvis og Nadderudhallen var helt stapp full.

Jeg tror alle som var der opplevde at dette er en historisk begivenhet. Det må ha vært en slags fortvilelse over virkeligheten som gjorde at det kommer så mange. Problemet er mye større enn hver og en av oss kan håndtere alene. Hvordan kan vi nærme oss dette? Så meldte Einar Gerhardsen seg inn i Framtiden i våre hender. Landsfaderen selv sa at dette var veldig fint!

Når man i våre dager snakker om at man skal firedoble økonomien i verden på tjue år skjønner jeg ikke hvordan det er mulig å foreslå noe sånt uten å undersøke om kloden har kapasitet til det. Svaret på om kloden tåler det er åpenbart nei, det vet man allerede i dag. De som er mest optimistiske tror man trenger tre kloder for å fortsette. Og hvis miljøvernere har rett trenger man seks kloder. Men det spiller ingen rolle om det er tre eller seks. Når det er mer enn en, så bør man ta konsekvensen av det!

Man har visst i nesten 100 år at CO₂ i atmosfæren påvirker temperaturen. Det er et meteorologisk fenomen. Et tilleggsproblem er at temperaturen stiger.

Selv om det fortsatt er et flertall som mener at klimaproblematikken ikke er det viktigste problemet, så har den i alle fall nå rykket opp på tredje plass. Den nest mest alvorlige utfordringen ansees å være helse og det alvorligste er terrorfrykt eller noe sånt. Når folk prioriterer slik, tror jeg det er en fornektning vi ser. Men oppfatningen om miljøproblematikken har aldri før endret seg så raskt som den har gjort i det siste.

Men, som jeg har sagt tidligere dramatikken i selve endringene, når disse starter, kan bli voldsomme. Antagelig bør ikke endringene gå så fort. Men dess lenger vi venter, dess mer dramatisk vil det bli. Det har jeg sagt i årevis. Hvis vi er på vei oppover, men egentlig skal nedover? Hvis vi snur nå, vil kurven bli flattere enn om vi venter. Og venter vi lenge nok vil den gå rett ned.

Hvis det hadde vært et enkelt svar på hvordan vi skal snu utviklingen, så hadde antagelig noen hadde gjort det for flere tiår siden. Dette innebærer en systemutfordring nesten uten sidestykke.

Jeg har fått kritikk for å foreslå å redusere forbruket ned til en tiendedel av det vi forbruker i dag. Det er så dramatisk at det vil ikke være bra, sier man. Noen sier at vi kan begynne med å demonstrere at det er mulig å ikke vokse. Så kan vi for eksempel si at vi skal ned med ti prosent. Når vi først har kommet i gang på denne måten, vil det sikkert være lettere å gjennomføre den nødvendige reduksjonen enn å ta fra menneskene motet ved å forvente at de skal redusere til en tiendedel med en gang.

Jeg begynte å snakke om dette for førti år siden. Da var jeg mye mer forsiktig. Jo lenger det går uten at det skjer noe, dess mer alvorlige må formuleringene bli. Man kan ikke være redd for at uttalelsene blir for dramatiske. De har blitt mer og mer dramatiske fordi det ikke har vært kraftfullt nok det vi har gjort hittil.

Trygve Haavelmo fikk Nobelprisen i økonomi for en god del år siden. Mye av verdenspressen var til stede for å bivåne begivenheten. Etter prisutdelingen spurte en journalist fra en av de største avisene, det skulle ikke forundre meg om det var New York Times, ham om hva han ville gjort hvis han hadde blitt invitert til en av disse samlingene som de viktigste statslederne har en gang eller to i året, og fått et kvarter med dem. Uten å nøle sa Trygve Haavelmo: «Da ville jeg umiddelbart grepet fatt i problemstillingen eksponentiell vekst og prøvd å forklare hvor dramatisk det er. Siden antageligvis ingen ville skjönt det, så ville jeg spurt om å få et kvarter til».

Om det er riktig at ingen ville skjønt det, det er jeg ikke sikker på. Men utviklingstrekkene innen flere områder er av eksponentiell art. Kritikere kommer drassende med at man for mange år siden var redd for at en eksponentiell utvikling ville medføre at storbyene kom til å drukne i hestemøkk. Det er en del utviklingstrekk som ikke kan ekstrapoleres.

Jeg synes Al Gore var flink da han skulle forklare hva eksponentiell utvikling innebærer. Han hadde skaffet seg en veldig høy stige. Han gikk opp i stigen, pekte på den nesten vertikale delen av eksponentialkurven og sa: «Når du er kommet inn i den fasen, da skjer utviklingen eksplosivt.»

Hvis for eksempel det første livet på jorda begynte å utvikle seg for 3 milliarder år siden, er det vanskelig å få et forhold til hvor lenge siden det er. Hvis vi nå komprimerer hele historien til et år, hvordan vil det året se ut? Til å begynne med kom ikke livet opp av havet fordi levende liv måtte beskyttes nede i vann mot kosmisk stråling. Hele vinteren, hele våren og langt utover sommeren så var livet nede i havet. Så begynte det å stikke nesa over havoverflaten, ozonlaget kom osv. Så gikk det utover høsten, mye utvikling skjedde og det var flere veldig kraftige tilbakeslag hvor mesteparten døde ut så begynte det på nytt. Og så begynte det å nærme seg jul. På slutten av nyttårsaften kom de første menneskene, for de ville ikke gå glipp av den. Den moderne verden ble utviklet i årets siste sekund. I løpet av dette siste sekundet har vi blitt fem ganger så mange og ti ganger så rike. Det tør ikke jeg å fortelle når jeg holder foredrag, for da ser man at vi i realiteten er midt inne i en eksplosjon.

Denne eksplosjonen kan vanskelig gå bra. Det er ikke et positivt budskap hvor fort utviklingen har gått. Det har levd folk på jorda i tusenvis av år, men de fleste som noen gang har levd på kloden lever akkurat nå!

Jeg tror dagens utfordringer kan begrenses til to problemer. Det ene er eksponentiell vekst som det går an å forklare. Det er ikke verre enn prosentvis økning, men begrepet eksponentialfunksjon har med matematikk å gjøre, og det er skremmende. Det andre, som til syvende og sist er det det aller viktigste, er kapasiteten til å kjøpe. Når den øker eksponentielt, da har vi et uhorvelig problem.

Kapasiteten til å kjøpe er det letteste å forstå. Man kan diskutere om det er et problem at vi har fått så mye penger, og hvorfor vi har fått så mye penger. Hvis noen hadde vært litt klokere og litt mer matematiske i hodet, så burde vi for hundre år siden ikke begynt med prosentvis vekst. Folk skjønner ikke at hvis vi skal ha tre eller fire prosent lønnsøkning, så innebærer det eksponentiell vekst. Du behøver ikke å være skolert i matematikk for å skjønne forskjellen på effekten av tre prosent lønnsøkning nå og tre prosent for femti år siden. Problemet er at man på et tidspunkt begynte å måle lønnsoppgjør i prosent.

Jeg sluttet i Esso fordi jeg på sett og vis ble sparket ut. Tidsskriftet Tomorrow var et verdensomspennende tidsskrift som var vel forankret i realitetene, med svensk base. Det var egentlig et miljøtidsskrift. Alt som sto der var faglig holdbart.

Tomorrowredaksjonen hadde spurt om de kunne få komme og snakke med meg. Det sa jeg ville sette stor pris på. De lagde et intervju på en tre- fire eller kanskje fem sider. Jeg prøvde å forklare hele problemstillingen. Og det ble trykt. Det endte med forferdelse. Dette var et internasjonalt tidsskrift, så det havnet oppe på Exxonkontorene i New York. De oppdaget at det var en av deres egne folk som hadde gått ut og sagt dette og lurte på hva som var i ferd med å skje.

Så gikk beskjeden nedover i systemet og tilbake til Norge. Dette er dramatisk ble det sagt. Min nærmeste overordnede spurte meg om hvorfor jeg ikke hadde bedt om tillatelse til å gi intervjuet. Jeg svarte at grunnen var at jeg visste hva svaret ville bli. «Men allikevel så ga du intervjuet?» «Ja», svarte jeg, «for jeg er helt sikker på at dette faktisk vil være i selskapets

beste tjeneste.» «Hva bedømte du det på grunnlag av»? «Denne problemstillingen må på bordet, det har Esso til og med tatt opp. Så det må være positivt for Esso», svarte jeg. Ja, det var de **definitivt** ikke enige i.

Jeg angrer ikke et øyeblikk på at jeg gjorde det! Tvert i mot, og det var utrolig hvor mange positive tilbakemeldinger jeg fikk fra andre selskaper. Shell, Mobil og andre sa at de skulle ønske at det var noen i deres selskap som hadde blitt intervjuet.

Hvis Esso hadde gjort det de burde ha gjort da, og som jeg prøvde å få Esso til... Jeg kjente toppsjefen fordi jeg hadde jobbet sammen med ham. Sånne toppsjefer snakker man ikke med om sånne farlige ting. Jeg var vel den eneste i Esso som turte å snakke med ham om dette. Jeg sa til ham at Exxon bør begynne på denne prosessen. Den er veldig tidkrevende, veldig vanskelig, men et selskap som er så stort som Exxon og som har en omsetning som er større enn BNP i Norge og Sverige til sammen... I et så stort selskap har du ikke parlamentoer og storting. Der kan toppsjefen ta beslutningen om å gå i en annen retning og sende ut beskjed om det. Jeg sa til ham at han har mulighet til å endre Exxons kultur og prioriteringer. «Og hvis du gjør det, tror jeg dette ville kunne bli historisk», sa jeg. Han svarte at dette var en svært alvorlig utfordring. «Gi meg natten så skal jeg tenke på det, så møtes vi til frokost», sa han. Så møttes vi til frokost og så sa han: «Jeg fikk ikke sove på grunn av de utfordringene. Jeg har kommet til den konklusjonen at jeg må nok redde Exxon så får du redde verden». «Ja», sa jeg, «da slutter jeg i Esso.»

Sju år senere inviterte den nye sjefen i BP, en spennende mann, miljøorganisasjoner og andre organisasjoner til en tre dagers konferanse. Der skulle de si hva de syntes at BP nå burde gjøre, nå som de fikk ny toppsjef. Og han satt bare og lyttet. Tilslutt oppsummerte han at dette var viktig for BP og viktig for verden. Han ville ta det initiativet som Esso kunne ha tatt sju år tidligere.

Det som var interessant da var at BP kunne forandret navn fra British Petroleum til Beyond Petroleum. Det var fantastisk kreativt. Dessverre fikk ikke sjefen organisasjonen med seg. Og noen år etter, endte de opp med den forferdelige oljekatastrofen i Gulfen. Det ble enormt kostbart for dem og det ødela deres image. BP er ute som miljøaktør. BP-historien ble bare et avsnitt. Men det er ganske interessant, for det var de som var først ute med Beyond Petroleum. Det kunne Esso vært sju år før.

Mitt hovedpoeng var at verden kommer til å trenge energi, men vi kan ikke tilfredsstille energibehovet med fossil energi, derfor må vi akselerere utviklingen av alternativer og redusere forbruket. Det er logisk og opplagt. Men oljeselskapene klarer ikke å endre kurs. Det er en fascinerende erkjennelse at vi tar livet av oss selv uten å skjønne det.

Det må begynne å nærme seg tjue år siden jeg sluttet i Esso, men jeg ser ikke tilbake på min Essotid med beklagelse. Gradvis ble jeg raffinerisjef på Slagentangen, så ble jeg sjef for Esso i Norge. Det var uhyre spennende og veldig lærerikt.

I mine diskusjoner med industrifolk fikk jeg ofte høre at de hadde veldig sympati for miljøvernere, men det var veldig synd at miljøvernerne ikke skjønnte hvordan verden fungerte. «Ja», sa jeg, «jeg kan akseptere mange kommentarer om min person, men at jeg ikke har noe greie på hvordan verden fungerer, det kan jeg ikke akseptere. Jeg vil anta at jeg har bedre greie på hvordan verden fungerer enn dere, for jeg har jobbet lenge og internasjonalt innen oljeindustrien». Det var derfor jeg sluttet, fordi denne industrien var roten til hele problemet.

Når man blir eldre stiller man seg spørsmålet om man, hvis man kunne begynt helt på nytt igjen, ville levd livet annerledes. Eller om det er noe man ville gjort annerledes. Og jeg har konkludert, det er mulig det er for å beskytte meg selv, men jeg er tilfreds med livet mitt. «Ja, men ville det ikke vært lurt å slutte i oljeindustrien ti år tidligere? For da kunne du, mens

du ennå var ung, eller fortsatt rimelig ung hatt større innflytelse?», sier noen. Det er mulig det, men hva som er det optimale er ikke et prinsippsspørsmål, det er mer et praktisk spørsmål. Jeg synes jeg har levd et spennende liv.

Jeg hadde en gang en interessant diskusjon. Det var en som var opptatt av at han hadde vært flink til å spare energi. Og så spurte han om han kunne få komme og snakke med meg. «Det er spennende», sa jeg. Så fortalte han hvor mye mindre bil han hadde kjørt, og at han hadde satt ned temperaturen inne. Han hadde gjort alle de riktige tingene. Så så han forventningsfullt på meg. «Ja», sa jeg, «det var veldig flott å høre hvor mye du har gjort, men kan jeg få stille et enestespørsmål?». «Ja, kom igjen», sa han. «Ja, for når du har spart så mye energi så må du ha spart mye penger. Kan jeg få lov å spørre hva du har brukt dem til?», spurte jeg. «Ja, har det noen sammenheng?», lurte han på. «Ja, jeg tror nok det», sa jeg. Han ble overrasket han også over hvor mye penger han hadde spart. Han hadde sagt til kona si at «Jøss, nå har vi mye penger som vi ikke hadde regnet med. Da kan vi reise for dem», og så hadde de reist til Australia. «Ja», sa jeg, «da kan jeg ikke si annet enn at fordi flydrivstoff ikke er avgiftsbelagt, men energien du har spart er høyt avgiftsbelagt så har du antageligvis spart mer penger enn du har spart energi. Når du bruker pengene slik du faktisk har gjort, er jeg redd for at verden ville hatt det bedre om du hadde levd sånn som du gjorde før du begynte sparingen.

Det er ikke lett. Jeg har tenkt etter den samtalen med han at ja, hva burde han ha gjort? Skulle han ikke ha spart energi? Det var i prinsippet bra at han var opptatt av det. Egentlig skulle han ha spart så mye energi som han gjorde, og så skulle han, etter min oppfatning, sagt at: «Jeg tror jeg kan gå ned til fire dagers uke.»

Om vi sparer kan vi jobbe mindre. Det resonnementet er viktig. Hvis man fortsetter å jobbe like mye, hva skal man da gjøre med de pengene man sparer?

Man kan selvfølgelig gi dem til et godt formål, det er veldig mange som trenger penger, men de fleste vil nok oppleve at det er positivt å ha mer fritid. At du kan kjøpe deg fri fra å jobbe mye. Jeg tror at å jobbe for eksempel halvparten så mye som vi gjør, er som å sette klokka tilbake igjen til da vi, jeg holdt på å si, hadde det bedre. Det moderne samfunnet har valgt å ta ut alle gevinstene i teknologiutviklingen på den gale måten.

Jeg husker at Gerd Liv Valla ringte meg og sa at hun hadde lest i avisa at jeg hadde anbefalt firedagersuke. Det ville hun veldig gjerne være med på. «Ja», svarte jeg, «men du hørte vel at det ikke var hele forslaget». «Var det noe mer?», lurte hun på. «Ja», svarte jeg, «for jeg går inn for firedagersuke uke og tjue prosent lavere lønn». Det hadde hun ikke fanget opp. Da ville hun ikke være med på det. Men det kan hende hun er på vei nå? Det er en klok dame.

Det å se hvordan disse brikkene i puslespillet henger sammen, det er det mest fascinerende i denne utfordringen. Hvordan det ene henger sammen med det andre og hvordan vi skal klare å håndtere utfordringen.

Det er forbausende hvor spesialisert folk er. De kan alt om det de holder på med, men det er også alt. Andre fagområder, det er ikke deres greie. Når jeg til og med opplever dette i Stortinget, blir jeg ganske fortvilet. Når jeg tidligere prøvde å snakke med stortingsfolk om miljø, så endte man opp med partienes spesialister på området. Slik spesialisering resulterer i at det bare er et menneske i hvert parti som er opptatt av for eksempel energiproblematikken.

Da det skulle stemmes i stortinget over viktige vassdragsutbyggingssaker osv., hadde man partiets spesialist på dette området. Man trodde fullt og fast på vedkommende, så hvorfor skulle man da behøve å tenke på dette selv? Det er noe av problemet.

Det er ikke noen mennesker gitt å være spesialist på alle felter, det går ikke. Da er spørsmålet om det er bedre å ha litt greie på alt eller å ha mye greie på noe. Jeg vil si at det er om å gjøre at det ikke blir journalistkunnskap, for de har greie på alt, men ikke noe særlig greie på det.

Du må ha litt mer kunnskap enn det, og det burde absolutt være mulig. Det er kunnskapsrike mennesker i dette samfunnet som kan veldig mye mer enn bare sitt eget fagområde, heldigvis. Jeg tror vi på mange måter har spesialister nok, men generalistene er det mangelvare på.

Jeg synes det er helt vanvittig at man begynner å snakke om at det er folk i Europa eller i Norge til og med, som lever på et eksistensminimum. Da lurer jeg på hva eksistensminimum innebærer. For i virkeligheten tjener de ikke så dårlig, men i forhold til mange andre føler de seg fattige. Og den følelsen er viktig. Jeg tror den dagen kommer i løpet av ti år hvor man skjønner at problemet i det moderne samfunnet er at folk tjener for mye. Da vil antagelig det skje at folk som tjener mye vil bli foraktet, da stiger den relative statusen for mennesker som lever et relativt enkelt liv, da er det det som blir ettertraktet. Jeg tror disse prosessene kommer til å gå veldig mye raskere enn prosesser har gått tidligere.

Den teknologiske utviklingen de siste fem årene har vært dramatisk mye voldsommere enn den har vært noe annet fem- år. Nå skjønner jeg ikke en gang språket lenger. Når unge mennesker snakker om «padder», er jeg helt utafør. Ikke minst fordi jeg ikke er på nett.

Det er en viktig problemstilling dere jobber med. Bare det å problematisere, ikke bare økonomiutdannelsen, men også økonomifaget i det moderne samfunnet. De menneskene med økonomiutdanning som går inn i samfunnet som økonomer, i uniformene hvit skjorte og slips, de er helt uimottagelig. De har på sett og vis tilrevet seg en slags yppersteprest rolle i et samfunn hvor økonomien er så viktig.

Til deg som vi ønsker å intervju

Nedenfor følger litt informasjon om bakgrunn og grunnlag for intervjuet med deg.

Oppgaven/forskningsspørsmålet

Oppgaven vår er en masteroppgave som er avslutningen på et MBA-studium i økologisk økonomi ved Handelshøyskolen i Bodø, Universitetet i Nordland.

Oppgaven går ut på å prøve å besvare følgende forskningsspørsmål:

Finnes et økonomisk system som ivaretar den tredelte bunnlinjen og som kan erstatte dagens neoklassiske økonomiske system i Norge?

Den tredelte bunnlinjen innebærer at det økonomiske systemet ikke bare skal sikre lønnsomhet, men også sikre at naturens tålegrense ikke overskrides og at menneskene får et godt og rettferdig liv.

Bakgrunn for valg av oppgave/forskningsspørsmål

Den materielle velstanden i Norge har nådd historiske høyder i løpet av det vel halve hundre året som er gått siden 2. verdenskrig. Aldri har så mange hatt så mye, så mange ting, så mange muligheter, så god helse, så høy utdanning, så høy levealder. De fleste av oss bor i varme og romslige hus og kan stort sett spise det vi har lyst på. De fleste av oss kan velge mellom et utall fritidsaktiviteter og kulturelle tilbud og feriere hvor vi vil i verden. I tillegg reduseres utmattende og helsefarlige jobber år for år.

Lykkeforskning viser at selv om vi stadig får det bedre materielt sett, har folks opplevde lykkefølelse flatet ut, og i enkelte tilfeller sunket.

Stadig økende produksjon og tilhørende avfallsmengder medfører dessuten økt press på naturen med utarming av jorda, tap av arts mangfold, spredning av miljøgifter og utslipp av klimagasser. Årlig dør det 2,5 millioner mennesker i verden på grunn av luftforurensning. Produksjonen av varer er i dag så stor at vi forbruker mer ressurser enn det planeten vår har å tilby. Verdens forbruk av fornybare naturressurser (som fisk, trær) tilsvarer i dag en og en halv jordklode, og det er vi i den nordvestlige delen av verden som forbruker mest. Tjuve prosent av verdens befolkning forbruker 80 prosent av ressursene.

Dagens rådende økonomiske retning, som har gitt oss alle disse godene og medvirket til problemene, kalles det neoklassiske økonomiske system. Det fokuserer på vekst og på det som er målbart. Brutto nasjonalprodukt (BNP) brukes som et viktig måleparameter for dette. Det måler i kroner og øre hvor stor produksjonen av varer og tjenester i et samfunn er.

BNP er et målesystem hvor alle aktiviteter som det er satt en prislapp på legges sammen, mens alle aktiviteter som ikke innebærer pengeoverføringer er utelatt. Ubetalt omsorgsarbeid, dugnadsarbeid og matauk samt kvalitative verdier som gleden ved å gå en tur i naturen, sosialt samvær, god helse, lykkefølelse regnes ikke med. Uheldige effekter av økonomien, som kutting av regnskog og overfiske og andre forhold som medfører uttapping og overforbruk av jordas ressurser og forurensning av jord, vann og luft, har ingen pengeverdi og innregnes følgelig heller ikke i BNP.

Videre skiller BNP ikke mellom aktiviteter som har positiv og negativ effekt på natur og samfunn. For eksempel vil kostnader knyttet til opprensning av oljesøl, helsekostnader for å hjelpe dem som blir syke av forurensning og giftig avfall og kostnader knyttet til ulykker, kriminalitet, krig og terror bidra positivt til BNP. BNP måler heller ikke om et lands inntekter er rettferdig fordelt i befolkningen.

Det neoklassiske økonomiske system fungerte godt i perioden etter 2. verdenskrig da den materielle velferden var lav, menneskene færre enn i dag og det var nok naturressurser å ta av, I dag er vi i den motsatte situasjon. Vi lever i materiell overflod, er blitt mange mennesker og det er knapphet på naturressurser. Å fortsette med et økonomisk system og målesystem med stor fokus på BNP, som innebærer ytterligere vekst i materielle goder og overforbruk av naturressursene, vil medvirke til ødeleggelse av livsgrunnlaget for både oss selv og framtidige generasjoner.

Mer om oppgaven vår

I oppgaven vår ønsker vi å undersøke om det finnes alternative økonomiske systemer som kan erstatte dagens neoklassiske økonomiske system og som både fokuserer på lønnsomhet, er tilpasset naturens tålegrense og sikrer menneskene et godt og rettferdig liv (den tredelte bunnlinje).

Vi vil se på to alternative økonomiske systemer; grønn økonomi og økologisk økonomi.

- Grønn økonomi forutsetter at teknologiske nyvinninger klarer å redusere miljøskadene selv med økende vekst (dekopling).
- Økologisk økonomi tar utgangspunkt i at vi lever på en begrenset planet og at økonomien følgelig ikke kan vokse i det uendelige. I stedet for materiell vekst søker man vekst i livskvalitet.

Vi vil se på hvilke verdier som reflekteres i disse to alternative økonomiene.

Vi vil intervju 8-10 personer om hva de mener/erfarer gir dem livskvalitet. Vi vil så vurdere hvordan informantenes syn/erfaring stemmer med mulighetene som ligger innenfor de to økonomiske modellene.

Vi vil gjerne intervju personer med ulik alder og karriere og som er i ulike livssituasjoner.

Hva ønsker vi av deg som informant?

Vi ønsker å kunne bruke 1,5 – 2 timer av din tid, helst hjemme hos deg.

Vi ønsker å snakke med deg om hvilke verdier som er viktig for deg og når du opplever høy livskvalitet? Samtalen vil dreie seg om følgende tema: sosial status og levestandard (materielle ting), sosialt nettverk (familie, venner kollegaer, etc.), arbeid og karriere, fritid, transport, helse, mat, miljø, natur, etikk og rettferdig fordeling.

Hvordan vil informasjonen fra din samtale med oss bli benyttet?

For å hjelpe oss til å være etterrettelige vil det være en hjelp om vi kan ta opp samtalen. Etter at intervjuet er avsluttet vil vi skrive ned (transskribere) intervjuet. Opptaket vil så bli slettet.

De transskriberte intervjuene vil ikke følge oppgaven vår når denne leveres universitetet og ikke bli offentliggjort. Vi er forpliktet til å oppbevare de transskriberte intervjuene til sensuren av oppgaven er avsluttet og eventuelle klagefrister er utgått.

Du vil være sikret anonymitet, dvs. at det ikke skal være mulig å identifisere deg gjennom opplysninger vi gir i oppgaven vår.

Om oss selv

Astrid Bjerke, 55 år, utdannet elektriker og elkraftingeniør. Jobbet med teater før hun begynte å arbeide med miljøvern i Grønn Hverdag. Arbeider nå i Framtiden i våre hender, tlf. 97012631.

Christin Kjølsest, 61 år, utdannet sivilingeniør i bygg. Arbeidet i mange år hos Dr. techn. Olav Olsen, et rådgivende ingeniørfirma, og i Norsk Hydros olje og gass gruppe. Har sluttet i oljebransjen og ønsker å arbeide for en bærekraftig planet, tlf. 95070631.

Intervjuguide

Spørsmålene under er veiledende og danner grunnlaget for en samtale med informanten. De er ikke alltid stilt i den form og rekkefølge som vist i denne guiden.

Livskvalitet

LK1 Levestandard/materielle goder:

- Det å ha mange materielle ting, hever det livskvaliteten din?
  - Stikkord: materielle goder som bolig, bil, interiør, klær/ mote, shopping, duppeditter, elektronikk, verktøy
- Hvilken sammenheng har dette med hvor verdifull du føler deg?
- Hvordan påvirker nye tekniske løsninger / det at det skapes nye behov din livskvalitet?
  - Stikkord: valgtvang/kan det bli for mye?

LK2 Sosialt nettverk:

- Hvor viktige er familie, barn, forelder, søsken, partner, venner, kollegaer, bekjentskap, sosiale medier?
- Hvorfor er dette viktig for deg?
  - Hva er du for dem og hva er de for deg?
  - Hvor viktig er det at de er der for deg, og hvor viktig er det at du er der for dem?

LK3 Arbeid, karriere, utdanning:

- Hvorfor har du valgt å bli det du er/ ta den utdannelsen du har valgt?
- Hva er viktig når du skal velge yrke?
- Hvor viktig er lønn?
- Hvor viktig er anseelse?
  - Hva er viktig med anseelse/anerkjennelse? Hvilken verdi har det?
  - Stikkord: sosial status
- Hvem er du i jobben din/utdannelsen din?
- Har du noen tanker rundt tidspress, stress, effektivitet, jobbe mye eller jobbe lite?
- Er det viktig å ha et arbeid å gå til? Eventuelt hvorfor/ hvorfor ikke?

LK4 Transport:

- Har du sertifikat?
  - Disponerer du bil?
  - Hvor mange biler har familien?
  - Hvor mye bruker du bilen?
  - Hvor viktig er bilen for deg? Hva betyr den?
- Benytter du deg ofte av offentlig transport?
  - Hvorfor / hvorfor ikke?
  - Hvilken holdning til offentlig transport?

LK5 Fritid / ferie:

- Hva liker du å holde på med/hvilke hobbyer har du?
  - Stikkord: sport (utøve og eller som underholdning), naturopplevelser, kunst, kino, film, teater, musikk, underholdning, TV, spill, lese, frivillig arbeid, dognad, oppussing, husarbeid, hagearbeid, samvær med bar
- Hvor pleier du å feriere?
  - Stikkord: hyttetur, biltur, sydenreiser, eksotiske reiser
- Hvor mye reiser du med fly?

LK6 Mat:

- Hva er ditt forhold til mat?
  - Stikkord: økologisk mat, kjøtt, spise opp, lage mat fra grunnen av, kortreist mat, mat med historie, dyreetikk / dyrevelferd

LK7 Helse:

- Hvor viktig er god helse?
  - Stikkord: Smerte/ fravær av smerte, psykisk helse

- Hvor viktig er forebyggende helsearbeid kontra reparasjon?
  - Stikkord: fysisk aktivitet, helsesøstre, dyre sykehusopphold.
- LK8 Sikkerhet og elendighetsfokusering:
  - Det er mye fokus på sikkerhet og mange tilbud for å øke sikkerheten. Hvordan påvirker dette din livskvalitet?
    - Stikkord: oppslag og meldinger på offentlige plasser, alarmer, hjelmer, støtsikker sand, osv.
  - Det er mye fokus på elendighet, problemer, ulykker og kriser. Hvordan påvirker dette din livskvalitet?
- LK9 Hva er et meningsfylt liv for deg?

Livssyn og etikk

- LE1 Betrakter du deg selv som religiøs?
- LE2 Tror du på noe som er større en deg selv?
  - Hvor viktig er denne dimensjonen for deg?
  - Påvirker dette andre verdispørsmål?
- LE3 Hvordan ser du på verden?
  - Stikkord: Organisk helhetstankegang hvor alt i naturen- planter, dyr og mennesker -er en del av en større helhet hvor alt/alle er avhengig av hverandre eller mekanistisk tankegang hvor verden sees som en sum av enkeltelementer?
- LE4 Har noe egenverdi utover mennesket?
- LE5 Hvor opptatt er du av dyrevelferd?
- LE6 Hvor viktig er enkeltindividet sett i forhold til flertallet?
  - Stikkord: Utilitarisme eller omtanke/respekt for hvert enkelt menneskes behov?
- LE7 Hvor opptatt er du av å handle etisk?
  - Stikkord: Betale mer, la være å kjøpe, velge bevisst etisk/økologisk eller velge det billigste, rettferdig fordeling
- LE8 Hvor viktig er mot, ærlighet, måtehold, respekt, tålmodighet, toleranse, vennlighet
hjelpsomhet?
- LE9 Hva er ditt mål med livet?

Samfunn, teknologi og kultur

- S1 Tror du vi kan løse dagens og framtidige miljøutfordringer gjennom teknologiske nyvinninger, eller er det andre ting vi også må gjøre? Eventuelt hva?
- S2 Hva slags samfunn ønsker du å leve i? Hvilke kvaliteter er viktig for deg?
  - Lite/mye teknologi
  - Boform: byer/landsbyer. Framtidens byer (byene vil øke med 30%): bo tettere, høyere, grønnere
  - Reise: egen bil/ kollektivt/ bilkollektiv
  - Arbeidsplasser: smarte kontorbygg, arbeidssentra i forstedene istedenfor å reise på jobb, hjemmekontor, virtuelle møteplasser
  - Omsorg: teknologisk omsorg/menneskelig omsorg
- S3 Hva mener du om disse to utsagnene?
  - Descarte: beskriver verden som en maskin som består av enkeltdeler
  - Harlem Brundtland: Alt henger sammen med alt
- S4 Er det viktig å ta vare på kultur, tradisjoner osv.? Eventuelt hvorfor /hvorfor ikke?
- S5 Hva mener du om at økonomien spiser seg inn i flere og flere områder, for eksempel kultur.
  - Stikkord: Merkevarerbygging av egen identitet
- S6 Hvor opptatt er du av tverrfaglighet / transdisiplinartitet:
  - Stikkord: Samarbeid mellom ulike faggrupper og mellom teoretikere og praktikere

- S7 Hvordan ser du på samarbeid kontra konkurranse?
- Andelslandbruk, bilkollektiv, sykkeldeling, samarbeid mellom bedrifter
  - Liker du å samarbeide?

Natur og miljø

- N1 Hvilke kvaliteter i naturen er viktig for deg?
- N2 Har naturen verdi utover instrumentell verdi?
- N3 Hva tror du om å prissette naturen?
- N4 Hvor viktig er naturopplevelser, stillhet, meditasjon osv?
- N5 Føler du deg som en del av naturen, eller står du på utsiden, er en betrakter?
- N6 Hvor bekymret er du for miljøet?
- Gjelder dette nå og/eller for framtiden?
- N7 Hva tenker du om framtiden?
- Tenker du noe på hvordan vår livsstil påvirker framtidige generasjoner?
- N8 I hvilken grad er du villig til å betale mer for varer for å beskytte naturen?
- N9 I hvilken grad er du villig til å avstå fra materiell vekst?
- Hva skal til for at du eventuelt skal redusere forbruket?
- N10 Tenker du over hvordan dine reisevaner påvirker miljøet?
- N11 Hvilket forhold har du til resirkulering og gjenbruk?
- Tar du eget initiativ eller venter du på pålegg fra Øvrigheta?
- N12 Tap av biologisk mangfold er en stor utfordring i dag. Hvilken påvirkningskraft har du?
- Stikkord: Matproduksjon, bruk av kjemikalier, tilsetningsstoffer i produkter som pleieprodukter, sportsutstyr, etc., energiforbruk, generelt forbruk, materielle ting
- N13 Ser du på deg selv som en del av løsningen på miljøutfordringen?
- Hvor viktig er det for deg å føle at du kan bidra?
- N14 Bør politikere gjøre mer enn de gjør i form av lover og regler for å redde naturen?

Økonomi

- Ø1 I hvor stor grad er økonomisk vekst en forutsetning for at vi skal ha det bra? Vi har bare en jordklode hvordan passer dette med et vekstsamfunn?
- Stikkord: Vekst i tjenester (fra varer til tjenester), vekst i alternativer til transport og reiser, vekst for å bekjempe fattigdom, industriell økologi, smart/høyeffektiv bruk av installasjoner, maskiner, apparater gjennom måling, styring og annen effektiviserende teknologi
- Ø2 Hvor greit er det å produsere alt mulig selv om det er lønnsomt? For eksempel å ta opp all oljen eller bruke opp alt kobberet.
- Ø3 Hvordan ser du på utviklingen med hensyn til store globale selskaper?
- Stikkord: eventuelle alternativer, maktkonsentrasjon
- Ø4 Har du noen formening om småskalaproduksjon?
- Ø5 Har du hørt om den tredelte bunnlinjen; people, profit, planet? Hva mener du om å styre kun etter lønnsomhet?
- Ø6 Har du noen tanker om bruk av skatter, avgifter og kvoter for å dreie produksjon vekk fra en uønsket retning?
- Stikkord: Prising av fellesgoder (luft, vann, natur, miljø), eks. karbonprising
- Ø7 Hva tenker du på når vi snakker om bærekraftighet eller bærekraftig økonomi?

Observasjoner**Observasjoner Karl****Livssyn og etikk**

(L1) Karl tror ikke på noe utover denne fysiske verden.

(L2) Han tror at alt har sin plass i den store helheten naturen er, at alt har en hensikt.

(L4) Han føler seg som en del av naturen.

(L6) Karl fokus går utover egeninteresse. Han er opptatt av å gi av seg selv for å hjelpe andre i deres utvikling. Han anser dygder som viktige verdier.

Økonomi

(Ø1) Karl ser ikke noe alternativ til en økonomi som vokser og gir økt velstand. Samtidig mener han at dagens velstand og forbruk er mer enn høyt nok og mener han selv har det han trenger. Han gir ikke inntrykk av å være spesielt materielt interessert.

(Ø2) Han tror på en markedsøkonomi.

(Ø3) Han mener at konkurranse er bra, det er rettferdig, gir lave priser, gir forbrukerne mange valgmuligheter og stiller krav til videreutvikling. Samtidig er han opptatt av samarbeid. Han opplever at det gir positive ringvirkninger.

Karl synes problemstillingen rundt vekst, markedsøkonomi og konkurranse er vanskelig. Veksten og markedsøkonomien medfører stadig økende ressursbruk og søppelberg, men han ser ingen alternativer til denne formen for økonomi.

Natur

(N1) Karl jobber i avfallsbransjen, og er i jobbsammenheng opptatt av å ta vare på ressursene med mye fokus på gjenbruk og resirkulering. Privat har han ikke fokus på hvordan eget forbruk påvirker miljøet.

(N2) Han mener teknologiske løsninger, lovgivning og standarder er nødvendig for å redusere miljøbelastningen. Det er nødvendig med holdningsendringer blant folk, at alle hjelper til og hver for seg tar det lille skrittet. Når han selv handler, kjøper bil eller bestiller feriereiser, tenker han ikke over om dette belaster miljøet eller ikke.

Samfunn og livskvalitet

(S1) Et godt liv innebærer nærhet til familie og venner, sosial omgang og en jobb hvor han kan yte noe og få utfordringer. Å kunne gi av seg selv til andre så de får utvikle seg opplever han som vesentlig. God helse, fysisk aktivitet, tradisjoner og å kunne bo i egen bolig med hage er viktig. Menneskelig omsorg er viktigere enn teknologi.

Han er bekymret over presset og stresset i dagens samfunn, spesielt presset på de unge innen skole og idrett og stresset i arbeidslivet.

Han påpeker at forbruket i Norge er så stort at unger ikke ønsker seg noe lenger. Han liker ikke at ting lages for ikke å vare fordi produsentene skal få solgt mest mulig og tjene mest mulig penger. Han er imidlertid opptatt av at vi har mulighet til å velge mellom ulike produsenter fordi konkurransen mellom produsentene vil holde prisene nede.

Han liker ikke medias krisefokusering. Han innser at det store fokuset på sikkerhet og sikkerhetsprodukter, som kan skape unødvendig bekymring hos folk, skyldes markedskreftene.

(S2) Karl tenker ikke på etikk når han handler, men er villig til å betale mer for varer hvis han viste at pengene gikk til dem som laget dem.

Observasjoner Oskar**Livssyn og etikk**

(L1) Oskar tror ikke på noe utover denne fysiske verden.

(L2) Han tror at alt i naturen henger sammen med alt.

(L3) og(L4) Han mener at naturen har egenverdi og har et nært forhold til naturen.

(L6) Oskar føler han er til nytte ved å skaffe mennesker mat.

Økonomi

(Ø1) Oskar er svært skeptisk til den økonomiske veksten vi har i dag og til BNP som måleenhet. Det stimulerer til økt forbruk. Han er selv ikke spesielt materielt orientert.

(Ø2) Oskar synes å gi uttrykk for skepsis til dagens markedsøkonomi, men han ser ikke noe alternativ til denne. Han påpeker at reduksjon i produksjon av varer og tjenester vil medføre arbeidsledighet, en løsning han anser som uaktuell.

(Ø3) Oskar gir uttrykk for at han ikke ser noe alternativ til konkurransesamfunnet. Selv liker han svært godt å samarbeid, han liker å være i samdrift.

(Ø4) Oskar tror ikke lokal småskala matproduksjon er et virkemiddel for å brødfø verdens befolkning. Han indikerer at store globale selskaper har for stor påvirkningskraft.

(Ø5) I gårdsdriften fokuserer Oskar på høyest mulig fortjeneste framfor miljøhensyn.

Natur

(N1) Oskar er seg bevisst at det er begrensede naturressurser å ta av på jorda.

(N2) Skatter og avgifter er viktig for å redusere miljøskadene.

På ulike spørsmål om det kan være slik at konvensjonelt jordbruk er en del av miljøproblemet, svarer han unnvikende og henviser til at skal vi fø verdens befolkning må vi ha konvensjonelt industrijordbruk. Likeledes må vi tåle at for eksempel kyllinger ikke lever et liv som er så godt som vi skulle ønske, hvis verden skal få nok mat. Han ser konfliktene, men peker på at dersom man skal sikre verdens befolkning mat, må miljøhensyn vike. Oskar steller godt med egne dyr. Dette gir god økonomi.

Oskar gir ikke uttrykk for å ta miljøhensyn når det gjelder hvilke produkter han velger å kjøpe

I følge Oskar er hovedgrunnen til dagens overforbruk av naturressurser at vi er for mange mennesker på jorda. Men skal antall reduseres får man ikke det til uten å øke de fattiges levestandard og dermed forbruket, og det går jo ikke.

Samfunn og livskvalitet

(S1) Samvær med familie, venner og kolleger gjerne i kombinasjon med naturopplevelser og fysisk aktivitet, og helst under enkle forhold, gir Oskar glede. Han opplever også glede ved å se at dyra har det bra og at gårdsdriften går godt. God helse og å kunne bo landlig er viktige dimensjoner. Og det er viktig for ham å føle at han bidrar i en større sammenheng, som å skaffe mennesker mat.

Oskar setter ikke pris på alle sider ved dagens samfunn. Han mener dagens forbruksmentalitet er uholdbar, at det er en grense for hvor mye man kan effektivisere, for eksempel innen jordbruket, at det er for mange valg å forholde seg til, at mat er for billig i Norge og at det kastes for mye mat.

Observasjoner Jane

Livssyn og etikk

(L1) Jane tror ikke på noe utover denne fysiske verdenen, men er åpen for at det kan være annerledes enn hun tror.

(L2) Hun ser på verden som en helhet.

(L3) og (L4) Hun mener naturen har egenverdi og føler seg som en del av den.

(L6) Jane er svært opptatt av å kunne hjelpe andre og har stor fokus på fellesskapstenkning.

Økonomi

(Ø1) Jane mener vi ikke trenger økonomisk vekst. Det produseres mye mer enn vi behøver i dag. Hun er selv lite opptatt av materielle ting.

(Ø3) Jane er imot konkurranse. Det medfører produksjon av varer vi ikke trenger og fører til monopolsituasjoner.

(Ø4) Hun er imot utviklingen av store globale selskaper. De utkonkurrerer de små og da mister man en viktig kvalitet i lokalmiljøet.

Natur

(N1) Jane er meget bekymret for miljøet.

(N2) Hun mener politikerne bør komme med konkrete forslag om hva vi samfunnsborgere må bidra med. Hun er meget opptatt av dyrevelferd. Hun tenker imidlertid lite på miljøet når hun handler mat.

Samfunn og livskvalitet

(S1) Et godt liv for Jane innebærer nærhet til familie og venner, god helse, det å oppleve å være velfungerende og å mestre tilværelsen, et godt nærmiljø og å bo grønt. Å få hjelpe mennesker som har det vanskelig og være en ildsjel er også svært vesentlig.

Jane fortviles over et NAV-system som innebærer at man blir mistenkeliggjort og ikke tatt på alvor. Det skaper mistillit. Hun er opptatt av at det ikke må stilles for store effektivitetskrav innenfor omsorgsyrkene. Teknologi kan ikke erstatte menneskelig omsorg og skal man hjelpe mennesker i krise må man ha tid. Hun føler at hun ikke er i stand til å tilfredsstille de krav mange arbeidsgivere i dag stiller til sine ansatte som å ha høyt arbeidstempo, være effektiv og takle stress. Hun opplever at det er for mange valgmuligheter i dag. Og hun er frustrert over medias fokus på kriser som hun mener skyldes at de kun er ute etter å tjene mest mulig penger.

(S2) Jane mener godene i verden må fordeles mer rettferdig og hun sier hun er villig til å betale mer for varer for å sikre dette. Hun gjennomfører ikke dette fullt ut i hverdagen.

Observasjoner Peter

Livssyn og etikk

- (L1) Peter definerer seg selv som åndelig og tror det finnes noe som er større enn oss selv.
- (L2) Han har en organisk virkelighetsoppfattelse hvor han ser helheten som større enn summen av delene.
- (L3) og (L4) Han mener at naturen har egenverdi og føler seg som en del av den.
- (L5) Han er bekymret for artsmangfoldet i naturen som stadig reduseres.
- (L6) Peter mener ærlighet, måtehold osv. er viktige verdier. Han er opptatt av å bidra til å skape en bedre verden.

Økonomi

- (Ø1) Peter tror ikke på økonomisk vekst, det er ikke det som gjør at vi har det bra. Materielle goder er ikke viktig for Peter. Han har redusert forbruket og kan godt redusere det enda mer.
- (Ø2) Han er opptatt av kretsløpstenkning og vekst i livskvalitet.
- (Ø3) Peter mener det er viktig at vi samarbeider. Han har liten tiltro til at konkurranse bringer verden framover.
- (Ø4) Han mener store globale selskaper er en stor utfordring fordi de får så stor politisk gjennomslagskraft.
- (Ø5) Peter mener økonomisk aktivitet må baseres på den tredelte bunnlinjen

Natur

- (N1) Peter er svært bekymret for miljøet.
- (N2) Han mener det viktigste tiltaket for å skape en bærekraftig verden er å redusere forbruket. Enkel teknologi som utvikles på naturens premisser er også viktig. Skatter og avgifter kan være en måte å avhjelpe ting på.
- Privat er Peter veldig bevisst på hva han kjøper og hvordan han lever. Målet er å leve på en måte som belaster miljøet minst mulig.

Samfunn og livskvalitet

(S1) Det gode liv i det gode samfunn innebærer at man har et godt sosialt nettverk, opplever å være en del av et levende fellesskap og opplever tilværelsen som meningsfylt. Å ta ansvar for eget liv og egen helse, for eksempel ved å velge bort stressende oppgaver, er nødvendig. Menneskelig omsorg og respekt for de gamle er en viktig dimensjon. Teknologien må spille på lag med naturen og kan være enkel. Den optimale bosettingsformen er å bo i mindre lokalsamfunn. Samspill gjennom dialog er viktig.

Det er flere forhold ved dagens samfunn Peter mener ikke er greie: ☒ Unge gutter som sliter med dårlig psykisk helse som delvis skyldes mangel på mannlige rollemodeller og mye voldsrelatert underholdning. ☒ At vi ikke tar ansvar for eget liv, når noe skjer oss er det alle andre som har skylden. ☒ At vi hele tiden må forholde oss til mange valg. ☒ Stor fokusering på sikkerhet og kriser som skaper mer frykt enn harmoni. ☒ Frykt innen det offentlige for å gjøre feil og bli hengt ut i media, noe som hemmer dem i å ta nødvendige grep. ☒ Rasjonalisering for å spare penger som kan medføre mer kostnader enn nytte. ☒ Utvikling av grønne byer er ikke bærekraftig. ☒ At man er så opptatt av å trekke fram store enheter som det beste, at man glemmer å se etter hvilke kvaliteter mindre enheter har. ☒ Politikere som konkurrerer om å vinne saker istedenfor å komme fram til gode løsninger gjennom dialog og samarbeid.

Peter tror at forholdene over i stor grad skyldes at vi lever i et konkurransesamfunn hvor det hele tiden fokuserer på å være best og tjene mest mulig:

- (S2) Peter mener det er veldig viktig med rettferdig fordeling av godene.

Observasjoner Rune

Livssyn og etikk

(L1) Rune tror ikke det finnes noe utover denne fysiske verden, men ser ikke bort fra at det kan gjøre det.

(L2) Han tror at naturen er noe mer enn det mekanistiske vi kan se.

(L3) og (L4) Han mener naturen har egenverdi og føler seg som en del av den.

(L5) Han mener det er viktig med mangfold.

(L6) Verdier som ærlighet, måtehold og respekt er viktige. Rune gir ikke uttrykk for å ha fokus utover egne og nære relasjoners fysiologiske og psykologiske behov.

Økonomi

(Ø1) Rune mener at vi ikke trenger mer økonomisk vekst og velferd. Han har selv ikke store materielle behov.

(Ø2) Han mener det kan defineres andre økonomiske modeller enn den vi har i dag, noe mer i retning av det man hadde før i tiden hvor tverrfaglighet, selvhjulpenhet og fellesskap var mer utbredt. Han uttrykker imidlertid ikke tydelig støtte til en samarbeidsøkonomi.

(Ø3) Han tror ikke konkurranse er med å bidra til at ting blir mer rettferdig og tror ikke det alltid gir den mest prisgunstige løsningen.

(Ø4) Han tror vi trenger både lokale og globale selskaper.

Natur

(N1) Rune er til en viss grad bekymret for miljøet. Han tror naturen ordner opp på en eller annen måte.

(N2) Tiltak vi mennesker kan gjøre er å fokusere på teknologiutvikling og til en viss grad lover og regler. Å tukle med biologien, slik man gjør innen genteknologi er Rune imidlertid helt imot. Han spiser mye økologisk mat, men det er ikke begrunnet med miljøhensyn. Han lever nøkternt og flyr ikke, men det er heller ikke for å redusere belastningen på miljøet.

Samfunn og livskvalitet

(S1) For Rune er de viktigste elementene i et godt liv nærhet til familien, en interessant og meningsfylt jobb og god helse. I dag har han, pga. sykdommen, verken jobb eller god helse. Det har redusert livskvaliteten hans betydelig.

Rune synes det er lite tilfredsstillende at man innen helsepolitikken har mer fokus på å behandle symptomer enn å lete etter de dypere liggende årsakene til at man blir syk for derigjennom å kunne forebygge sykdom. Han er bekymret for at all teknologien som installeres i hus i kan gjøre oss syke og han er opptatt av at menneskemøter ikke blir erstattet av teknologi. Han mener det krever mye å forholde seg til alle valgmulighetene vi har i dag og han synes det er for mye krise- og sikkerhetsfokus i dagens samfunn. Han registrerer at det er mye ved livet vi lever i dag som ikke er sunt.

Han mener at det er for lett for mindretallet å nå fram med sin stemme i samfunnsdebatten. Dette kan fort gi suboptimale løsninger som ikke er det beste for samfunnet på lang sikt.

(S2) Rune har fokus på rettferdig handel.

Observasjoner Ralph

Livssyn og etikk

(L1) Ralph er usikker på om han tror på noe utover det fysiske.

(L3) og (L4) Han mener at naturen har egenverdi og føler seg som en del av den.

(L6) Mot, ærlighet, respekt, osv. er veldig viktige verdier for Ralph. Han gir ikke uttrykk for å fokus utover egne og nære relasjoners fysiologiske og psykologiske behov.

Økonomi

(Ø1) Ralph tror man må ha økonomisk vekst. Veksten kan være både materiell og immateriell, men bør ha fokus på å øke livskvalitet. Ralph føler ikke han trenger flere materielle goder.

(Ø2) Han tror på markedsøkonomien.

(Ø3) Ralph mener konkurranseøkonomien er nødvendig fordi den innebærer at man hele tiden må forbedre seg. Han er imidlertid opptatt av at forskjellene mellom folk ikke må øke. Selv er han ikke veldig glad i konkurranse, han liker å samarbeide.

(Ø4) Han mener utviklingen med store globale selskaper er uheldig fordi de får for stor makt, og ødelegger mulighetene for de små.

(Ø5) Ralph synes tanken om en økonomi basert på den tredelte bunnlinjen høres logisk ut.

Natur

(N1) Ralph er veldig opptatt av naturen og miljøproblematikken.

(N2) Han tror vi har for stor tro på at teknologien vil hjelpe oss å redde miljøet. Økonomiske insentiver som skatter og avgifter kan imidlertid være et virkemiddel, likeledes noe redusert forbruk og kollektive løsninger. Dessuten bør myndighetene bidra.

Privat gjør ikke Ralph mye for å redusere miljøbelastningene, men han er åpen for å gjøre mer enn han gjør i dag.

Samfunn og livskvalitet

(S1) Å være sammen med familien og i andre fellesskap hvor man er likeverdig og blir respektert er viktig for Ralph. Han er svart og har kjent mye på det å ikke bli akseptert og respektert for den man er. God helse, både fysisk og psykisk er viktig og det har stor betydning at det er åpenhet rundt psykisk helse. Menneskelig omsorg er viktig. Det er også levende lokalmiljøer hvor man kjenner hverandre og har nærbutikker og ikke-kommersielle kulturelle tilbud. Å bo i grønne omgivelser er vesentlig. Å ha bil gir frihetsfølelse. Mange valgmuligheter er bra. Han ser fram til at husene våre blir enda mer teknologisk avanserte.

Ralph er ikke glad i press og stress. I jobben må han forholde seg til milepeler og deadline, det er han ikke så glad for.

(S2) Ralph er opptatt av rettferdig handel, men praktisere det bar i liten grad.

Observasjoner Martin

Livssyn og etikk

(L1) Martin definerer seg som agnostiker.

(L2) Han tror at om ikke alt, så er det mye som henger sammen med hverandre

(L3) og (L4) Han mener at naturen har både instrumentell verdi og egenverdi. Han opplever stillhet og ro i naturen, men føler seg ikke som en del av den.

(L6) Ærlighet, respekt osv. er viktige verdier. Han har ikke fokus utover egne og nære relasjoners behov.

Økonomi

(Ø1) Martin tror økonomisk vekst er viktig. Den vil kunne bekjempe fattigdom. Han er ikke veldig opptatt av materielle verdier.

(Ø2) Han tror på markedsøkonomien. Han er litt usikker på om det er riktig å bruke opp naturressurser og regne med at de kan erstattes av nye ressurstyper.

(Ø3) Han mener at konkurranse er bra, det gir økt kvalitet, skaper et sunt næringsliv og sikrer mot monopol. Samarbeid må ikke hemme konkurransemulighetene. I studiesammenheng opplever han at samarbeid er stimulerende og bidrar til økt innsats.

(Ø4) Han mener at store globale selskaper kan bli et problem fordi de får stor makt og innflytelse. Han mener vi må ha storskalaproduksjon for at norske varer skal være konkurransedyktige. Han er villig til å betale mer for å få småskalaprodukter.

(Ø5) Han synes det høres fornuftig ut med den 3-delte bunnlinjen.

Natur

(N1) Martin er litt bekymret for miljøet.

(N2) Han tror skatter, avgifter og reguleringer kan være virkemidler for å dreie produksjonen bort fra uønsket retning. Han mener det er de store landene som USA og Kina som må gjøre noe. Han føler ikke at det er veldig viktig for ham personlig å bidra i forhold til miljøutfordringene. Han kan imidlertid tenke seg å betale mer for produkter for å beskytte naturen. I det daglige legger han ingen restriksjoner på seg selv for å beskytte miljøet.

Martin er opptatt av at dyr skal behandles godt, men tenker ikke over om kjøtt han kjøper kommer fra dyr som har levd et godt liv eller ikke. Han liker ikke at det kastes mat.

Samfunn og livskvalitet

(S1) Familie, studiekamerater, gode sosiale relasjoner generelt, en framtidig trygg arbeidsplass, å få jobbe med noe han er bekvem med, anseelse, trygg økonomi, en framtid med familie og barn, tradisjoner og god helse er forhold Martin forbinder med et godt liv. Han liker seg på fjellet, der slapper han av og kopler ut. I framtiden ønsker han seg hus med hage.

Teknologi kommer til å spille en vesentlig rolle i framtiden, levestandard og forbruk vil øke og urbaniseringen fortsette. Tekniske nyvinninger må dog ikke erstatte menneskelig omsorg.

Det er ikke alt i dagliglivet som Martin er like begeistret for. Han liker ikke å jobbe mot tidspress og å være effektiv hele tiden. Han liker ikke å handle og unngår valgets kvaler ved å kjøpe merker han kjenner og det venner og familie anbefaler. Han er sliten etter studier og jobb og liker å slappe av og se på TV i fritiden. Han synes det kunne vært OK med litt mer gladnyheter i media.

(S2) Martin kan tenke seg å betale mer for rettferdige varer, men gjør ikke noe i praksis.

Observasjoner Marit

Livssyn og etikk

(L1) Marit tror på noe som er større enn henne selv, men tenker på det mer som en sjette sans.

(L2) Hun tror at alt henger sammen med alt.

(L3) og (L4) Hun tror at naturen har egenverdi og føler seg som en del av den.

(L6) Hun er veldig opptatt av å kunne bidra overfor andre. Ærlighet, måtehold, osv. er svært viktige verdier.

Økonomi

(Ø1) Marit mener at det ikke er behov for mer økonomisk vekst. Hun har ikke stort fokus på materielle goder og tror ikke det øker livskvaliteten.

(Ø2) Hun tror ikke det er riktig å ha en økonomi som bruker opp alle naturressursene.

(Ø3) Hun mener litt konkurranse kan være bra for å hindre monopol. Hun understreker at samarbeid er veldig viktig og liker å samarbeide.

(Ø4) Hun er opptatt av å støtte småskalaprodusenter da disse representerer noe kvalitativt bra.

(Ø5) Hun mener vi ikke bare kan styre etter lønnsomhet, vi må også ta vare på naturressursene og tenke bærekraft.

Natur

(N1) Marit er bekymret for miljøet.

(N2) Det er viktig for henne å stå til ansvar for det forbruket hun har, og veldig viktig for henne å føle at hun kan bidra i miljøsammenheng. Hun er villig til å betale mer for varer, avstå fra materiell vekst og eventuelt redusere forbruket for å beskytte naturen. Hun er for gjenbruk og kollektive løsninger som bilkollektiv. Hun er opptatt av dyrevelferd og spiser lite kjøtt. Hun har imidlertid ikke veldig stort fokus på økologisk mat og hun kaster en god del mat.

Hun betaler gjerne skatter og avgifter for å redusere miljøbelastningene. Hun tror at ny teknologi bare i en viss grad, vil kunne avhjelpe miljøutfordringene.

Samfunn og livskvalitet

(S1) Gode relasjoner til familie og venner, et meningsfylt arbeid, tradisjoner, god helse, menneskelig omsorg, fysiske menneskemøter, å bo grønt med hage, fysisk aktivitet, kunst og kultur er viktige elementer som gjør at Marit opplever høy livskvalitet. Det å kunne være noe for andre mennesker, føle at hun bidrar og å kunne gjøre en forskjell er også helt vesentlig for henne.

Det er flere forhold ved dagens samfunn hun ikke synes noe om som effektiviseringsjaget i arbeidslivet som medfører mangel på menneskelig omsorg og nærhet, bruk av videokonferanser som gjør at man mister dynamikken i menneskemøtene, medias fokus på kriser og alle valgmulighetene som stimulerer bruk- og kastmentaliteten.

(S2) Marit er opptatt av rettferdighet.